

16+

Литературайин Табасаран

ЖУРНАЛ КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН УДУБЧИВУРУ

4
2019

ноябрь-декабрь

ГбуштІул гбул, Хив район

Литературин Табасаран

РЕСПУБЛИКАЙИН ЛИТЕРАТУРАЙИННА ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ВА ЖЯМЯАБТЛУГЪДИННА ПОЛИТИКАЙИН ЖУРНАЛ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Учредитель:
Министерство
информатизации, связи
и массовых коммуникаций
Республики Дагестан

Журнал издавался с 1949 г.
Издание восстановлено с 2019 г.

4
2019

ноябрь – декабрь

Государственное
бюджетное учреждение
Республики Дагестан
«Редакция республиканских
литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан”»

КИУЛАР

Мурад Аьгмедов
Асас гьуллугънан генерал 3

ПОЭЗИЯ

Аьбдулмажид Къурбанов
«Гъибт яв кIваз гъюз йиз аьшкънан акв...».
Ширар 14

Шихмягъямд Гъямидов
Рубайатар 22

Аьлимурад Аьлимурадов
«Убхъураза булагъдиан намуснан».
Ширар 33

Сабни ражари
«ЛИТЕРАТУРАЙИН ТАБАСАРАН»
журналиъ

Амир Халибеков
«Рази вуза хьувал`ин яв агъали».
Ширар 39

Гюлмягъямд Расулов
«КIвак кучра йиз, гьевес капIру симрусин».
Ширар 46

КІУЛИН РЕДАКТОР

М.М. Агъмедов

**«ЛИТЕРАТУРАЙИН
ТАБАСАРАН»**

журналин редактор

С. Къасумова

**РЕДАКЦИЈАЙИН
КОЛЛЕГИЯ**

А. Абдурахманов

П. Асланов

Э. Аьшурбегова

Ш. Дашдемиров

Ш. Жамалиева

Аь. Къурбанов

М. Къурбанов

С. Кюребегова

К. Маллаев

Ю. Муртузалиев

Г. Уьмарова

Ш. Шагъмарданов

ПРОЗА**Рашид Аьзизов**«Гундушв руб гъадабгъуз Хючна базариз».
(*Ихтилат*)..... 54«Дишагълийирин гьенгар». (*Ихтилат*)... 60**ДРАМАТУРГИЯ****Пирмягъямат Къасумов**«Бейнава» (*Комедия*)..... 66**ЛИТЕРАТУРАЙИН КРИТИКА****Велибек Загъиров**

«Мялим, аьлим, шаир» 88

Мегъемер Гъажибрагъимов

«Мяналу шиърарин вуза йисир»..... 93

ТЕЛЕФОНДИН НУМРИЙИР:**КІулин редактор:** 67-16-31.**Редактор:** 8 (963-375-19-45),

e-mail: sefijatkasimova@mail.ru.

Бухгалтерия: 67-18-75

Типография: ООО «Издательство «Феникс-пресс»
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала, пр. Петра I, 61

ЛИТЕРАТУРАЙИН ТАБАСАРАН №4 2019 г.*На табасаранском языке*

Выход в свет 09.12. 2019 г. Тираж 195 экз.

Заказ № 480. Цена свободная.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики Дагестан
«Редакция республиканских литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан”».

Адрес редакции и издателя: 367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д. 55.**Электронный адрес редакции:**

litdag@mail.ru

Мурад АБГМЕДОВ,
«Литературин Дагъустан» ва «Шпази»
журналарин редакцияин кӀулин редактор

АСАС ГЪУЛЛУГЪНАН ГЕНЕРАЛ

2017-пи йисан сентябрин аьхиримжи йигъари Дагъустан сабурсуз кки-лигбаъ сакит гъабхънийи. Республика саб гъяфтайин арайиъ регъбервал туврур адарди гъубзнайи. Муганайиз региондин глава гъахъир Президент-дихъна отставка тӀалаб апури илтӀикӀхъантина садшвнуд йигъан месэла гъял дарапди гъубзнайи ва Дагъустандин глава хъуз мумкин вуйидарикан гафар-чӀалар гъарсяаьтнаъ гъизгъин шулайи.

Му аьгъвалат айибтӀан гъизгъин апурайиб гъадму вуйики, республикайин кӀули айи Рамазан Аьбдулатиповдикан думу главайин гъуллугънийин алди гъахъи вахтна отставкайиз гъягъбан гъякънаан варитӀан гизаф улхбар ади гъахъну. Дагъустандин улихъ гъучӀврурин гъякънаан вуйи фикрарин республикайин архла ва багахъ ккудубшубдиан швнуб-саб хъугъуз шлу ва даршлу жигъат айи.

Республикаин главаин йишв'ин хьуз мумкин вуйи ксарин къадар йигълан-йигъаз аргухъ шулайи. Гъаддихъна гъафнуки, социалин сетариъ Кремлиан гъаънайир тйин апІбан гъякънаан кучІлин указар ирчри гъахъну. Гъюкуматдин главайи, саризра хабар адарди, мушваъ лихуз тІалаб дапІну, Гъюкуматдин Думаийъ чан гафназ ва ляхнариз гъагъ ади гъахъи политик, председателин заместитель ва «Саб вуйи Урусат» партияин фракцияин кІули айир, МВД-йин генерал Владимир Васильев Дагъустандиз асас рейснаъди гъаъган, вари тяжублу гъахънийи.

Гъаддихъанмина асас рейсар Дагъустандиз гъарйигъандин аъдати гъякъкъатдиз илтІкІну. Республикаийиз ва республикаийан тІирхури гъахъну. Прокурорарин десантар ва жюрбежюр дережийрин ахтармиш апІрудар – Мягъячгъалайиз, хъа чиновникарин дестйир – милитина, анжагъ коррупцияин тахсир кипну.

Республикаийъ жарар дерккубра (хъа журналистари Васильевдиз дишла гъа-циб ччвур тувнийи) асасуб вуйи. Амма му ляхнин асасвал аъхиримжи 70 йисандин арайиъ Дагъустандин улигъ гъучІвур дагъустанжви дарувалиътІан адарди дайи. Хъа Президентди Кавказдиз чан варитІан хъугъвал али инсанарикан сар гъаъбаъ айи. Гъюкуматдин кІули айириз гъякъкъатдиъра Владимир Васильев асас инсан вуйивалин гъавриъ ахъбан бадали, дугъан биографияийан саб-къюб цІар урхуб чІааън шулу. 1999-пи йисан хъадукра Владимир Путинди Урусатдин ХатІасу-звалин Советдиз регъбервал тувуз хъюгъган, гележегдин президентваликан фикиркъан адарди, дугъу Совбездиз чан заместителди лихуз Васильевдиз теклиф гъапІну. Мидланна савайи Васильев Кафари Кавказдиъ советдин управленийин улигъ гъучІвну. Гъаддиз улихъна Ельцинди Урусатдин айтІан ляхнарин министрди Владимир Рушайло тйин гъапІган, генерали мушваъ чав алди гъахъи министрин заместителин гъуллугъ гъибтуз гъял гъапІну. Думуган Васильев Урусатдин айтІан ляхнарин министрин йишв'ин дерккуз шлу асас кандидат вуди гъахъну, амма къисматну дугъаз жара рякъ ккабалгну.

Хабарсузди Путинди Васильев Дагъустандиз гъауб гизафдариз тяжублу ляхин гъабхъну. Сифтена-сифте республикаийн улихъ хъайидар гъаци хронологияийинди гъюдохюрайивалси гъисаб апІури гъахъидариз ва коррупцияин гъурулушдиъ чпин йишв'ин ккабІдариз. Амма Васильевдин ляхин апІбан къайдйир

дургуб ва фицдар месэлийр кІулиндарси дугъу тѣин дапІнаш гюзлемиш апІуб дурариз алабхъундар, думу гюбахъди Дагъустандиѣ вари дигиш шлувалин дурар гъавриѣ ахъну...

Гизаф ѣисари Дагъустандиѣ архитектураѣиндисѣ тикмиш гъабхъѣ гюкмин кюгъне гъурулуш уьбгъюб читинуб ва ицѣру апІруб гъабхъну. Вари рабгъуз даршлублиси гъибгъри гъабхъѣ саб сѣаьтнан арайиѣ кІажун ишикІси гъарабгънѣиѣ. Амма машгъур ччвурар ва адлу гъуллугъар криминалин хроникаѣиѣ авазлу шлувализ сарра ккилигури гъахъундар. Дагъустандиѣ шулайѣ гъядисѣир гъяркюѣ элитайѣин бѣзи вакиларѣин нервѣирихъан дурум тувуз гъабхъундайѣ. Чѣп'ин шак алидар жин хъуз ва чкиди республикаѣиѣан гъергуз хъюгънѣиѣ. Дурарѣин дидиснаѣиѣ гектарар, гъизилинди дабалгнаѣиѣ дараматар къяляхъ гъузнѣиѣ. Амма силѣсдѣихъан гъергуз вардарѣихъан гъабхъундар. Тамам кюдварждѣихъна дагъустандин гюкумдрар жавабдарвалихъна жалб гъапІнѣиѣ. Дагъустандѣз цІѣиѣ, гъелелиг сарира хътрапІу, ѣирси тажруба терг апІру дигиш'валарѣин вахт дѣфнаѣиѣ ва мициб дерѣин вахтназ барабар вуйѣб гъелелиг республикаѣиѣ гъабхъундайѣ.

Дагъустан Республикаѣиѣн Главайѣин гъуллугънѣиѣна Васильѣев тѣин дапІну юкюб вазлилан коррупѣиѣѣз къаршу лѣхин гъадмукъан гужал гъабхънѣиѣ, улихъди гъятта чпѣк саб бицІѣ багънакъан кипуз даршлу гъѣкимарра кмидѣ следователарѣин уламнакк ккахънѣиѣ. Республикаѣиѣн гюкмин заан гъуллугъарѣихъ хъѣѣидар бицІѣ вахтнан арайиѣ гъидиснѣиѣ. Дагъустандин жѣмяаьтлугъдин арайиѣ рагъурайѣ хабрарѣин ва мялуматарѣин, дурариз кѣмат тувбан жюрбежюрвалин сан-гъѣсаб адаѣиѣ.

Дидиснаѣиѣ гъѣкимарѣин ва дурарѣин хѣзанарѣин бедбахтвал гъѣбкъган, цІѣб улихънаси дурариз жаза тувуз гъѣзур вуйѣдарѣзра ѣзухъ гъабхънѣиѣ. Хъа гъаддѣхъди сабси, урѣру келлѣири коррупѣиѣѣз къаршу компания яркюѣ апІубра тІалаб апІурайѣ. Васильѣевдѣ гъизилин гъацІкъѣл гъабгну. Дагъѣтмиш апІбан гъѣракатарѣин ѣцІаѣ дугъу коррупѣиѣѣихъди женг гъабхбан цІѣиѣ къѣѣдѣѣир агуб ва вари къувватар Дагъустандин артмиш'вализ харж апІуб тІалаб гъапІну.

Му инкѣилабдѣз ухшар гъѣракат вуйѣ, хъугъуз даршлублисиб цІѣиѣ гъѣкѣкѣят. Саспидар эвелиан 70 ѣис шулайѣ Васильѣевдѣихъан, дугъѣз сѣѣсатдѣѣ фукъан ахъю тажруба ашра ва федералѣин центрѣин ва Путиндин дугъ'ин ихтибар алшра, Дагъустандиѣ политикаѣиѣн гъурулуш уьбгъюз ва ѣисариинди наана-вуш ахмиш шулайѣ финансарѣин сел дебккуз удукъур ва республикаѣиѣ коррупѣиѣѣин сакІал гъурулушдин бина ккивдар дисуз шлувалин шаклу гъахънѣиѣ. Амма дугъхъан вари апІуз удукънѣиѣ, гъеле Дагъустандин Главайѣин вазѣѣѣир вахтназ тамам апІурайѣ арайиѣ.

Коррупѣиѣѣин баѣарѣигъ республикаѣиѣн вари цирклар гъѣхънаѣиѣ – медицинаѣиѣн, образованиеѣиѣн, рѣкъѣарѣин тѣкилишѣивалин ва хѣйлин жара... Ахтармишарѣин нѣтижайѣиѣ Урусатдѣѣ сабпѣ ражну вуди анжагъ Дагъустандиѣ рѣкъѣарѣин тѣкилишѣивалин ва медицинаѣиѣн циркларѣиѣ, гъуллугъчѣири ѣѣкърар дапІну, ахъю дакъатар гъѣтІикІнаѣивал ашкар гъапІну. Сагъламвал уьбхбан гъуллугъарѣиѣ гюзѣардѣ 9 миллиард, хъа рѣкъѣарѣин тѣкилишѣивалин цирклиѣ 18 миллиард пул гъѣтІѣбкІуб ашкар гъабхъну. Коррупѣиѣ ашкар апІурайѣ аьнтІикъа дѣюшюшар саки гъар проектдин бинаѣиѣ ѣѣи. Дагъустандиѣ гъѣд дѣвбан гъюкуматдин контрактар ахтармиш гъапІган, думу лѣхин 500 миллион пул ужудѣ апІуз шлубли ашкар гъабхъну. Гъадму 500 миллион пул наандѣ гъѣбгъюѣиѣш гъавриѣ ахъуб читин дар. Му саб гъѣд дѣвбан проектдѣѣ! Сѣмѣта тазатІан ахтармиш гъапІган, рѣкъѣарѣин

мяишатди харж апуз жара дапнаи дакьатарин тамам кьуб милиона гьацI кья-
няаьт гьапну.

Больницйири кми-кмиди медицинаин техника ва гьятта шприцарра кмиди
багдади гьадагъури гьахьну. Медицинаин идарйириз илтIикIури гьахьи азар-
луйир чпин пулихь дармнар, рубар гьадагъуз мажбур шули гьахьну, льготника-
риз рецептар туври гьахьндар, гизаф аптекийриь кьалп дармнар туври гьахь-
ну. Саки вари циркларий кризис гьурулушдинуб вуди гьабхьну. Васильев гьийиз
Дагъустандий экономика кьанундиинди ваь, хьа дибикIну адру кьайдириинди
артмиш шули гьабхьну. Кьяляхь туври адру кредитарин кьадар артухь шулайи,
гьаддиз банкири бизнес ккебгьнайи гьакьлу предпринимателаризра кредитар тув-
ри гьахьундайи.

Васильевди, бицIи ва кьялан бизнесдиз кюмек вуди, Дагъустандий МСП
банкдин филиал ачмиш апуз гьитну. Республикаий Сбербанкдира ляхин апбан
кьайда дигиш гьапнийи. Васильев ва Грэф гьорюшмиш хьпан кьяляхь, Урусат-
дин кредитдин ахью тешкилат экономикаий гизаф терефар артмиш хьпаь ишти-
рак хьпан гьакьнаан йикьрар гьапнийи. Натихайиь асккан дережайин шараита-
рий яшаммиш шулайидариз гьюкуматдин фонднаан хулар тувуб кьайд гьапнийи
(2006-пи йисхьанмина республикаий нубатнахь хьайидариз хулар туврадайи,
хьа республикаий фонднаан чпиз хулар тувуз 13,5 агъзур касдиз ихтияр ади
гьабхьнушра).

Тикилишчивалин циркил Дагъустандий мучIу ярквраз илтIибкIнайи, жибар
ацIуз ккунидари пул хьтIипIуз швнуб жюре рякьяр дагнаи. Гьаддихьна гьаф-
нуки, Дагъустандин гавагьир вуйи Ак-Гель дагриь руг абхьри, душв'ин гизаф
мертебайин хулар дивуз хьюгьну. Ругдилан савайи дагриь тикилишарихьан гьу-
зу чIюрхяр, медицинаин хатIалу отходар ахьрайи. Анжагь саб Мягьчгьалаий
кьанунсузди ва тикилишчивалин кьадарар гьисабназ гьададагьди 400 хал тик-
миш гьапну. Саспиган, кьяняаьт апбан бадали, ужуб арматурайин ерина бетон-
дик мерс йивнайи штун турбйир кахьри гьахьну. Мициб агьвалат Дагъустандий,
кми-кмиди жилар тIурчвуз мумкин вуйи йишваь, арайиз гьафну.

Васильевдин иштираквалиинди гюзчивал гьабхурайи вари гьуллугьар саб
дупну гьаракатнаь ахьну, лазим вуйиганси лихуз хьюгьну. Ахтармиш'валар
гьухган, гизаф кьанунсуз ляхнар ашкар гьахьну ва, кьадарар гьисабназ гьада-
дагьди, чпин ихтиярнийинди тикмиш гьапIу дараматар рагъуз хьюгьну. Вари жи-
ниб ашкар хьуз хьюбгьну: штун турбйирин ерина ккирчнайи нафтлин турбйирра,
наанкIа гьисабназ гьадагьну адру заправкйирра, бицIидарин багьар ва мектебар
дивуз жара дапнаи жилиин кьанунсузди дивнайи гизаф мертебайин хуларра ва
гьитIибкIнайи газ ишлетмиш апурайи теплицйирра. Вари гьаму себебари заан
технологйириз Дагъустандиз рякь хьабкьри гьахьну.

Теплицйирин эйсйири газран гюзчивал гьабхурайидариз чпи харж гьапIу газ-
ран кьиматнакан 10% туври, имбунуб чпин жибарий гьибтри гьахьну. Гьамциб
жюрейиинди кирпчар апуру заводарийра, миди вуйи тяминатарийра газ гьитIиб-
кIури гьахьну. Натихайиь Дагъустандий газ лазим вуйи кьадартIан 30 % артухьди
харж апури гьахьну, хьа гьунши Ставрополий – 1%.

Кепкарихь лихуз гьязур вуйи жара уьлкьйириан дуфнайидар теплицйирий ва
заводарий лихуз гьадагьури, гьакьлу бизнес апурайидарин ляхин барбатI апури
гьахьну. Республикаий, бизнес зат имдарди дудрубган бадали, чкиди фу-вуш
апууб лазим вуйи. Васильевдин жягьтлувалиинди цийикIултIан чпин бизнес арт-

миш аҗуз гизафдариз мумкинвал гьибихьну: налогар ва льготар тьин гьаҗну, цийи тьминатар тикмиш аҗуз жил гьадабгьуз мумкинвал гьабхьну. Вари гьаму тажруба Дагьустандиь сабпи ражари ишлетмиш гьаҗну, гьамус думу гьурулушдиз илтГибкҗура.

Дупну ккундуки, газ дизигнайи йишвар ахтармиш гьаҗан, 1700 км эйси хьтру сетар дидихьна. Вари республикаийь дизигнайи газран турбйир гьисабназ гьадагьиш, дурарихьди кьуб ражари республикаийн сьргьятарилан илбизушуйи. Хьа думу турбйирин гьялнакан гьапиш, дурарик сваркаийинди пинйир катҗнайи, резиндин прокладкйир ккивнайи, натижайиь йицҗбариинди аварйир шули, инсанар кми-кмиди газ адарди гьузри гьахьну.

Газран циркил кьайдайиз хури, анжагь 2018-пи йисан 1540 газ ишлетмиш аҗурайи объекттар «сирниккан» ккадагьну, натижайиь сад йисандин арайиь 95 миллион куб газ кьаньяат аҗуз гьабхьну.

Васильев Дагьустандиз гьайиз автозаправкйирин станцийрин месэла учҗуди дийибгьну гьабхьну. Дурари, чпин гьазанжар жин аҗури, налогариккан кҗул ккадабгьури гьахьну. Мягьчгьалайиь инсанар яшамиш шулайи хуларихьан ярхла дарди дивнайи машинарихь газ вая бензин хьубзру станцийрик цҗа кабхьу, гьутҗуркҗу ва гизафдариз зарар гьабхьи дьушюшарра а. Газ ва бензин хьубзру станцийриь лихурайидар кьанунсузди ляхниз гьадагьнийидар шуйи. Му циркиль бизнес аҗурайидарин гьарган кьубпи бухгалтерия ади гьабхьну. Бензиндин корларин гьазанжар чпин хухуси жибариз гьягьюри гьахьну. Васильевди му месэла гьял аҗбан бадали жара мумкинвал гьабгьну. Республикаийн главайи чҗатху заправкйирин эйсйир уч даҗну, дурариз гьякьлуди лихуб теклиф гьаҗну. Жикьи вахтан арайиь натижара гьабхьну. Заправкйирин станцийрихьан гьюру налогарин кьадар дишла за гьабхьнийи. Анжагь заправкйирин гьурулушдиан 2017-пи йисан республикаийн бюджетдиз миллиондилан артухь налогар гьафну. Хьа мидиз улихьна налогар тувбахьнди жавабдарвал гьабхурайидари региондин цийи глава Васильев бюджетдиз гьюру налогарин кьадар артухь аҗуз даршлувалиин инанмиш аҗури гьахьну. Амма кадрийрин месэла лазим вуйи дережайиз гьабхиган ва Васильевди му ляхнихьна вуйи цийи лигуб гьабхиган, му гьурулуш хьуркьувалиинди гьилибхну. Гьадму саб вахтна ляхнихьди тьмин аҗурайидари йикьрариинди чпихь лихуз гьитрайидар сирниккан ккадагьну. Республикаийиь кьанундиинди дилилихрайидарин кьадар лап ахьуб вуйи. Инсанариз кепкар туврайи ва дурар чпиз туврайибдин разира вуйи, пенсияийн фондназ, ФОМС-диз кепкра ктадабгьри, чпин гележег тҗараш аҗурайибдин гьавриь адарди.

Республикаийь кьанундиинди лихурайидарин кьадар 2018-пи йисандин натижайиинди 38 агьзур касдиинакьан за гьабхьну. Наан-вуш ляхнин цийи йишвар арцну, хьа наан-вуш сирникк ккайи ляхнар ачухь гьаҗну. Му агьвалатну республикаийн казнайиз артухь гьазанжар гьахну ва гьадму саб вахтна бюджетдин дакьатар кьаньяат гьаҗну. Улихьган республикаийь 265 миллион дилилихрайидариз чарасуз вуйи медицинаийн страхованиейиз жара аҗури гьахьну. Гьамус думу дакьатар мянфьяатлу метлебар гьуркҗуз жара аҗура: бицҗидариз цийи автобусар ва больницйириз скорый помощдин машина гьадагьуз. Натижайиь мектебдиз бицҗидар гьахурихру 95 автобус, 108 скорый помощдин машин ва 50 флюорографияийн аппарат гьадагьну.

Тьжублу аҗру далиларра ади гьахьну. Дагьустандин медицинаийн-на социалин экспертизайин жуди тешкил даҗнайи тахсиркарваларин «муькь»

гъибихъну ва гъарабгъну. Дагъустандиъ 6000 инвалид дарудари инвалидвалин пособие гъадабгъури гъахъну. Лазим вуйидариз гъацI миллиондихънакъан дашбаш туври, фунурихъанра инвалидвалин пособие хъибтIуз шули гъабхъну. Хъа гъякъикъатдиъ инвалидар вуйидар, ярхи учрарихъ дерккри, инжиг апIури гъахъну. Му кучIлин инвалидарихъан гъузу дакъатариди Дагъустандин бюджетдиз 890 миллион манат къяняаьт гъапIну.

Коррупцияйихъди вуйи женг гъамусра яваш дапIнадар. Гъубшу йисан Дагъустандиъ юкъуб ражари дашбаш тувуб ис гъабхъну. Коррупция Дагъустандиъ асасуб вуйи, амма ялгъуз учIру месэла дайи. Инсанарин фагъмиъра дигиш'валар лазим вуйи. Йирсибдихъна къяляхъ хътаркуз рякъ адрувалин вари гъавриъ духъну ккундийи, хъа гъаци хъпан бадали ужудар пишекрар, гъюкмин гъуллугъчйир лазим вуйи. Дагъустан, вари Кавказси, ляхниз кIубан, метлебарихъ хъуркъуз удукъру инсанарин юрд ву. Мушваъ чпин къуватар сарф апIуз мумкинвалар адруган, ужудар пишекрар республикайин гъирагъариз гъягъюз мажбур гъахънийи. Республикайиъ жвуван ляхниз лайикълу къимат тутруврувалин дурар гъавриъ айи. Урусатдин жюрбежюр пIипIарихъ хъуркъувал айи пишекрарси чпи улупу, амма республикайиъ терроризмийи ва экстремизмийи агъавал апIурайи вахтнан йирси гъюкмиз герек дархъидариз Васильевди кадрийрин конкурсар тешкил апIуз гъитну. Дурарикан сабпидиз ва варитIан ахъюбдиз Расул Гъямзатовдин машгъур китабдин ччвур «Йиз Дагъустан» тувну. Мици хъувалиъра лишанлувал а, фицики му машгъур эсер – дагъустан культурайин, эдеблувалин ва аьдатарин энциклопедия яратмиш гъапIу Расул Гъямзатовди саб интервьюийи гъапну: «Му сарун йиз Дагъустан дар!» Шаирин фикриинди, китабдиъ чав адлу гъапIу къиматлувалар гъамус ихъ дагълу халкъди кIваълан гъаънийи, гъирагъдизди гъидирчнийи.

Сабпи «Йиз Дагъустан» конкурс вари дюн'яйиан вуйи 6000 иштиракчийиз чпин удукъувалар улупру майдан гъабхъну. Думу конкурс Урусатдин Президентдин Администрацияйин жягътлуваликкди кIули гъубшну. Вари уълкейианси, жара

уьлкйирианра пишекpари конкурсдиз чпин анкетйир, проектар, республика улихь гъабхбан план хътаъну.

«Йиз Дагъустан» конкурсдиъ 54 кас гъалиб гъахъну, дурарикан 26 кас гъийин йигъаз гъюкуматдин ва муниципалин гъуллугъарихь дерккна. Дурарин арайиъ министрар, Правительствойин ва Администрацияйин гъуллугъчйир, ведомствйирин руководителарин заместителар а. Кадрйирин резервдиъ айи пишекpар, ляхниъ цийи технологйир ва мумкинвалар ишлетмиш апIури, республикайин артмиш'валин улихь гъучIвну.

УчIру месэлийр гъял апIуб – му савадлу планарси, сифтена-сифте – жвуван метлебар уьмриз кечермиш апIуз удукъру жавабдар инсанарра ади хъуб ву. Гъацдар инсанар Дагъустандиз гъарвахтна лазим вуйи, хъа гъаму арайиъ – асас вуди, фицики коррупцияйихъан республика марцц гъапIган, жавабдар гъуллугъариин лихру пишекpар лазим вуйи. Республикайин Правительствойин премьерин гъуллугъниина уьлкейин регионарикан хъуркъувалиинди артмиш шулайи Татарстандин экономикайин министерствойиз регъбервал туври гъахьи Артем Здуновдиз теклиф гъапIнийи. Мидланна савайи Владимир Васильевди республикайиз жара регионариан ужударстар пишекpариз, асас вуди чпин Ватандиз къяляхь гъюз ният айи Дагъустандиан гъушдариз, теклиф гъапIну. Жара регионариз удучIвну гъушдари республикайин главайин теклиф къабул апIур кIури, хъугъри адрударин шаклувал гъебцIнийи.

Дагъустандиан улихъган жюрбежюр себебарин ляхин апIуз дархъиди удучIвну гъушдар къяляхь гъюз хъюгънийи. Меркездиъ айи чпин кабинетар гъитну, ужудар шараитар мялум дарударихъди эвез дапIну, Васильевдин цийи десте реформйирин читин мядандиъ лихуз хъюбгънийи. Финансарин цирклиъра гъаци гъабхъну. Дидиз регъбервал тувуз Правительствойин вице-премьер гъахьи, Урусатдин финансарин министерствойиъ гъилиху ва ахъю тажруба айи экономист Гъажимьягъмед Гъюсейнов хъюгъру. Муганайиз Москвайин къялан регионарикан сабдиз регъбервал туври гъахьи Салман Дадаевди Мягъячгъалайин мэрин вазифйир тамам апIуз хъюгъру. Яркврар юкьуб ражари артухъди айи Московский областдин яркврар мяишатдин рководителди гъилиху Вагъаб Абдулгъямидовди, му цирклиъ къад йисандин тажруба айи пишекpи, республикайин яркврар мяишатдиз регъбервал тувру.

Натижйири чпиз ккилигуз гъитундайи, гъамус хатIалувал имдру, архаин гъабхъи ва артмиш шулайи Дагъустандиз туристарра гъюз хъюгънийи. Мягъячгъалайин «Уйташ» аэропортди сач миллион пассажирар къабул гъапIну, хъа гъаму йисан хъана артухъ къабул апIур кIури, умуд кивурхъа.

Дагъустандиъ туризм варитIан хъуркъувалиинди артмиш апIуз шлу циркил ву, амма хайлин йисари думу гъозчивал ва эгъемият адарди гъубзну. Туристариз гизафси маракълу йишвариъ шараитар яратмиш апIуз хъюгънийи. Муганайиз ичIи жил вуйи йишв'ин кафйир, туکانар, деуз тахтйир дивнийи. Дилин дагълу пейзажар успагъиди рякъюру. Мушваъ гъацира ерли агъалйирихъан чпин сурсат масу тувуз шулу. Дагълу мишмишар гъамус Мягъячгъалайин базариз хузкъан гъузрадар, туристари дурар йишв'ин тIараш апIура. Гъар йисан Дагъустандиз гъюру туристарин къадар 20% артухъ шула. 2017-пи йисан республикайиз – 608 агъзур кас, хъа 2018-пи йисан 700 агъзур касдиладан артухъ туристар гъафну. Гъаму йисан дурарин къадар 850 000 агъзурихъна хъуз мумкин ву.

Дагъустандин гъюкмин цийи гъурулуш тикмиш апІбаъ Владимир Васильевдин уьмуми месэла гъял апІбиина инсанар жалб ва сагІи апІуз аьгъювали аьхю роль уйнамиш гъапІну.

Абдулмуслим Абдулмуслимов гъулан мяишатдин цирклиз гъафихъанмина душваъ аьхю хайирлу дигиш'валар гъахъну. Дугъу Васильевдин теклифниинди, республикаийн Совбездин секретарин гъуллугъ гъибтну, Дагъустандин гъулан мяишатдин цирклиъ ляхин апІуз хъюгъну. Аий мал-къара гъякълуди гъисаб дапІну, жара гъюкуматарин вуйидарихъди алакъйир лазим вуйи дережайиз за гъапІну. Хъа чарвайин йикк кІуруш, республикаийн бренд гъабхъну. Дагъустандин чарвайин йикк гъадабгъуз ккуни гъюкуматарин арайиъ Иран, Катар, Турция, Саудовская Аравия ва Индонезия а. Ирандин инвесторари гъятта Дагъустандиъ йикк гъясил апІру завод дивбакан фикрар апІура.

Улихъган чарвйир Дагъустандиан дурурккди гъахури гъахъну, гъамус йикк гъабхура. Мушваъ жвуван хайир ва зарар гъисабназ гъадабгъури гъахъундар. Хъа гъамус, эгер чарвйир республикаийъ урккури гъахъиш, гъар кило чарвайин йикклан варж манат гъубзра. Гъулан мяишатдин цийи министр Абзагир Гъюсейновди Дагъустандин аграрин ва промышленностдин артмиш'вал дишлади тйин гъапІну. Думура «Йиз Дагъустан» конкурсдин гъалибчи ва «Урусатдин лидерар» Вариурусатдин кадрйирин конкурсдин финалистра ву.

Гъамусяаът республикаийъ гъулан мяишатдин цирклиъ аьхю дигиш'валар гъягъюра, гъадму саб вахтна малар урккру йишвар дивра. Эгер муганайиз чарвйирин гъагъ чІивиди имиди жара йишвариз хъаъруган дубгури гъабхънуш, гъамус йишв'ин урккури масу тувруган, къюбди хайир шула.

Муганайиз кизлярин мулкарийн дюгю убзуз шараитар ашра, штун гъякънаан читинвалар айи, гъаддиз бегъерра цІибди ккадабцІурайи. Гъамус думу месэла гъял гъапІну – 400 метр али штун арх гъеебккну, Терек нир'ан дюгю дубзнайи хутІлариин гъарган шид илипну шлуганси. Республикаийъ дюгю гъясил апІру саб-швнуб заводра тикмиш дапІна. Улихъган тартиб дапІну адру дюгю Краснодариз кепкарихъ масу туври гъахъну, гъамус дюгю Дагъустандиъ тартиб апІуз шулу.

Дагъустандин гъулан мяишатдин ифи либхбан гъурулушси гъисаб апІурайи мелиорацияийн цирклиз 500 миллион жара дапІна. Диди набататчивалин ва малдарвалин арайиъ барабарвал тйин апІуз мумкинвал тувди. Гъамус дурхъру жиларин убзуз ва малариз ккабхъруб гъязур апІуз мумкинвал хъибди.

Дагъустандин руководствойин ва республикаийн депутатарин жягътлувалиинди дагъустандин тІумутІчйирин гъякънаан, тІумтІар лазим вуйиганси ишлетмиш дарапІрайи, гъясил апІбаъ тІумтІарин ерина порошокар ишлетмиш апІурайидарихъан уьрхбан бадали, къанун къабул гъапІну. Гъамус дураар ужуб ерийин сурсат гъязур апІбаъ талитнаъ хъиди.

Гъелбетда, транспортдин цирклиъ артмиш'вал адарш, гъулан мяишат къяляхъ гъубзди. Гъи республикаийъ автомобиларин, гъюлин, рукъан рякъярин, авиацияийн мумкинваларикан мянфяаът ктабгъура. Мягъячгъалайин порт Урусатдиъ миркк диривру ялгъуз гъюлин порт ву. Мушваъ лихуз Васильевди тажрубалу касдиз теклиф гъапІну. Ширухан Гъяжимурадовди гъамусдиз Дагъустандин транспортдин цирклиз регъбервал туври гъахъну. Каспи региондин гъагъ мина-тина гъабхбан гъюлин рякъ Дагъустандианмина гъябгъюра. Дагъустандин меркездин гъюлин портнаанмина гъабхурайи кІару гъизил вуйи нафтли республикаийз аьхю гъазанжар хура. Анжагъ 2019-пи йисандин сабпи гъацІаъ Мягъячгъалайин гъюлин портнаантина 2 миллион тонн нафт гъубхну.

Васильев Дагъустандин главади гъайиз республикаий жямаятлугъ транспорт дерин кризисдиъ ади, шагърариъ жямаятлугъ транспорт эвез гъапу хусуси маршруткйир йирсидар, дарагънайидар вуди гъахъну. Мягъячгъалайиъ маршруткйир остановкйириин ваъ, хъа ккабхъу йишвахъ дерккри гъахъну. Гъамус жямаятлугъ транспорт гюзчиваликк кка. Раякъюн хатІалу йишварихъ, скоростдин гъяракат гюзчиваликк гъибтуз, камерйир кивна. Натижайиъ 2019-пи йисандин 6 вазлин арайиъ аварйир хъпан къадар сачІан 15% ис гъабхъну, хъа аварйириъ гъийихдарин къадар – 30 %. ВаритІан асасуб – 771 миллион ерли рякъяр къайдайиз хуз жара гъапу. Транспортдин налогарин бинайиин республикаийн бюджетдиз уч гъахъи дакъатар субсидйир жюрейиинди муниципалин образованйириз къяляхъ гъафну. Дураар муниципалитетари ерли рякъяр къайдайиз хуз ишлетмиш апура.

Образованиеийн цирклиъра бегъем читинвалар айи. Дагъустандиъ абйир-бабари чпин бицідариз китабар гъадагъури йисар гъягъюрайи. Гъюкуматди китабар гъадагъуз ва мектебарий бицідариз мани хураг гъивуз жара дапІнайи пул шилсузди дубгри гъабхъну, лазим вуйи къадар китабар гъадагъури гъахъундар. Хъа мектебариз хътаури гъахъи китабар, библиотекйирин штампарра алди, аьламатнан жюрейиинди базрариъ масу туври гъахъну. Васильевдихъан му месэлага гъял апуз удукъну. Мидланна савайи, мектебариян китабар дудрургбан бадали, Дагъустандин образованиеийн ва илмин министерствойиз вари китабар голограммйиринди тямин апуз буйругъ тувну, китабар пай апІбан комиссияйик мектебдин администрация ва абйир-бабарин комитетар каъну. Му жавабдар ляхнихъ Васильевдин теклифниинди Уммупазил Умарова хъюгъну. Пишекар юрист, ляхнин тажруба айи думу гъамусдиз республикаийн инсанарин ихтиярар уърхру Уполномоченныйин гъуллугъниин алди, хъа Муху Аьлиев республикаийн глава вуйиган, Правительствойин председателин заместителди лихури гъахъну.

Образованиеийн мядандиъ гъамус ахъю проектар уьмриз кечермиш апуз хъюгъну. 100 мектеб программа гъяракатнаъ абхъну, диди варждилан артухъ мектеб рас апуз мумкинвал тувну. Мектебар рас апуз йисариинди дакъатар жара апури гъахъундайи, тамам 40 йисан гъуллугъ адарди гъузу гизаф мектебар пис гъялнаъ айи. Республикаийъ айи 1462 мектебдикан 2018-пи йисан эвелиз тамам 700 мектеб рас дапІну ккундийи, хъа 132 мектеб лапра пис гъялнаъ айи. Гъубшу йисан му аьнтІикъа программийн кюмекниинди 200 мектеб рас гъапу, сачІан къюб ражари артухъ.

Дагъустандин бюджетди албагну апурайи ляхнин натижайиъ 2018-пи йисан тамам 7 миллиардІан артухъ пул къяняаъ гъапу ва республикаийн бюджетдиъ налогарин гъазанжар 6,5 миллиарддин артухъ гъахъну. Къяняаъ гъапу дакъатар яшайишдин цирклиз деетну. Республикаийъ дармнарехъди тямин апуб 5 ражари артухъ апуз пландик ка. Дагъустандиъ йисариинди дийигънайи тикилишари къюбпи нефес хътабгъну, дурарикан 37 тикилиш дийигъну 5 йис вуйи.

Штухъди тямин апІбан месэлага учІрударикан саб вуди гъабхъну. Дагъустандин агъалйир штухъди тямин апуз 1 миллиардна 700 миллион пул жара гъапу. Улихъган бюджетдиъ му дакъатар дихъбак мижра ктайи. Гъулариз газ зигуз 250 миллион манат жара гъапу. Васильевдин жягътлувалиинди, му дакъатар лазим вуйиганси харж апІбан бадали, жямаят, жямаятлугъ палатйир, вари дережйирин депутаттар ва ватандашар иштирак шула.

Фагъумлу, тажрубалу, къимат тувбаъ ихтиятлу ва учІру месэлийр гъял апІбаъ къатІи гаф айи Васильев республикаийиз гъаму гафар кІури гъафну: «Урусат

Дагъустандиз хъубкъну». Думуган гизафдари дугъан гафариз Урусат наанкIа гъубшнира дар, думу гъарган Дагъустандиъ ади гъабхъну, кIури, жавабарра тувуз хъюгънийи. Амма жара регионарин къяляхъ гъубзнайи Дагъустандиъ гъякъикъят жараб вуйи. Думу саки вари цирклариъ бегъем къяляхъ гъубзнайи региондиз илтIибкIнайи.

Владимир Васильев республикайин глава духъну къюд йис шула. Му вахтнан арайиъ республикайиз федералин саки вари министрар гъафну. Дагъустан федералин метлеблу программйирик кпикъуз хъюбгъну. Улихъган думу программйир ихъ республикайиъ гъюкмин гъуллугъарик кайидари гъяракатнаъ ирчри гъахъундар.

Экономика дарабгънайи Дагъустан хъуркъувалиинди артмиш шулайи региондиз илтIибкIбан бадали, Васильевдиз саб жерге гъагъи ва учIру месэлийр гъял апIуб алабхъну. Швнуд йисариинди тIараш апIури гъабхъи Дагъустандихъан чахъ хъайи табиаьтдин девлет ва хазна жвуван халкъдин уьмрин дережа за апIбан бадали ишлетмиш апIуз гъабхъундар. Гъамус дидиз дициб мумкинвал а. Республикайин агъалийирин яшайиш ужу апIбан бадали, цIийи шараитар яратмиш апIура. Му рякъ читинуб ву, амма цIийи уьмрин ва фагъмин шибритI ипна, инанмишди метлебнахъна гъягъюбтIан гъубзрадар.

Гъамус гъюкмин гъуллугъарихъ хъайидар, читинвалар гюзлемиш апIубси, дурар гъял апIузра гъязур ву. Ва гъаци хъпаъ Владимир Васильевдин лайикълувал айиб рябкъюра.

Таржума гъанIур Сувайнат Кюребегова.

Поэзия

*Къваинди гъибт:
Девлет ву улин кучал,
Даима ву
Ватан, Халкъ ва Бабан чал*

Аь. Къурбанов

Абдулмажид КЪУРБАНОВ

Къурбанов Абдулмежид Ибрагъимович 1957-пи йисан 31-пи июлиъ Табасаран райондин Урзигъ гъулаъ бабкан гъахъну. Къюрккарин мектебдиъ 8-пи класс ккудубкІну, 1973-пи йисан Дербентдин педучилищейик урхуз кучІвну. Думу ккудубкІну, 1977-пи йисан Къужникарин 8-йисандин мектебдиъ мялимди лихуз хъюгъну. 1983-пи йисхъанмина журналистикаийи лихура: сифте «Табасарандин нура» газатдиъ – кІулин редакторин заместителди, 2003-пи йисхъанмина – «Табасарандин сес» газатдиъ жавабдар секретарди.

1987-пи йисан Дагъустандин пединститутдин тарихдин факультет ккудубкІну. 2002-пи йисхъанмина Урусатдин журналистарин Союздин член, 2011-пи йисхъанмина Урусатдин писателарин Союздин член ву.

Аь. Къурбановдин сабпи шиърар педучилищейиъ урхурайи вахтна Хив райондин «Октябрин акв» газатдиъ чап гъапІну. Гъацира дугъан шиърар табасаран чІалниинди чапдиан удучІвурайи газатарий ва журналарий, гъийин деврин табасаран литературайин антологийриъ, заан классариз вуйи бязи учебникарий чап дапІна. «Чиви ригъ» (2002-пи йис), «Базутдин хяд» (2005-пи йис), «Гъулан мяъли» (2011-пи йис), «Гъюран хинкІар» (2018-пи йис) китабарин ва саб жерге пьесийрин автор ву. Дугъан «Гъатху гъарантуийин йисир» кІуру пьеса Гъюкуматдин Табасаран драмтеатрин сягънайиин дивну.

Аь. Къурбанов «Дагъустан Республикаийин культурайин лайикълу работник» ву.

УЪМРИАН ЦІАРАР

**Марччлихънин бай
Гъахъиш паччагъ,
Дугъан къяляхъ
Гъарган шул агъ.
Гъахъиш аба
Девлет хъайир,
Паччагъра шул
Гъюмат айир.**

* * *

КІванди гъibt: гъизил а пну,
Яни гизаф девлет айир,
Бахтавар дар.
Аьяндри аьгъяди гъапну:
«Айибдин рази вуйир
Ву бахтавар».

* * *

Лапра хам духънава, инсан
Гъуллугънакан дапІну ахур.
КІванди гъibt халкъдин мисал:
«Шавгъри гъабхуб микІлу гъабхур».

Гъюл адрабцІруганси нири,
АбцІруб дар инсандин тямьгъ.
Сариз шлуб дар дюн'я вари,
Мудубган гъа, инсан, яв ягъ.

* * *

Адамдин улихъ чан кІул ис
ДарапІур гъахъну сар Иблис.
Му гафарин гъякъ мяна бис:
Иблисдикан уж`вал шул шлиз?

* * *

Паршин хъапІри, кІура увуз:
«Вува, дугъридан, пягъливан!»
Гъапну кІури даждиз гъяйван,
Шулинхъа ибар жин апІуз?

* * *

Намуслу кас хъугъган увухъ,
Рази вува яв кучІлиин.
Дугъан дар гъа, яв ву язухъ:
Аьлхъюра инсанар ув`ин.

* * *

Духънайиган инсанар уч,
Улхурва, вуйиси даттуч.
Ттадабгъиш увхъан афтафа,
КкудукІу яв ахъю гафар.

НИВКІ ГЪЯБКЪЮНЗУЗ...

Гъяйвнин ахрихъ
Дажи дибтІну;
Гъизил кьѣфсиъ
Къяркъяр ибтну;
Жанаврикан
ДапІну саркар;
Дабхъруб батІриъ
ГъюбчІвну гъаригъ,
НивкІ гъябкъюнзуз.
Фтихъна вуйкІан?
Ихъ гележег
Фициб шуйкІан?

Марччлиз цІигъру
Фу-вуш кІури;
Гъитну угъри,
Итну дугъри;
Демдин марцакк
Дитну барцІак;
Марци лакач
Алабхъну кач
Гъяркъниз нивкІуъ.
Фтихъна вуйкІан?
Ихъ гележег
Фициб шуйкІан?

Гъякъсузвал`ин
Хъуб нарази;
КІарубдиз дар
Пувал лизиб;
Абдалвализ
Ади дарман;
Дугъри инсан
Вардиз масан
Гъякъикъатдиъ
Фила шуйкІан?
Ухъуз гъациб
Вахт рябкъюйкІан?

ГВАЧИИ. МАГЪА ККИВРА АХСРАР...

ГвачИин. Магъа ккивра ахсрар,
УдучИвназа кючейиз сар.
Даабхна гъул. Адар сес – дикI,
Рубасдилан хъиври а микI.

УжIу завкан дургра хядар,
Алдагърубси дем`ан хялар.
Ваз либгура зав`ан узуз,
Ккундайибси
«Сюгъбат ккебгъ» пуз...

... Му жилиин алдар инсан
Гъавриъ ахърур йиз назук кIван.
Увукъана узухъди гъубз,
Завук кайи эй ваз ялгъуз.

Юкъуб тереф абхъну а гъугъ,
Вардиз ккунди заан гъуллугъ.
Фукъан ашра мал-девлет, пул,
АбцIри имдар инсандин ул.

КIури, гъациб ву замана,
Гъардши гъардаш тувра масу.
Вуча кIурудар дуст – ашна,
Сар чакъал вуш, тмунур ву сул.

Гъапиганси сар Шаири,
«Дарза узура малаик».
Ав, кашул узукра гуннагъ,
Амма къяляхъ хътариз гъугъ, агъ.

Женнет, жегъеннем аш наан,
Дяркъну, къяляхъ гъафир адар.
Саб геренсиб уъмриъ инсан
Бахтлу хъуз фу-вуш гъубкIрадар.

Уъмрин къанун инсафсуз ву,
Даима дар фужкIа Жил`ин.
Ваз, кечмиш гъахъиган узу,
Белки, йиз рюгъ дубсур ув`ин.

Гъарган айиз саб суал кIваъ:
«Инсандин девлет гъаз вуйкIан,

Ухди-къанди гъаму дюн'я
Аьгъяшра шлуб якъин фана?..»

ГвачІнин. Магъа ккивна ахсрар,
Дийигъназа кючейиь сар...
Жаваб дарапІди суалназ,
Дагъдихъинди алабхъу ваз.

ИХЪ ЙИСАР, ИХЪ ГЪИССАР...

ЙицІиургуд йисаь айи байна риш...
Вичун гъарикк гъабхъи сабни гюрюшмиш...
Наши дулар? КкунийкІан къяляхъ апІуз
Ихъ йисар, ихъ гъиссар.

Гъушну йисар, къяляхъ гъибдар жигъилвал,
Текрар хъибдар думугандин ккунивал,
Вушра уву гъадмуганси ккундузуз,
Уву сар, уву сар.

Гъадмуганси улар хъайир,
Хиялариь гъарган айир,
Дагъдин ппаздиз ухшар вуйир
Уву сар, уву сар.

Гъурбан ибшри вафалу яв улариз,
Гъурбан ибшри жумарт, мани хилариз.
Ригъси укІу завуь, уву ккундузуз,
Уву сар, уву сар.

Аферин яв дугъри, ширин гафариз,
Узуз пешкеш гъапІу бахтлу йигъариз,
Дюн'яйиин вартІан уву ккундузуз,
Уву сар,уву сар.

Гъюру йигъар хъана артухъ бахтлу хъуз,
Текрар апІин думу гафар сюгъюрлу,
Текрар апІин «Узуз уву ккундузуз,
Уву сар, уву сар!»

Йигъар-йисар сабдихъди саб гъарахри,
Ухъуз ярхи уьмур туври Аллагъди.
Варж йисланра кІарза увуз «Ккундузуз
Уву сар, уву сар!»

ВартІан ахю девлет дарин,
Ширин-ширин шюрбет дарин,
КккудудубкІру неззет дарин
Ихь гьиссар, ихь йисар!

ДЕВЕЙИИ ДЕРДИ

Ригъура бец апІури айи беле!
Дифси, цЮохъюмвал уьбхнайи гъавайиь.
Туристари Ччимдин дагъдиин¹ кюгъне
Девейиин шиклар йивури айи...

Гъивундайза, ваь, девейиин шикил,
Узкан гизаф ккун гъапІнушра хтулари.
Гъайиф дайзуз шиклихъ тувру хъуб шекель²,
Дерди гъябкънийзуз девейин улариь.

Язухъ шлуганси гъилибгнийи думу
Гъугъубжвнийзуз, кІурайиганси узуз:
«...Гъа дабхъ – гъудубжв. Гъа дабхъ – гъудубжв.
Му фу ву?
Мициб уьмур кІан‘ан – кІулиз дабтІназуз.

ИпІруб – уьхъруб дубхъназуз учІвру тарма,
Архаинвал туврадар фикрари кІваз.
Ккиврешра эйсийи гъар йигъан хурма,
Ккунийзуз дидин ерина чюлин заз.

Элеуру уз‘ин гагъ му, гагъсан тму
Шикил йивуз ва хъасин апІуз фурсар.
Йиз эйсийин кІваь айиб ву анжагъ пул -
Магъа гъамци гъягъюри айиз йисар.

Алчагъ инсан элеьган, шулзуз хяви,
Аман дубгру ва ликариь абхъру зиз...
Йисирвалиь ади, дубхънутІан деве,
Азади узу ккунийзуз, вуди зимз...»

1. Ччимдин дагъ – Иерусалим шагъриь айи дагъ.
2. Шекель – Израилин пул.

ГЪИБТ ЯВ КІВАЗ ГЪЮЗ ЙИЗ АЪШКЪНАН АКВ...

Йипа, ккунир, швнуб ражари
Гиран убчІвну ихъ арайиъ?
Гъарган, кІваин ализ гъиси,
Йизуб гъисаб шуйи тахсир.

Йипа, кІваин иливну хил,
Гъамусдизкъан, уъмриъ ярхи
Тахсиркар вуш анжагъ узу,
Ихъ ккунхъувал фици гъубзну?

Эгер узук кашра тахсир,
Ву хъуз даккнивал яв йисир.
КІваинди гъит гъаму гафар:
Ккунхъувалиъ лукІвал адар.

Магъа хъана швнубпи ражну
Узкан увуз гиран гъабхъну.
Тахсир кипуз махъан гъялак,
Гъибт яв кІваз гъюз йиз аъшкънан акв...

УРГУБПИ НИВКІ

ГъацІишвар`ан удубчІвна вахт,
Гъюрадарзуз, дахънашра, нивкІ.
Ккуниганси пуз узуз «Ах!»,
Хълибгура унчІвхъан вазлин ккикк.

Хъа фици ахуза узу,
Багахъ хътарди кас тамарзу?
Хпири узкан дапІна хъюлар,
Раккнихъинди вуйиз улар.

Яраб узу дайин ккунир,
Хъайи-хъадрур, масан, кІюгълир?
Жаваб адар. Даахна хпир,
Рябкъюрашул нивкІ ургубпи.

Гъадму нивкІукди рякъричаз
Ич жигъилвал, сабни гюрюш...
Белки, гъадмуган дугъан кІваз
Сабурра гъюр. ГъапІхъа, дарфиш?..

Йишв ккудубкІну. Ккивра ахсар.
Гъюрадаруз, дахънашра, нивкІ.
Кялхъруганси «Гъаз вува сар?»,
Либцура унчІвакк футна-микІ.

ЧИВИ ИБШРИ ИХЪ МЮГЪЮББАТ

Аьшкънан чюнгрин хъудубтІна сим,
Магъа думу рабхурадар.
Яв вая йиз, шлин вуш тахсир,
Гъамус сарун мяна имдар.

Пубси даршул. Сабаб ашул,
Ихъра бахтнак къисмат камшул.
Футнийирин махъан йисир,
Аьшкънан чюнгрин илибтІа сим.

Узу деъну аза хулаъ,
Уву ава узхъан ярхла.
Бахт адар гъи, хъибдар закур,
Пашманвали дапІназа кур.

Мюгъюббатнан ахъю цІикан
МичІли рюкъ ву гъубзну айиб.
Гиранвалар дариз увкан,
Узу ишри гъалатІ вуйир.

БицІиб вушра умуд гъибт кІваъ,
Пубси даршул, белки, диди
«Ав» пуз гъитур, гъапишваъ «ваъ»,
Ва аьшкънан чюнгюр рабхиди.

Сабурлуди ккебгъну сюгъбат,
Терг апІурхъа хъюлар кІваан.
Феникс жакъвси, ихъ мюгъюббат
Чиви ибшри мичІли рюкъ`ан.

Шихмягъмад ГЪЯМИДОВ

Гъямидов Шихмягъмад Гъяжиевич 1937-пи йисан Хив райондин ГъуштIил гъулаъ бабкан гъахъну. 1959-пи йисан Дагъустандин государственной университетдин математикайин факультет уьру дипломдиз ккудубкIну, сад йисан Хиварин мектебдиъ математикайин дарсар киври, хъасин ГъуштIларин мектебдиъ директорди гъилихну. 1964-пи йисан университетдин математикайин факультетдин мялимди тьяин гъапIган, Мягъячгъалайиз удучIвну гъафну.

Шихмягъмад Гъямидов шаир-лириксира мялум ву. Дугъу 1956-пи йи-сариланмина газатарий, табасаран литературайин альманахдиъ, «Дагъустан дишагъли» журналий хайлин шиърар, ихтилатар ва махъвар чап аIури гъахъну. 1975-пи йисан Ш.Гъямидовдин «Чирагъ» кIуру шиърарин гъварч, 1979-пи йисан «Къюбпи бахт» ччвур тувнайи китаб чапдиан удучIвну.

Гъаму улихънаси Шихмягъмад Гъямидовдин «ГъуштIилна гъач» кIуру китабра удучIвну. Дидиъ автори чан вари яратмишар гъварч даIна.

Шихмягъмад Гъяжиевич Гъямидов заан культурайин, зегъметниин юкIв али, жигъил наслиз ужуб тербия тувуз гъарвахтна гъязур вуйи ватанпервер, математикайин аьлим ва шаир ву.

РУБАЙАТАР

(Уьмар Хаямдин гъюрматназ)

Хаямдизси, узузра лап ккундузуз,
Дустарихъди деуз гъязур суфраийихъ.
Амма хъиган дустарихъ сар къайдасуз,
Лап ниъ хъабхъру деъну айи суфраийихъ.

* * *

Сар кас шулу аIури чан хуб тяриф,
Вуза кIури гъунарариз ахю кIул.
Хъа убгъруган завариан мирккна йиф,
Му кас шулдар аIрударихъ рягъниз хул.

* * *

Касибвалра, гьам девлетси, айиб ву,
Худайи чав бязидариз тувнайи.
Уьмрин жилгъйир дагъдин машнак рихар ву,
Гагъ ккуруди, гагъ яркъуди гъузрайи.

* * *

Гъучагърихъди увура йихъ лап гъучагъ,
Ляхин аптин дугъу увуз ктурубси.
Хабарсузди алахъиган кас алчагъ,
Рякъ'ан хъадак, думу увухъ даршлуси.

* * *

Къяши гакълар, фукъан уфар гъапшира,
Пичраъ ургдар, адруганна цтин ялав.
Къурар ккитну, хъасин дурар гъургишра,
Хал абгудар, дибиснайган амсари зав.

* * *

Хялар ву ктур му дюн'яйи инсанар,
Гъаргандиз ву хъа дурарин гъиямат.
Фузар вуйкдан хялар къабул апрудар? –
Ярхла дапну дурарихъан хажалат.

* * *

Камк кабхъиган гъаргъян абхъру нар жихир,
Ипуз хъюгъру хъасин думу мялхъвари.
Я дуст, я яр чахъ зат дарши кас-факъир,
Угъгну шулу лап ягъурсуз рякъяриъ.

* * *

Гъияматдиъ женнет ккунду варидиз,
Гъапундаршра саспидари зат гъудгнар.
Хъа инсанар вари гъушган женнетдиз,
Иблис гъузра дарди ляхин – гъарзакар.

* * *

Фукъан ихъ гъюрмат ашра Аллагъдиз,
Гуннагъ ктру кас жилин алдаршул.
Фукъан люкънар апурашра Иблисдиз,
Думу гъарган инсанарин къялаъ шул.

* * *

Гьам шадвалси, пашманвалра уьмур ву,
Худайи чав инсанариз тувнайи.
Хажалатар гъарган уьмрин рякъяр ву,
Йигъну-йишвну ухъу вари угъгнайи.

* * *

Багъри чІалнан тяриф апІуб ухшар дар,
Чаз чІал аьгъдрур, думу гъичра шаир дар.
Гафарикан гъапІну кІури юкъуб цІар,
Пуз хай даршул мициб бендназ зат шиир.

* * *

Гъубшнуш уьмур, хал дидривди яв бализ,
Фициб хъибди хъасин дугъан гележег?
Мил дапІнура увуз айи мирасдиз,
Хал див бализ, балгруганси гележег.

* * *

Такабурвал варидариз айиб дар,
Дишагъли ву вартІан заан такабур.
Му ляхникан бязидариз хабар дар,
Алдрахъиган му чан уьмирь такабур.

* * *

Гъияматдиъ ухъуз къюриз рубкъураш:
Сариз женнет, хъа тмунуриз жегъеннем.
ГъитІан миди женнет вуйиз вуз багъиш,
Узуз ибшри, дабгъну ашра, жегъеннем.

* * *

Вазлин аквнахъ рябкъюразуз йиз сирина,
Думу гъарган дийибгъура йиз гъвалахъ.
Ригъ вува йиз, гъудубчІвурай гъар сигърин,
Вахт-вахтарик йихъа, ккунир, йиз багахъ.

* * *

Къяши ушвни гафар фукъан гъапІишра,
Дад ктарди гъузра дуар бязиган.
Ккунни касдик цІиб геренди куркІишра,
Дад артухъ ву, сифте гъапІу гафартІан.

* * *

Увхъан узу ярхла ади шула йис,
Читинвалар шула узус къадарсуз.
Йигълан-йигъаз уьмурра йиз шула пис,
Увуз вари ашкар апІуз ккундарсуз.

* * *

Фунур ухъкан ухди гъушиш ругдикна,
Бахтавар ву, дярябкъиган хажалат.
Хъа гъузурни дерди пиди шиликна?
Духънайиган уьмрин юлдаш саламат.

* * *

Эгер гъузиш уву сарди къанариз,
МакІан узуз – ухди гъуш'ва йиз сардар...
Ругдик кашра уву кІваълан гъархдариз,
Хъа увура кІваин апІин ихъ бахтар.

* * *

Гизаф фикрар уч духънайиз келлейиз,
Ачухъ гъапІиш, кюмек апІру кас адар.
Аьян мапІан яв касибвал жарариз,
Сар вуш пашман, ашул хъана шадлудар.

* * *

Сар кас шулу малла дапІну чав чакан,
Гъир-хябяхъган ухди гъюри мистаккна.
Ушвнин сеэр вариди чаз тутрувган,
Гъафундар кІур гъадму малла рюгъниккна.

* * *

Бахт абгури чоллери зат милицан,
Вахт гъабшиган бахтра гъибди увухъна.
Амма вушра, пичрахъ деъну мугъузан,
Бахт ву зегъмет, жилгъа абга дидихъна.

* * *

Ярхи уьмур туврайиган инсандиз,
Йисар фици адауру бейкефди?
Бахш апІин яв уьмрин йигъар ккунириз,
Вазар, йисар жаргъиди чиб гъялакди.

* * *

Жаваб дарди гизаф гъузра суалар,
Вахт магъапІан жикъи уьмрин дуарариз.
Бегъем дапІну яв ккунирин тІалабар,
Дарамат див увухъ гъабши хизандиз.

* * *

Ихъ шадвалар, гъубшу уьмур гъархудар,
Гъархуз шулин ккунир къисмат гъабши вахт?
Гъам узуси, шад гъахъуншул фукъандар,
Гъурубкъиган хизандихъна уьмрин бахт.

* * *

Уьмриъ гъяйбат дярябкъю кас аш нагагъ,
Гъюри думу, Рапак дагъдиз рякъ дабгну.
Эгер дугъан фагъум-фикир аш нагагъ,
Деъри думу Рапак нирихъ, дуст дагну.

* * *

Уьмур гьубшну, фу пуза гьн бахтнакан,
Бахтлу вуйза бязи йигьан, сад йисан.
Адруганси дярйбкью кас йигь пашман,
Адаршул зат гьарган бахтлу вуй инсан.

* * *

Сар ву пиган Худа вари дюн'йиз,
Магьа хьана цийи суал гьюрйиз:
Динар гьапуз гизафдар а халкьариз?
Амма мегьел тувру жаваб адариз.

* * *

Апруганна ярин тярйф,
Гьюдли гафар мапIан гьййиф.
Улхруган гьуландарикан,
Харжиб макIан яв гьуншдикан.

* * *

Ккуни касдин улариан,
ЦIа рябкьюру бахтнан, аьшкьнан.
Хьа алахьган сар ягьурсуз,
Зат ккун шулдар дугьаз лигуз.

* * *

Адруганна нириз кьувват,
Рягьниз шулдар цIибтIан нубат.
Хьасин дагьдиз мархьар гьургьган,
Рази шулу сар рягьнихьан.

ГЮЛЕЙБАТДИКАН БЕНДАР – ДЕРДЕР

Жан йиз масан, жан йиз дарман!
Уву наана гьуш'ва узхьан?
Гьйбтну узуз дерд-хажалат,
Гьушдава йиз ригь, Гюлейбат.

* * *

Узу нивкIуз гьушу вахтна,
Гьарган шулва му йиз багахь.
Амма нивкI'ан уягь хьиган,
Яв нурлу маш гьубздар багахь.

* * *

Ккун шулузуз хьана ахуз,
Уву гьвалахь шулуганси;

Амма сарун нивкІ гьюдарзуз,
КІул бикьури хиялари.

* * *

Хъа увузра рякьюрашул,
Гьюдли нивкІар хизандикан;
Учухьна яв рюгь гьюрашул,
Агью апІуз ич гьялнакан.

* * *

Гьамкъан хьмиди увухь улар,
Наана гьуш'ва, йиз такабур?
Гьитну узуз дердер-гьамар,
Гьушдава, йиз нур ва абур.

* * *

Гьамкъан ккунди сануриз-сар,
ГьапІруб гьабши ухьуз завал?
Ачмиш шули сигьрин ахерар,
Дюн'яйилан гьушдава, яр.

* * *

Алабхьу ригь гьи хябяхьган,
Закур сигьрин гьудубчІвур.
Ригь вуйва йиз уьмрин гьарган,
Нурар хьади гьудучІвава!

* * *

Фици пуза уву имдар?
Даахна пну агьгь апІарза.
Фици пуза уву рякьдар?
Улар тІауз къан апІарза.

* * *

Улихь хьади гьарган шадвал,
Бахтлу уьмур хьапІри айхьа.
Хабарсузди хьубкъну завал,
Байна дада гьуху чахьна.

* * *

Балин дердер агьгь апІури,
Сабур вуйиз уьмрин гьиллигь;
Хъа увузра шуйза кІури:
«Сабур апІин, йиз нурлу ригь!»

* * *

Амма уву, гьархну сабур,
Улар ерццуз зат гьитдайва.

Дердери жан писди гъубгур,
Балин багахъ «ахуз» гъуш'ва.

* * *

«Аьхюр» кIуйва узуз гъарган,
Узухьинди гъюрмат ади;
Хъа узура кIуйза «Дарман»,
Ув'ин узу аьшкълу вуди.

* * *

Гъуш'ва узхъан хабарсузди,
Гъибтну узуз дерд-хажалат.
Хулаъ аза рюгъ пашманди,
Читин дубхъна йиз аьгъвалат

* * *

Сумчир гъапIу авгъустдин ваз,
Йисан-йисан къайд апIуйхъа.
Авгъуст адар щидин йисаз,
Веледарра русвагъ духъна.

* * *

62 йис мубарак
АпIуз ккунди хизандиз цци;
Гизаф майлар духъну гъялак,
Амма авгъуст гъабхъундар цци.

* * *

«ГъуштIилна гъач» хабахъ бисну,
Дивандиин деъну айхъа;
Раккник кучри сесер духъну,
Ширин гафар яваш гъапIхъа.

* * *

– Хъана бендар увуз закур
Урхидиза, йиз такабур!-
Дупну гъушза раккин тIапIуз,
Раккнихъ хъайир фуж вуш лигуз.

* * *

Хъа улубкъну «кIару закур»,
Уларра йиз гъахъну лап кур.
«ГъуштIилна гъач» ккивну бархликк,
Дахъри аза сарди ахникк.

* * *

Сарин-сар ашкьлу вуйхьа,
Жихрин гьарикк деьну шуйхьа.
Дачара гьи бейкеф дубхьна,
Жихрикк ухьу ккадруганна.

* * *

Дерди кайвуз вартан ахьлюб –
Ву гьакӀиган узу ишуб.
Гьякьлу гьахьну му яв фикрар-
Яваш аӀуз шулдар ишбар.

* * *

Ахиримжи шубуб вазли
Ихь уьмрикан гизаф кӀуйва;
Жигьил вахтна ухьуз гьаши,
Шадваларра кӀванн хуйва.

* * *

Гьадму йигъан тӀалаб гьаӀва,
Увкан дикӀнай бендар урхуз.
Хьа узура, дарпиди ваь,
Хьюгъза бендар текрар аӀуз.

* * *

– Пагь, аьгьдарнуз дерин гафар! –
КӀуйва узуз гьарсаб бенднахь.
– Гьамци гьарган урхуз шиьрар,
Ккундузуз, яр, уву гьвалахь.

* * *

Миржир велед бахтлу аӀуз,
Гьизигнийва зурба зегьмет.
Багьри дадиз гьюрмат аӀуз,
Гьязур вуйи вари кюлфет.

* * *

КӀуйва узуз: «Кюмек аӀин,
Сагьди дариз жандин гьялар».
Узу кӀуйза – дарман иӀин,
Жараб узуз аьгьлюб адар.

* * *

Бязи вахтна кюмек шуйвуз,
Узу туву дармнаркан;
Хьа ширинди кӀуйва узуз:
«Кюмек вари вузуз увкан!»

* * *

ТпаІри шулза яв шифонер,
Улар куркІуз палтарик яв.
Артухъ шулу хъана дердер,
КІаздин ягълухъ гъябкъиган яв.

* * *

Ккуртар айвуз къабдихънакъан,
Сан адар яв ягълухъарин;
Палат ккунди увуз мукъан,
ГъапІуз дипва жилгъа уъмрин?

* * *

Яв жини хал хъябкъну ими,
Рукъ алдахъуз ккунир адар;
Душваъ фукъан гъяниб ими,
Иштагъ айи велед адар.

* * *

Ширин гафар апІурайхъа,
Ухъуз гъаши бахтарикан;
Сарин сар гъайран вуйхъа,
Хабар дарди дердерикан.

* * *

Аьхир хъубкъну кІару завал,
Ухъхъан гъуху айи сар бай.
Зяйиф гъабши явра сагъвал,
Дрякъруган улариз бай.

* * *

Балин дердер гъархуз кІваълан,
Алдагъуйза увлан хабар.
Уву кІуйва: «Шулдарзухъан
КІваълан гъархуз думу йигъар».

* * *

Гъязур хъиган шюшйирин афрар,
ЧукІар апІуз дих апІуйва;
Хъа гъеерхъган йиз тярифар,
Фукъан вушра шадра шуйва.

* * *

– Закур лисуз лишвун афрар
АпІидиза йиз аьхюрис, –
КІуйва хъана аьшкълу гафар,
КІваълан дуар зат гъярдариз.

* * *

Фикир дайиз, жан такабур,
Гъягъюр кІури уву узхъан.
Амма уву, гъархну сабур,
Гъубгдава цци яв гюзел жан.

* * *

Гъушхъантина уву узхъан,
Узузра зат имдар сабур;
Гъамус йизра убгура жан
Идмруганна хулаъ абур.

* * *

АпІузайкІан шилиз гъарай!?
Хъуркърур шуйкІан йиз гъарайнахъ?
Имдруганна айи сар бай,
Фуж гъидихъа йиз гъарайнахъ?

* * *

Сабур, сабур, хъана сабур
АпІин кІура элди узуз.
Наан тувраш думу сабур,
Аьгъюдари йипай узуз.

* * *

Адабгъунза гъулкан китаб,
Сифте цІарар увкан дикІну.
Шикларра ка швнубна-саб,
Хизандихъди уву деъну

* * *

Яваш апІуз дерд-хажалат,
Лигураза ихъ шиклариз:
Алабхъну яв элвен палат,
Рякъюрава йиз улариз.

* * *

Накъ гъушунза ихъ дачайиз,
Ухъу деъру гъарикк деуз.
Дивандиин деънайириз,
Лап гъюдалди нивкІ гъафунуз.

* * *

Уву дуфну йиз багахъна,
Аьрзар апІуз хъюгъва узуз:
«Тувну узу духтрарихъна,
Хъуркъдардава кюмек апІуз...»

* * *

Гъялак духъну хъергза нивкІ'ан,
Фикрари лап кІул бикъури:
Яраб тахсир йизуб вуйкІан?–
Суал узу узуз туври.

* * *

Хъасин узу мюгътал духъну,
Ккун гъабшизуз хъана ахуз;
Ккунирихъди, багахъ духъну,
Рябкъюрар нивкІ давам апІуз.

* * *

Ерхъуз хъюгъю гурпар йиз кІван,
АмкІ утІубччву жандиз вари;
Хил алдатну къяши унтІлан,
Деъза хъана дердер уьргъри.

* * *

Гъамкъан хъмиди увухъ улар,
Гъушдава, йиз нур ва абур.
Русвагъ духъна их веледар,
Шули адар апІуз сабур.

* * *

Веледариз а хизанар,
Бейкеф гъахъир узу гъахъну.
Сабдихъди-саб дердер-гъамар,
Йиз кІул'инна сатІи гъахъну.

* * *

Фаркъат дапІну балин багахъ,
Албагунза увуз гюмбет;
Мирасарра хъа ичв багахъ,
Архаин йихъ, ригъ Гюлейбат.

Аьлимурад АБЛИМУРАДОВ

Аьлимурад Аьлимурад Асланбекович 1979-пи йисан Дербент райондин Сегьлик гьулаь бабкан гьахьну. Багъри гьулан кьялан мектеб ва Дагъустандин университетдин филологияйин факультет ккудукІну, мектебдиь мялимвал апІури гьахьну. Хайлин вахтна «Табасарандин нурад», «Дагъустандин медицина» газатарин мухбирди гьилихну, хьасин Табасаран ва Дербент районарин культурайин Управленийириь, Дагъустандин халкьдин яратмиш апІбарин Хулаь гьилихну. 2014-пи йисланмина думу Гьюкуматдин Табасаран Драмайин театрин директор ву.

Аь. Аьлимурадовдин шиърар Табасаран ва Хив районарин газатарин чап дапІна. Шаирин «Убхъураза булагъдиан намуснан» ччвур али шиърарин сабпи китаб 2016-пи йисан Дербентдиь чапдиан удубчІвну. Гьацира урус чІалназ таржума дапІнайи шиърарин китаб чап апІуз гьязурди а.

РЯКЪ'ИН АЛИ УЛАР

**Йиз ккуни юрд, кІваь ригъ айи,
Йиз шад мяъли, йиз дерд учІвру.
Яв кьит аьлхъюб яв нивгъари
ДапІну а гьи, ватан, кьялчІву.**

**Хъавухъ фицдар баяр увухъ,
Гьархнайидар уву кІваьлан.
Хлинцар кивган чпин кІвак уву,
Лигуравуз баяр заьлан.**

**Гьи чпиз уву ккадар гьяспикк,
Веледариз, увкан гьахьи.
Хъа яв мухрихъ хьимдруган никк,
Дурари яв гьубхъний ифи.**

Ахьру дурар, ахьру заълан
Яв хабахъна саб вахтналан.
Гъадмуганра, дарапди сес,
Тувурва яв аьхир нефес...

Баяр гъау рякъ'ин улар
Уьрхюрава, Табасаран.
Аьхю шула худлар, цудлар,
Дяряркъди яв дагълар, аран.

Уьбхюрава умуд кIваин,
Гъюру кIури дурар къяляхъ.
Уьрхюрава улар рякъ'ин:
ИчIиди ву увухъна рякъ.

ЙИЗ ГЪЯР

КIакIарилан йиз ватандин
Жаргъурайи гъярари
Гъарай хьипна гъи арандиз,
Йизубра гъя дураригъ.

Уьбхюрайиб кIван марцишин,
БицIи гъяр – ву йиз булагъ.
Ухуруза чан ицци шид,
Гъар гъафиган йиз гъулаз.

Аьшкъ ва къувват йиз кIваз туври,
Диди уьрхюра узу.
БицIиб ву учв, амма уьмриъ
Вуза дидихъ тамарзу.

ЕБЦИДИ ЙИФ

Фу ву жилиз му цIийи йис,
Чан гъяракат, чан гъайгъушнар?
Йифукк кка жил, кIваан дидиз
Ерхьура чан сесер, дихар.

Уч духънайкIан фукъан дидиъ
Шадвал ва дерд, разиб-къутIкълиб...
Ва хъадукран хьибди икриъ
Вари – жилин гъи кIваъ айиб.

Кюкйирхъди хъиди варжйир,
Гъюдли укI ва къутIкъли къалар.
Заз кайидар хъиди кюкйир,
Ва – айидар шаду улар.

Ил хъадабгъну, алдабхъси гъагъ,
Рабхиди жилин шад булагъ...

ДУБГРАЙИ ХАЗНА

Дуфназа йиз
багъри гъулаз,
гъюруганси гъар йисан.
Гъушну – имдар
сач узахъди
гим'ин деу
гъунши къабир – пак инсан.

Накъваригъна
рякъюъ а гъи
дагълу гъулан ягъ-намус.
Къабидарси,
кам шула учв,
ккунир адар
къабидарихъан бисуз.

Уъмри гъулан
яшлуйирин
марцци апIура ачIал.
Чпи имдруган,
шли уърхюру
дагълу аьдатар ва чIал?

ПучIу шула
йислан-йисаз
къабидарин аьраба.
Лап жвериди
яваш шула
накъваригъ чпин йирси фур.

Гъи дибрисиш
чан насигъят,
хъа имдруган яв аба,
Закур йигъан
тувурва яв худлиз фу?

ЖИЛГЪА

Лизиб – кІаруб, кІаруб – лизиб,
Саб ву лизиб, саб ву кІаруб.
Ккабхъна рякъюъ плитка марци,
Жилгъаси ву, аьхир адру.

Саб гам – лизиб, кІаруб ву саб,
Дабхъна улихъ уьмрин жилгъа.
Ликари апІура гьисаб
Жилгъайиин уьмрин йигъар...

АКУ УНЧІВ

Дагълу гъулаъ,
хядси хулан,
Кабхъна ялгъуз акв шамран,
Вазкъан адру
мучІу йишваъ
Аку дапІну хулан унчІв.
Амма уьмрин
чан къисматнан
МикІлаз мичІли ва яман,
Къабул дарди
акв мучІушнаъ,
КтІубшвуз ккунда аку мурччв.

Гъатху кІажси
чвулин микІлу,
Гъипра пилта – гъич инсаф
АпІдар, гъаз-вуш,
уьмри бейгъуш
Убгурайи кІваз аку.
Амма шамран
кабхъну а акв:
Гъулаз рякъюъ ай инсан,
Чирагъси, шам
чаз убгури,
МучІу йишваъ шулдар кур.

* * *

Азуз уьмриь гьубкІну вари,
Саспидариз думу адар:
Бахтлу хизан, багахь ккунир,
Ва веледар – кюкйир-улар.

Азуз ляхин, дустар, гьуншйир,
Хулаь гьюрмат, ипІруб-убхьруб.
Ккунибкъана гьардшар ва чйир.
Адарзуз саб... фу вуш аьгьдруб.

* * *

Магьа думу, магьа хяд йиз умуднан –
КутІубшвундар чаин али йисарикк.
Йиз завар'ан абхьуб йишван мучІушназ,
Кабхьну ими думу кьюрдун йифарикк.

Гьабхьиб узуз даима, ебцІура кьюрд,
Кьалу штарин ниь дарабгьна гьяраригь.
Хьадукран ригьдихьди, аку дапІну юрд,
Йиз хядран инчІ ебгури а хярарик.

Йиз уларий кархьра хьана чан цІюмгьлар,
Акв тувра йиз хядру гьерцІу йифарккан.
КутІутІубшву хядран умуднан улар
Аьлхьюразуз даркьван кюкдин улар'ан.

* * *

Вари уьмриь
Уьмриз узу
апІуз ккунди а мютІюгь.
Швнуб ражари
Уьмрин рякьюь
Ккивунзузки диди мюргь...

Амма умуд –
арзу хиял
хядси убгура узуз.
Ва узура
хьергну аза,
завкан думу кудубтІуз.

ЙИЗ ЖИНИ БУЛАГЪ

Жигьилвализ, абгру жилгъа,
Гъибихъний му бицли булагъ,
Жабгъурайиб, гъидипну гъван,
Мучлу жини кIапIлиъ гъулан.

Гъудубгиган рякъ къисматнаъ,
Булагъдихъна гъюйза узу.
Жвувахъди вуй йиз сюгъбатнаъ
Абгურიъза вартIан дюзиб.

КуркIну чак йиз кIвантIар анжагъ,
Адар чахъна жарарин шил.
Йиз бахтнан сир, йиз дерднан гъагъ
Хъади, гъебгра гъванаргъян шид.

Ккуни рангар багъри юрднан
Гъахури а, чан рякъ балгуз.
Марцциди ву, юкIвси живан,
Жигьил риши, ктрабцлу намус.

Улупунзуз рякъ му булгъи...¹
Инсанаригъ ялгъуз гъашир,
Йисарилан дуфназа гъи
Хъана чахъна, хъади йиз сир.

1. Булгъи (диал.) – булагъди

Амир ХАЛИБЕКОВ

Халибеков Амир Эседуллаевич 1996–пи йисан Табасаран райондин Ягъдигъ гъулаъ бабкан гъахъну.

2013–пи йисан гъизилин медализ мектеб ккудубкІну, Дагъустандин гсударствойин халкъдин мяишатдин университетдиъ урхуз учІвру. 2019–пи йисан университетра уъру дипломдиз ккудубкІну, гъамусяаът Табасаран райондин суддиъ ляхин аІура.

ККУНИР

**Адар гафар суратназ хуз
Мюгъюббат увухъна айи.
Гъитрадар архаинди зу
Хиялари увкан вуйи.**

**Ригъ вува йиз хъадан мани.
Ваз вува йиз акв туврайи.
Вухъна айи ккунивали
Абцри адар йиз ул, ккунир.**

**Вууз багъа яв дих, сурат,
Улар гюрчег, гъапдар йисир.
КІваантІан, дарди зарафат,
КІурза увуз, жан йиз ккунир.**

**Аку дюн`я вува уву
Гъарган гъвалахъ даягъ вуйир.
МичІал булагъ, рягъят аІру.
Женнетдин багъ вува, ккунир.**

Уьмри узуз тувнай савкъат,
Гьарвахтна йиз багахь хьайир.
Варитлан ахью мюгьюббат,
Йиз кван мурад вува, ккунир.

УЖ`ВАЛ АПИН

Гьарсар касдиз уж`вал апин,
Кюмек апуз йихь чалишмиш.
Гьарсар касдиз гьюрмат апин.
Рягьят хьибди хьуз яшамиш.

Замана ихь вушра читин,
Зиг ву чара ужуб ляхниз.
Дапну яв марцци юкв сикин
Апин уж`вал уву вардиз.

Адаш, дада, чи ва гьардаш
Дугьритланна вухьуз багъа.
Дурариз уж`вал хьу апдарш,
Хьибдар дюн`йийь ухьуз бахт.

Тлалаб вуйиз инсанариз
Улдудугуз гьякъ-дюз рякълан.
Уж`вал дапну ккун вардариз,
Гьюрмат дубшну ккундар кьваълан.

АЪМАЛДАР КЪЮЛ

(Махъв)

Йигъарикан сад йигъан,
Кьялану вазли хьадан,
Либцури шул бай кьюлан,
Бициб, аммаки клубан.

Дирбаш`вали абцнайиб,
Гизаф гьучагъ юкв айиб,
Фурсар кайиб саб къадар -
Кьюлан бай вуй аьмалдар.

Кьюлахьинди ярхлаан,
Нивгъар гьяри уларлан,
Гьюр ибшури гьюри шул,
Дапну ис чан лизи клул.

«Ягъур ибшири увуз, гъюр!» –
Ягъал сесниинди кѳур
Къюлу, йивну къюкъ унтѳаъ,
Дийибгъну гъюран машнаъ.

«Фу вуяв яв кѳван дерди,
Гъаз вува ву пашманди?»-
Гъерхру къюлу дишлади,
Жандик чан гъевес кади.

«Увузра ибшири ягъур,-
За аплуру гъюру кѳул,
-Хулаз рякъ гъабхъунуз кур,
Хъебгиган зухъ цѳару сул».

Улар ацѳну нивгъари,
Фу аплидикѳан кѳури,
Либгури шулу ярхлаз
Гъюр, гъябгъюз ккунди хулаз.

Къюлаз язухъ шул гъюран,
Ва кѳуру дарапѳди къан:
«Уву, гъюр, дердлу мабхъан,
Сулаз аьмал аплурхъа.»

Хъа рякъюъ учѳвру дурар,
Агури гъюран хулар.
Чпиз сул алабхъур кѳури,
Цѳиб ихтият аплури.

Саб манзил рякъ гъубшиган,
Алабхъуру хал сулан.
Сулра шул гъяятдиъ чан
Аплури мяъли уткан.

Хъа гъибтну гъюр гъитѳибкѳуз,
Сулахъди гафар аплуз,
Диш шулу аьмалдар къюл
Улупуз сулаз аькъюл.

«Ассалам алейкум, сул -
Гучѳ дарапѳди кѳур къюлу.
– Дуфну аза гъамсяаьт
Вухъди аплуз мясляаьт».

Дирбаш`валиин кьюлан
Гъабхънушра учв лап гъайран,
Сул, дапну маш чуру,
Дишлади кьюлахъ хъбгру.

«Узу йиварзавуз бац,
Апларзавуз дишла къац!» –
Гучи ккапуз ккун шул сулаз
Чахъан гъебграи кьюлаз.

Гъамци кьюлу абмалдар,
Дапну му сулаз кучлар,
Азад гъапну рякъ гъюраз
Гъябгъюз думу чпин хулаз.

Му йигъланмина дурар
Чиб-чпиз шул абхю дустар.
Сатиди шул яшамш,
Хъапри ужуб яшайш.

ЦАРУ ЧИРККВ

(Махъв)

Хайлин вахтна манзилнаъ,
Ярхла вуйи терефнаъ,
Гъалин яркварин къялаъ
Дибгънайи саб бици гъул.

Гъулан къялаъ дапну хал
Ва хулаъ ккипну бархал,
Хъади чан абхю хизан,
Пеъли уьмур хъапрай чан.

Гъадму вахтна сатиди
Шадвал хъапри разиди,
Апури тамшир икриъ
Шул пеълин ургуб чирккви.

Чирквар вуйи уткандар,
Сабтана саб уччудар.
Чиб-чпиз ухшар вуй йирхъуб,
Хъа саб кпуруш вуй царуб.

Царуб вуйи циб аьжуз,
Саризра гаф даршлюб пуз.
Вари аьлхьюйи дид`ин,
Йитим цару чиркквиин.

Хьа йигьаркан сад йигьан,
Ахю дерд ади кьваь чан,
Агью даранди дидкан,
Удубчвну гьябгьюр хул`ан.

Йигь я йишв дарпиди зат,
Я дарабгди саб улмат,
Ккадапган вари яркур,
Чиркквлиз саб хал алабхьур.

Гьяятдиь фужкIа адай,
Цару чиркквра эбгну ай.
Гьяйиз хулаз чан эйси,
Мушваь гьубзру чирккв бици.

Хьа гьулаь гьаму вахтна
Ккабхьнай пь гьягьи дерднакк,
Ярквраь дилибцну фукьан,
Бай арайиь адруган.

Хябяхьдин вахт улубкьган,
Сес деебхьну икриан.
Цару чирккв либгур улдхьан –
Хал вуди шулу сулан.

Абццну гаквллин ракк хулан,
Тубччвурн чан рижв уткан,
Сес-гьал ипну сул гьюру
Ва хьял кади либгуру.

«Узу вуза бай пьлин, -
Дишлади кIуру чиркквли,
– Ичиди айиган хал
УбчIвунза йивуз эргвал.»

«ГьапIрайиб вува уву? –
Давам апIуру сулу,
– Гьаз ава уву сабди
Ярхла уьлкйирн ади?»

– Наан аяв яв хизан?» –
Гьерхру сулу чиркквлихъан.
Чиркквли кӀур: «Узуз гиран
Хьибган, гьебгунза хул`ан».

Му жаваб гьеебхъу сулан
Фикир гьюр кӀулиз дишла.
ДапӀну му чирккв алдатмиш,
Чахъ хьуз гьибтуз яшамиш.
Ва гьамцдар гафар духъну
Чирккв аьмалдри чахъ гьибтру.

Хъа гьябгьюру хайлин вахт
Цару чиркквликан шул датт.
Клубануб, кьувват айиб,
Игитрин ухшар кайиб.

Сулу къаст тамам аплуз,
Му ляхниз чаз кюмек хьуз,
Дих аплуру жанавриз
Зат хабар дарди даттлиз.

ДапӀну чиб-чпихъди йикърар,
Арайиь шул гьам гафар.
Чпиз рякъ улупган даттли,
Тпанкъ аплуз хизан дидин.

Ва хулаз гьафиган датт,
Ккебгъру сулу чан сюгъбат.
Фици убгури аш юкӀв,
Аъзиятну дапӀнаш лукӀ.

Хъасин диди даттлихъан
Гьерхруки дарапӀди къан,
Фици гьаъраш йишвар чан,
Дярябкъри багъри хизан.

«Гъарабх, гьудрубзди сад йишв,
Йихъ яв хизандиз хялижв», –
Дупну гьаци, аьмалдри
Къаст артухъ аплур даттлин

Йишв улдубчӀвну, гьивган акв,
Артухъ гьевес кубчӀвну чак,
Фикри ади чан дада

Хуз кѳури дугъаз файда,
Убчѳвру рякъюѳ цару датт.

Йигълан йигъаз кам шул рякъ.
Гъѳбтну яркур чан къяляхъ,
Шул багахъ багъри гъулаз
Ва диш шулу чпин хулаз.

Убчѳвну кючейѳ гъулан
Гъябгъюр багахъна хулан.
Гъяркъѳган дада икриѳ,
Кдурзур нивгъар машнакан.

Гизаф рази шул хизан,
Чпин бай хулаз гъаѳиган.
Амма гъюрайѳб бала
Хабар дайѳ саризра.

Му вахтна, дарди хабар,
Къяляхъ хъайѳ жанавар.
Думу, гъѳбтну улихъ сул,
Гъюрай басмиш аѳуз гъул.

Жанаварна сул дишла
Багахъ шул биѳѳи гъулаз.
Хъуркъѳру хулахъна пѳѳлин
Ва алархъѳру дид`ин.

Сулан аѳмалдарвали,
Жанаврин хаинвали
Гизаф хъял капѳиган чак
Датт кабхъуз шулу гъялак.

Улубчѳвну къял`ин сулан
Гъямгъям йѳвѳру кѳулиѳ.
Жанаврин мучѳмучѳилан
Хлинѳц йѳвѳр, илбиѳцну жан.

Гучѳ дару даттли дирбаш
Тѳафлар аѳѳуру яваш –
Къюѳѳѳбра дишла ярхлаз
Гъѳргну гъягъюру ярквраз.

Гъамѳци му биѳѳи гъулаѳ
Шул вардин аѳхю машквар.
Му йигъланмина дурар
Чѳѳб-чѳѳхъан жара хъундар.

Гюлмягъямат РАСУЛОВ

Расулов Гюлмягъямат Гъяжиагъяевич 1976-пи йисан Табасаран райондин Ккувлигъ гъулаъ бабкан гъахъну. 1992-пи йисан мектеб ккудубкI-балан къяляхъ дугъу Дербентдин ПТУ-йиъ гъурхну. 1995-пи йисан армияйиз гъушну ва Тихий океандин Урусатдин сяргъятар уърхру къушмарий военный оркестрин сифте музыкант, хъасин дирижер гъахъну. Душваъ думу «Пограничник на Тихом океане» кIуру газатдин мухбирдира гъилихну. 2003-пи йисан университет ккудубкIну, юриствалин пишера гъадабгъну.

Г. Расуловди музыकारа, шиърара дикIура. 2003-пи йисан Владивосток шагърий дугъан шиърарин «Граница – любовь, надежда и вера» кIуру шиърарин сабпи гъварч чапдиан удубчIвну. «Мярака» ччвур алди 2010–пи йисан удубчIву жигъил шаирарин гъварчнаъра Гюлмягъямат Расуловдин шиърар чап дапIна.

БАЙВАХТНАКАН НИВКIАР

**Йигъар гъяра нубатнахъди гъялакди,
Йисарихъди хъана йисар тIирхури.
Багъри гъулаз чан аязар хуз ккунди,
Чвул гъяйизра къюрд ашул ккилибгури.**

**Гъяркъюнзуз сан байвахтнакан вуй нивкIар.
Хулан унчIвихъна дуфнади хъадукар.
НивкI'ан уягъ апIуз чарйир зигури,
КуркIра му йиз уларик ригъдин нурар.**

**Чру духънади гъяркъюнзуз багъри дагълар,
Кюкйири хяр накъишдихъди балгури.
Гъайгъусуз духъну узу гъизгъин уъмрий,
Майдандиин дустарихъди жаргъури.**

**Аьхир адру вахт даринхъа бахтавар!
Сивариан гъяра марцци булагъар.
УкIу завуь нурлу дапIнайи ригъди,
Магъа уткан сесер тувра псинчIари.**

Амма йигъар гъягъюра нубатнахъди,
Вазарихъди дишла вазар тIирхури.
Артухъ шлуган йиз уьмур вуйза шадди,
Амма ич баб гъаз-вуш шуйи пашманди.

* * *

Байвахт уьмриъ гъарсар касдин,
Девир ву бахтлу, успагъи.
Гъяйиф, гъубш вахт сюгъюр кайи,
Аьламатарихъди абцIнайи...

ЯРХЛА РЯКЪДИ ХЪУБКЪУ КАГЪАЗ

Сад йигъан узухъна хъубкънийи кагъаз,
Ватан уьбхюз душну айи вахтари.
Хиял шуйи, уциру дапIнайганси кIваз,
Гъатху кагъзин жандак рябкъру гъялари.

Конверт тIапIну, кагъаз адабгъан бизар,
Фуж эйси вуш дидин гъабхъунзуз ашкар.
Таниш вуйзуз кагъзиъ ай назук цIарар,
Жандиъ гъисс тIапIнайган увуз гъидикIдар.

Гъаз-вуш кагъзи увкан гъапIганси гиран,
Хъадабкнучав, къяляхъ дупна узухъна.
Йиз цIа кай кIван хиялар мюгъюббатнан,
Рукъуз гъабхъундар кагъзихъан яв кIвахъна.

САБПИ МЮГЪЮББАТ

Сан нивкIукди гъахъунза ихъ дагълариъ.
Мукъан мурар уткан вуйиб аьгъдайзуз.
Ригъдин аквси яв манишин кIваз туври,
Узухъинди гъюри уву гъяркъюнзуз.

БицIивалин дуствал кIваин апIури,
Лицурайхъа гъулан багахъ хярариъ.
Уьмрин мяна фу ву йиз, уву дарди?
Зат гъархдарзуз, гъапнийва цIиб нач кади.

Улариз лигури, кIваз хабарсузди,
Гъахъунва узус сабпну инсан багъри.
Ебгура юкIв, сивуъ айи жейранси,
Дюн'я тувси гъабхъунзуз му гафари.

Кѹл за дапѹну машназди яв гѹлигган,
Пашманвал гѹябкѹюнзуз гѹрчег уларий.
Яв бахт уву жара багѹдий гѹабалгган,
Мучѹ гѹабхѹну ригѹ йиз уѹмрин заварий.

Яраб му бахт инсандин фициб вуйкѹан?
Нивкѹан уягѹ духѹнашра, хабар дарзуз.
Цѹа кабхѹнайи юкѹв багахѹси гѹябкѹиган,
Уѹмрин мяна фу вуш аѹгѹю гѹабхѹнзуз.

Сан нивкѹукди гѹахѹнза ихѹ дагѹларий.
Мукѹан мурар уткан вуйиб аѹгѹдайзуз.
Ригѹдин аквси яв манишин кѹваз туври,
Узухѹинди гѹюри уву гѹяркѹюнзуз.

ДЕРД АЙИ ЮКѹВ

Жара дапѹну чѹимччун зазар хилари,
Мичѹли рукѹан ракин тѹапѹза сес хѹади.
Ккунни шуран накѹв гѹябкѹиган улариз,
Юкѹв ебгура мухриѹ йиз сикин дарди.

Гизаф йисар дийибгѹнай чѹвалан гѹари,
Язухѹ шлуси кѹюлер эрхна пашманди,
Ахѹра цѹадлар кѹажарилан явашди,
Улариан гѹюрай марцци нивгѹарси.

Уву гѹафунва! Гѹафунва йиз ккунир!
Аѹхиратдиз вува узуз дуст манир.
Рябкѹидаршра сурат яв ва аку ригѹ...
Ебхѹуразуз микѹлахѹди яв ширин дих.

Кѹл ис дапѹну, накѹвдин багахѹ деунза.
Думугандин вахтар хури фикирназ.
Дерднан ичѹаѹ рягѹимсузди ахѹназа,
Абгуз шулдар жаваб сабкѹан суалназ.

Амсидиси йигѹ рябкѹюру ригѹ ашра,
Мѹгѹюбатну дапѹну а узкан йисир.
Ихѹ веледдин рази маш рябкѹюрашра,
Уву дарди гѹаз ву дѹн'я, йиз ккунир?

ЗАМАНА

Кѹулиѹ фикрар жаргѹурайиз гѹялакди,
Убзрайи мархѹлин гѹябгѹюрайи селси.

Дийигъназа уьмрин кІакІнахъ ялгъузди,
Бабхъан хътубгу, авру дубхънайи ччилси.

Фу гъабхънийкІан, улдубгнайкІан гъаз му ччил?
Гъаври хъидар инсан, аьгъдруган чаз чІал.
Йитим дапІнайкІан эйсийи, дапІну ган
Дидин бабан, гъайиф дарди бицІи жан.

Гъуншдин ахъ'ан ебхъурай зяиф сесну,
Му йиз жандиъ зат юкІв имдрусИ дапІна.
Бабу гукІни ччилан юкІв дипну гъушну,
Эйсийин анжагъ вуйиган замана.

Фу гъапІишра тахсир ккебкру замана,
Айиб дар кІур дугъривал заткъан машнаъ.
Дюз шлуганси, эгер дапІну зарафат,
Ачухъ гъапІиш диди ухъуз чан сурат.

Имдар гъюрмат увухъна яв гудларин,
Ужуз дапІна жигъилари яв къимат.
Кар ву къабидарра, ягъал гуг али,
Ебхъурадар я экбер, я икъамат.

ЭЙ ИНСАН

Хъадну сивуз гъягъруган галин марччар,
Дурарин къяляхъди гъушну инсанар.
Гъарзариин арайиз гъафну хулар,
Дишагълийири ккирчну гъурху бархлар.

Амсарин зиин али дагъдин кІакІназ,
Агъир ччвур тувнайган яв багъри гъулаз,
УтІурккнУ фици сивуз ахъю-яман,
Дюзерилан исчІли укІу, эй инсан!?

ТІИРХУРА УЪРДГАР

Чвул гъафиси, хъана уьрдгар тІирхура,
Гъялаквал кади, чпин мани уьлкйириз.
Язухъ сесну узуз чпихъди гъач кІура,
Дийигъназа, кІул за дапІну завариз.

Зу учвухъди ярхла юрдназ тІирхуйза,
За дапІну хлинцар, багъри ватан дипну,
Йиз сикинвал ичв багарихъ абгуйза,
Гъитну фикрар, жергейин къялаъ духъну.

Ягъал аършдиз, кІул за дапІну, за шуйза,
Инсанарин пашманвал жил'ин гъибтну.
Завариан кІваз мани тай агуйза,
Дагълар-сиварилан йиз ул илтІибкІну...

ГъитІирхну уърдгар кІуллан йиз саб дупну,
ГъахъундайкІан мурар гъавриъ гафарин?
Чпин дих имдар, пашманвалра кІваъ ипну,
Уткан жерге дубгну кІакІнахъ дагъларин...

Нубатнан чвул дуфну а йиз ватандиз.
Уърдгар гъюруш кІури, хул'ан удучІва,
Ккилигури йиз жергейиз ничхарин,
Умуд кади, кІул за дапІну, лигурза.

ДУСТРАЗ

Ахрар ккивси, нивкІ адарзуз архаин.
Гъягъюраза багъри гъулаз дустрахъна.
Ебхъуразуз гъевес дих яв мукъмарин,
Хъуркъайизра яв хуларин багахъна.

За духъну айвандиккна, раккин тІапІубси,
Хабаъ аъган, кІвантІарикк яв инчІ ккади,
Дюн'яийиъ жара девлетар адрубси,
Шад ктауйва, манишинра кІваз туври,

Дада гъяркъган яв, шулзуз йиз дадаси,
Ачухъ юкІв ва пашман улар гъяркъган.
Узуз жара гъардаш вутІан адрубси,
Хиялариз фикир гъюриз саспиган.

КІваин шулзуз гъаммишан ихъ бицІивал
Юлдшарихъди эъну мярхлиъ яртури.
Ижми ибшри кІури шуйва ихъ сабвал,
Гележегдиъ ашкъвар хъидихъа, кІури.

Эгер уъмри дерднан гъисс чан улупиш,
Сабур апІин, уву йиз кІван дуст багъри.
Русвагъ махъан, вари ккунибси дархъиш,
Яв пашманвал, узухъди пай апІури.

Вахтар гъушну, йисар гъушну саб хайлин.
Ахрар ккивси, нивкІ адарзуз архаин.
Мяъли шулу йиз гъарвахтна мелзнийин,
Ебхъуз ккунди гъевес дих яв мукъмарин.

БАХТНАКАН

Йишвну гъулаъ сикинди ву гъарганси,
Алахъура улар, нивкѳуз гъягъюри.
Дийигъну а уткан гъарар шамарси,
Ягъал кѳакѳар вазлин аквнахъ тѳурччури.

Лизи уршин гъариз духъну дюзелтмиш,
Дийигъунза мучѳу ярквраъ пашманди.
Микѳру, апѳуз ккунди узу алдатмиш,
Фу-вуш кѳура йиз ибахъна явашди.

Мани вуй микѳ! Йипа узуз дугъриди!
Духъну ккунду увукъана йиз гъавриъ!
Вува уву гъарсар касдин дердагъли,
Яраб айкѳан бахт инсанарин уъмриъ?

Гъаз вуяв? – гъапизуз – дюз, гъякъ абгури,
Адруган зат дюн'яйиъ бахтнан къимат
Фужкѳа айин, дердериъ, вутѳан гъайри,
Пашманвалиинди абгури къисмат?

Кѳару амсар жаргъури а хъял кади,
Жанаврарин хюрч абгурайи лижси.
Шулу бахтра, гюлле кубкънайи силси,
Уъмрин йисар артухъ шлуган гъялакди.

Гъир гъабхъиган яркур-чюлиъ ватандин,
Кутѳушвур а уру хлинцар ахсарин.
Ашул, кѳурза, бахт дюн'яйиъ гъар касдин,
Кутѳубшвнадаш мегъел ригъ чан уларин.

ЧИТИН ДУБХЪНА УЪМУР

Убгурайиз, убхъурайиз юкѳв йицну.
Данѳнайиз кѳул деллу сикинсуз вахтну.
Шлиз лазим ву, йип, йиз дюн'я илбицну,
Читинвалиъ ипуз халкъ, дубхънай адлу?

Харживалкан уж'вал дубхъна му уъмриъ,
Вафалувална гъякъ'вал зат имдарди.
Жикъиб ву уъмур, лавлан гъудгнин вахтси,
Къюрдун йигъан ригъси, ухди хъабцури.

Ил гъубкѳрадар инсанариз дюн'яйиъ,
Кѳваз гъагъиди, мухриин гъван алиси.

Фу вуш аьгъдар – я ккунивал, я дуствал,
Имдар халкъдин машариъ зат разивал.

Фициб шулхъа яшайиш закур нежбрин,
Гъачгъари касиб дапнаи ватандиъ?
Лик иливну, дачархъна къалу батриъ
Касиб халкъдин, ачухъ хиялар уьмрин.

Зяиф духъна кӀажар аьмлюхъин гъарин,
Алахъура жилин назук мухриин...
Фици шул юкӀв сикин му йиз халкъарин,
Алахъруган дердерна гъамар кӀваин!?

ЧІВАЛАН ГЪАР

Гъягъюрайза саб ражну дюз рякъюьди,
Дахаргнайзу цӀасиб ригъдин нурари,
Анжагъ саб дупну йиз бизар улариз
Гъябкъьну булагъ, ккебкнайиб чӀвалан гъари.

Деъну гъарикк, хуррамди шид гъубхъиган,
Гъябкъюьнуз му чӀвалан гюзел уткан жан,
Чру рангнандар ярхи ургъйир эрхну чан,
Хуб уткан гъар даринхъа аьламатнан!

Къаби дубхъну рябкъюраки гъарин юкӀв,
Дубхънайиганси чан жандин варж йискъан,
Ис алабхъну, дубцнайиганси чан юкъв,
Пашман кюлер эрхнайиган жилизкъан.

Йиз юкӀв, микӀру чӀвалан гъарси, тӀубчвюра.
Жигъилвалин вахтар йиз кӀулиз гъюра
Ккун дубхъназуз гъаз-вуш дийигъуз ликри,
Рякъюьн багахъ, чӀвалан гъарси, ялгъузди.

Ебхъурдайзуз думуган, дих гъапӀишра,
Гъамус абхъу кӀажун сесра ебхъура,
Гъубшубдикан гъич заткъан гиран дарди,
Вуза сикин, яваш гъапӀган йисари.

Серин тувра булагъди, рякъюхъ хъайи,
КӀвак кучра йиз, гъевес капӀру симруси.
Дийигъунча, кӀулар эрхну дерд кайи,
Ккебехънайи завуь айи хьдарси.

Проза

Рашид АБЗИЗОВ

Абзизов Рашид Аблпашаевич 1959-пи йисан 28-пи январь Хив райондин Ляхла гъулаь бабкан гъахъну. 1985-пи йисан Ростов шагъриь халкъдин мяишатдин институт ва Урусатдин илмарин Академияйин Дагъустандин филиалин тарихдин ва этнографияйин институт ккудукІну, сифте экономистди, хъасин журналистди лихури гъахъну.

Рашид Абзизовдин яратмишар 1985-пи йисланмина газатарий ва журналарий чап апІуз хъюгъну. 1992-пи йисан «Хазна» кІуру сабпи китаб чапдиан удубчІвну, хъасин «Жан баяр-шубар» кІуру ихтилатарин ва шиърарин гъварч, «Ярхи йигъ» – повесть, «Уъру йиф» – мемуарар (1998-пи йис), «Масан инсан» (2005-пи йис), «Цару бархал» (2010-пи йис), «Шубубпи насил», «Завариан сес» романар (2019 – пи йис»).

ГУНДУШВ РУБ ГЪАДАБГЪУЗ ХЮЧНА БАЗАРИЗ

(Ихтилат)

Агъ яв бицІивахт узу!

Ахсрар ккивууйи КІару Ярквралантина убхъурайи рукъси. Ккиву ахсрарин нурар кархъуйи ичв унчІвин гюзгдик гъебцІу гъургъмишнин рангси.

Уларигъян гъюдубзури нивкІ, мярхярин къяляхъди гъягъюйва крибчуз хъюбгъю чигран дифраъди Къаркълиинна укІаз. Ва ужв ккадагуз талсар али канчІарихъди – ГъепІилна укІу ругдиз.

ГатІабхъу вичун гъюл жиниди гъадабгъну ипІру! Шалар гъахи рякъярихъди дяхнин кІулар дюхру! КацІнах ккубкъди кІури, уълер ктагъурайириз дерникк ккилигури дийигъру!

Агъ гъякъвал адру, гъаци дубхъну ккуниси гъибгъри гъабхъи бицІигандин вахт!

Гъадмуганси гъира гъяраригъинди гъяхъра! Ургмар, гъалвар, бархлар, ахнар, диванар, телефнар, телевизорар узариъди, газонариъди, нивйириъди, газелариъди! Йигъандин аквнаккъди! Ашкарди! Сарихъанра вижна ктарди! Хъанара бул ибшри учв! Бул ибшри учв гъяхърударихъди улар гъягърудариз! «Гъяйиф вуйкІан» кІури!

ЮкІв убгурайидариз! Лихурушра гъубкІну адрудариз!

Хъа думуган мукъандиси дайи. Шуйи айидар мал-марчч, багъ-бистан, хярхутІил ва гъадрарилан артухъ вуйиб йишвну жиниди гъябгъюйи жагвариъди, гъулариъди гъяраригъинди!

Адруриз айирихъан ча пуз начди вуйи! Айириз адруриз тувуз гучІуйи! Диндина гъюкми дерккнайи гъадагъйирихъан! «Дурар гъузну ккунду касибди, фукІа гъудрубкІди, ухъухъ лихуз. Ади гъабшиш дураризра, дурарси лихбакк ккуркъди ухъура!» – магъа фитхъан гучІуйиш ва гъадагъйир фицдар вуйиш! Агъ думугандин дидкан хабар адру байвахт!

«Аллагъдин къадрар гъацдар ву! Къисматарихъан гъудучІвуз шлуб дар!» – магъа касибар ва кІвакк фукІа ккадру ксар лукІвалиъ гъитрайи кучІлин кІулин къанунар!

Кефер апІнай учвуз маллийр ва къазйир! Ачва дапІну вердиш учвухъ лихрудар – кІул ис апІрудар ва учву гъягъру рякъяр апІрудар диш!

* * *

– Гъамус ухъура, жан бай, дахъдихъа хъаяригъ. Хач айи ахин гатІабхъидихъа гъяригъинди. Лъэфин ерина илипурайи пинйир кайи бархал ккипдихъа ихъ ужв ккадатнайи хъларин хулакк. Шагъселем бажийи туври имдарзухъна руб. Ичв адашдиз, марччарихъ хъайириз, ккубкъну къюб шегъи. Закур Хючна базариз гъягърударихъди гъаъдизаву ухъуз леэф бирхуз гундушв руб хуз. Яв таяри вари апІура, уву душну ухъуз саб-къюб кармакъ айи лишвкъана хурадарваааа, гемерйирилан Сулан сивий айи!

Гъамус фикир мапІанай колхоздин марччарихъ хъайи Хамисайин жилири гъахи хъаяригъ дахъди кІури му хизан. Ваъ, гъапІруб! Касиб марчлихъниз ккуркъуз гъитдайи искалатчйирина, биргадирарина, саркрари!

Сар фуж-вуш кент-худайи гъяригъинди гъяхъдар, йишвну душну, гъюдюхну гъахидар вуйи му дишагълийин! Гъугъмик гъизил гъибихъганси, гъулайвална шадвал кади, гъяжягъюрайи жигъил хъуркърайи дада.

...

– Сарун лишварин вахт ккудубкІну!

– КкудубкІундайиш валлагъи зиркъ адабтІидийва!

– «ШейтІнар-жинари...» кІури уву узухъди удучІвуз гъитнана чІатиндиии, дурчарра кмиди уву хури яв къял'индиии!

– Ич классди Бадайина Атури чпира закур гъягъюрча кІур Хючназ ахъюдарихъдиии!

– Уву, жан бай, дурарихъди мягъян! Бадайин адаши, Хюл'ин малариз лигури пялкъярстар пулар гъадагъура, Атурин адашди мектебдин савхузди хъабхъну ккудубкІайиз, пул ккадабцІура! Хъа ичв адашин, чІат-чІурдиъ къяши жилариин дахъри, ярхи хъарди мархъар-мирккарикк гъазанмиш гъапІуб, учв'ин алабхърубдихъкъана гъубкІрадар! Вааа-ваъ! Дурарихъди уву пултІан чІур апІидарва! Мягъян!!!

– Ич классди баяр вудииии, узуз гъарган гимчІлягъ кІудииии!

– КкудубкІ! Гъягъидива Ряжявалдин Гюлюзерихъди! Узу дугъаз дупназа. Гъадагъидиза кІурайи чахъди!

Ярхла рякъ жилгъйириъди Дизирдихъантина, Дубсу гъарзхъансина, Уркъларин канчІарихъди, Ахъюниркантина, Халгъарин ушвариантина, Ягъли гъарзарихъантина, Нискраригъянтина, Дифран-хъам'антина, Йирхъинидири ЗзимзартІилан улдучІвну, ЖвжвугъутІнакасина, Жжафран-штухъансина, Мукъакку-хулихъди, Варг'андидарихъанди, МякъартІилансина, Абдиярикансина Угъулдизди удучІвну, БарсикІайин штухъансина, НитІик-прарихъантина, аэродромдилансина, Цалкарин гъулккансина йицІикъюб километркъан му бицІи бали фици ккадапІур?

Сюгърин хъайизра, ахсарар ктІушвузкъана хъуркънадайи, амма:

– Я, Хамиса, нашдияв учухъди гъаърайир гундшвиз! – кІури, дурарин унчІвариккантина гарпаринна кІикІйирин сесер саб гагъди гъажаргъу.

– Гурбагур ишричву, гъарайниин алдарчва, дийигъай, гъириккнугъаъраза!

Дадаи набалугъ хъергну хъитайиз, дурарин шил мектебарикансина гъубш-нийи.

– Чкиди гъарах, бай! Дизирдихъинди гъягъайиз хъуркъдива!

– Хъа мучІуди узуз гучІдариин?

– ГучІуруш, къяляхъ хъадак! Мягъян!

«Пагъ, фу кІура гъагъму ич дадаи! Вари уъмриъ ккилигурайи гъягъру гъаму саб йишвхъанра хъадак кІурайириз, лигайчва! ГубчІуруш, йибкІ жан! Филадиз-къан гучІури уъмур хъапІуз ккава? Гъушхъа ухъу! Гъайихай, ликар, учу! Жаргъури! Хъуркъруси улихъди гъарайидарихъ! Сифте вуйиз гъа базариз гъюри! Думура – гундушв гъадабгъуз!»

Асккан табарин мучІу даргар, шикил зигурайиси, завхъан жара хъуз хъюгъю! Даргарихъди вари дерейиин рябкъбан юруш илибшу. Ригъ гъудубчІвайиз абхъ-найи аквну сюгъюр алапІурайи.

КІикІларна дюргънайи жвилли гъванаригъантина биширугдиъди гъягъюрайи гурпарна-гарпар, аьлхъбарна-кІикІйир, Дубсу гъарзхъансина гъягъюради, гъамус ерхъуриси, рякъюрира айи.

Набалугъдин гучІ гъудубгу ва дурарихъ хъуркъуз жвар кипу.

Ккадабхъу Ургъларин гъулакк ккайи, дюрхъяр айи гъарзариккантина дифруна микІлу уьлюбхну гъабхурайиси айи му дестейихъ хъуркъуз гъапиган – думукъан ухди дурарихъ хъуркъидарва. Мурар сану вердиш духънайи гъар султ йигъан ря-къяриъ ахъри. Хъа хъуркъуз ккунди къяляхъ хъахънайирин сабпи раж вуйи, миц-дар, жандикан зазар-кюлер кцІахури, диву лик гагъ къяни шули, гагъ уьлюбгъюри, ккадаурайи жилгъйир!

Дици дайва гъа, жигъил, дадаи гъяриз кацІариз лигуз гъарах гъапиган, ярхла ву кІури, унтІар-зунтІар апІурайир! Магъада берей! Ибар биши дапІнайва ичв да-дайин, узура Хючназ гъягъюрза кІури! Жаради апІруб уччвуди дябкъну, узура гъа-ци апІарза кІурубдиз шлуб гъациб шул! Магъа хъуркъ, увхъан шулуш, дурарихъ! Ликариин алидар шваттар дарив, урхъар кайидар вушра, жжахдирин кетйир алву-ин! Увук кайиб: жарадари киву бурзарин карсу кІанар дернин гарнакан кцІахуб! Ва цІар-цІарнаъди дивнайи цІаргъарин даргар ктушвури, ликар эрхнайи дерниъ ирчри, кумар адауб! Аьхю хпарилан гъайри, дурарихъди увутІан бицІи баяр-шу-барра хъа гъа, увуз аьгъяш! Гъадрарихъдикъана шуладарвухъан, хъалтушв! Гъеле-белесен – къял'ин алиганси саб шврвш! ГъудучІв гъамлин, кушвквш!

Хъа му фици вувуз, тинди ктучІвуз кІури, Рубасдилантина иливнайи гъячІяр-гъю гакІвларин ккуру ливливсиб гъядлантина улдучІвурайир, гукІунди! Хиял апІин му сабпи ражари тІилариин паргарагъаж хътарди улучІвурайи пягъливан ву! Уву улучІвну кІури, яв гъагъишнаан кІанакк ккайи къюб зурба хамхар дюргъ-ну ниризди ахъидар, ликар дуркъну див, ккюрхну мягъян муркларикди, яв гъагъ цІиб апІарза кІурубси! Марччарихъ хъайи ичв адашин юкІв мюбгъян, дарши гъил-ламадар! Гъеле увусдариз лиг: Бадайизна Атуриз, теленгйирси, ялхъвнар апІури улдучІвури шулу душвлан. Гъамус, Халгъари гъапІуб ву пну, дурари ярумчугъди дапІнадар, чпи улдучІвуз дапІнайиб ву!

Хъа Ушвариз хъуркъу ихъ набалугъ, ушв абццну аскканзина ккилигура, аьршдиз удучІвнайи хифарин кІакІнаъ далдабу йивури фуж деънайкІан кІури! КІекке ву, я хъахънай, чаз хифар уьргъюрайир, ахълийиз цІикбак кахъуз! Ягъли швуршвлариин али кІару «урхъар» итІуз хъюгърада, миар ву кІури! «Тююю» да-пІну гатІахъ! Саб бицІиди рякъюъ гъафну кІури, гаш алабхънадарвуин! Гъарарикк

гъягъмучар аг, гачІнин гъиву чиграхъди ккахъри шулу. Гъадрар итІин! Миар, кІа-рударси, уьрударра шулу, зазар кади шлу гъараригъ! Му, гъула гъахъир вуза кІури, фукІара аьгъюр дарки! Хъа фици аьгъю хъибдихъа, гъюбарихъан гучІбу, дугІнаш-дарш чпин кацІарихъна гъяризкъана дурушрайириз! Агъ байкІи йиз вахт, набш-дикІа думу, чІурдиъ фукІа йиз лик ктрубкІу йишв гъидритру!

Ягъли гъарзарихъинди гъюру му, ва сацІибсана вуйиш къяляхъ хъгІурчъву-райи, кІанакк ягълишин гъябкъюр. Ул хъубкъдар кІаназ! Гъябгъюрайи Аьхюнир гардандикк ккайи арсран зунжурсикъана рябкъдар – гъадмукъан ккурудди! Дилин-тина, жвуван улихъ хъайи шикилси рябкъру Чвкъюругъярин (СулантІилра кІури шулу думу гъулаз) гъулан аьгъвалатназ уччвуди тамаша апІури деуз шуйи.

Деуб наънан, дестейихъ хъуркъну ккундарин! Атуна Бадай гъадрарихъди хъашра аьгъяйинхъа? Дураринра шил айибси дар. Айиш, дурари Угъулдиъ гъяд-лансина зюргълар урсрайи кьулуртйиризди гъванар ккатІахъури, эллешмиш духъ-ну ахъидийи, шлинуб гъванди фукъан аьхю пакъ апІуруш, гъюжатнаъ учІвну.

БарсикІайин штукк ккухъну-ккухъундар, душвкансина гъяризди кайи хъахлин кьуликансина саб жжархял дибиргъну, му бай, Акъаарин багъдихъансина кум-ца-ди тІибхурайи дестейихъ хъуркъуз ккунди, гъяракатнаъ ахъу. Амма – наънан! Мугъан жаргъубтІан дестейин гъягъюб чкиди вуйи!

Саб арайиланси машиндин сес гъабхъи. Халгъарин Нурудин халуйи, къябаъ йишв имдаршра, сарна-сарди гъаму рякъяриъ айи бицІи бай гъапІур вуйкІан кІу-ри, дебккну, иту. Му шадну ктутІу!

Мектебдин му машиндиъди гъягъюрайидари, гъя-гъя уьлюбхну, яягъди гъягъ-юрайидарик хъял капІрайи.

Къялхъан бортнахъан хъитІигънайи набалугъди чпин гъуландариз хъичІибх-ну адру хил саб-швнубан хъапІу. Гъамдиинди дугъу дурариин чан сабпи «гъалиб-вал» улупурайи! Пагъ мугъан, бицІир вушра, жандиъ айи гъисс! ГучІбяхин!

Машин диш дапІну базариз, Хючнаарин асккан кІулихъна, хъапІнийи. Эдеу-райи халгъари му бализ фукъан кІубнир дарин кІурайи, сарна сарди Ляхлаансина базариз гъюрайир! Хабар дар дурариз, му – ахникк аварши, дестейихъан хъадаб-хънайи хъалтушв вуйибдикан. Якъин, мушвахъ Бадайна Ату хъайиш, дурари хал-гъарикна мугъкан кІурудар кІуйи, фукъан учв гучІрур вуйиш, гъариз аьмлюхъяриз гъягъюз даршули, ясана гъяриз – дагрик кахъуз! Хъа вушра хътарди хъуб ужуб гъабхъну, дарш балин паргар ургъюйи.

Ул алдатну ккудубкІдар, му фукъан аьхю базар ву! Мушвахъ адрубра адар: къяртІ-партІналан гъадабгъуб, куш-кейтІнииннакъан; гъаб-гъажлан гъадабгъуб кепккир-абугелднийинна; сини-миндилан – хъамир ктІибшру къяб-тІабкІиинна, яни – ккуни жюрейин бакришин!

Дугъаз учв мина гъаз гъаънайир вуйиш, зат дяржкъю йишварихъан, гъич кІван-индикъан имдайи.

Базар, Хючнаарин кючйир вуйибси лицури, му саб вахтна гюздин туканди-хъинди адахънийи.

– Ччумгъа думу, Ату, – кІури, Бадайи, аьхю гюзгдиантина туканди айтІинди лигурайи чпин классди бай улупу.

– Яяя Абут! – кІури Атуйи дих гъапІу.

Чаз таниш дих кубкІу му баликк инчІ ккибшу ва багахъ гъахъидарин хилар гъидису.

– Учү уву гъагууууб!

– Хъа узу учву агури хъуууб!

– Уву мина шлихъди гъафунва, Абут?

– Машиндиъди! – гъурзлувалиинди гъапи дугъу.

– Дарш увура гъаддиъ айна?
 – Хъа узу учвуз дид'ан хилар хъаъри гъаркъюндайчвуз? – мугъан фурснан къадар адайи.
 – Учу думуган, гъадабтІбахъ, акъаарин багъдиансина гъягъюрайча. Машиндин дих хъубси, хъивну, кеъну, эъдича кІури, рякъюзди утІурччвуз ккун гъабхъунчуз, хъа машин микІна-клакси гъубшу.
 – Ари гъаддиъ узу айза!
 – Ивус ижжири, машиндии ээуър! – бахилвал кадиси гъапи баяри, чпин нугъатниинди дугъаз.
 – Ухъу къяляхъ, гъулаз фила хътакидикІана, – дупну, Абутри ушвниан гъайгъулла, гъулайлу ва фу-фтикна вуш агъю апІру къюб гаф идирчу.
 – Магъа гъамус, гюзгдин магазиндиан гъялавана гюмбе гъадабгъну, гъягъидихъа. – гъапи Бадайна Атури.
 Абутриз, хъа ухъу Гюлюзер бажикъарихъди гъягъидарин, пуз ккун гъабши, амма Атуйи, дурарин гъял агъяди, гъамци илтІибкІу:
 – Дурар ухъухъ лигрудар дар. Дурариз ухъу чпитІан улихъ гъягъруб агъя. Гъей, дурар биржварин гъядлан улдучІвайиз, шлиз агъя ухъу наънанзина гъягъюради шулуш!

...
 Ибшри сану. Мурариз вари ляхнар, ахъюдар хътарди, чпин кІул'инди апІуз ккун гъабши.

Аммаки сабсана му Абутрин кІваан удубчІвуратайи. Дугъаз гъялавана гюмбе фйир вуйиш агъдади, я гъамусдиз гъеерхъу гафар дайи.

Му тукандиъ Бадайихъдина Атуйихъди учІву Абутрин «шархъал ккадабхъу». Хъа фукъан утканди дабалгнайи йишв дарин! Миндина тинди жерге-жергеди, зисдина асизди жар-жарди – къуларигъ йишвар ва дурар гъяцІну – ици-ужудар! Шархъил ккададабхъурин гъамциб гъябкъиган! Хъа, гъамрар улариз рякъюри, гъюбахъ-гъюбахъ артухъ шулайи тямгънакан гъапІдива! Тямгъ ву кІури, дурарикан фукІара гъадабгъуз удудукърайиваликан гъапІдива!

– Узу, саб кила вафлийрна лиманад гъадабгъидиза, – ва гъаци гъапІнура вуйи ици фун ккайи, «чІачІухъирин дада» Атуйи.

Му классди бализ «чІачІухъирин дада» гъаз дупнаш варидариз агъяйи ва дугъ'ин думу ччвур аъдати лакІамси алабхънийи. ...Гъаз даршулин арда, Атури, гъар чпин дадайи илипу чІачІухай «фуртІ» дапІну, минди лигну тинди лигайиз, хътипІуйи. Вари гъаци Гъябибит-бажийи метте-жжюжжейиз урчІвцІурна урчІвуб чІачІухай алахъну кІур.

– Узу, шкалатарна пиражккяр гъадагъидиза, – чан фикриз гъафиб дишла тамам гъапІнийи «пІялцІикІайи тавра» Бадайира.

Хъа мугъаз «пІялцІикІайи тавра» гъаз дупнаш сакъюдаризтІан мялум дайи. Даршра мектебдиъ айи варидари дугъаз ччвурнан ерина гъаци гъаци апІуйи. Дугъ'ин му фици алабхъну хъа? Алабхъну сарун чав апІури гъахъи жинжалвалариз дилигну. Фу ву дарш, МТФейиинна хюнийриз никк артухъ хъуз патока хури тувуйи ахир. Хъа мугъу гъапІру, Хюл'ин маларигъ гъяйи чпин адашдихъанна дадайихъан жиниди, адабцІну флягайиан гъадму малариз тувру патока, абтІну чан турбайиъ, пІялцІикІ вуйиз кІури, Къулккариз масу туври гъахъну. Гъаддилан Къулккарихъ цІих хъабхъру ва гъулан саб швур гъутІубччвур. Хъасин касибар Огнийихъинди алдауру. Халгъаринуб вуйиш вари дюн'яйиз ашкар гъабхънийи, хъа мураринуб жини-жиниди гъюдубчІвну гъубшнийи.

Багъишламиш апІнай, Къулккар, ичв сир ачухъ апІбаз. Сану ичв гъул ВертІлари хъурхъну кчвубхуб вуйич пуз хъибдарчвхъан.

Улар вари къулар вуйибси исина-зина жаргъура му набалугъдинра, фитхъан хъчІихуруш мюгъгал духъну.

– Я классди баяр, гъапнийчва аъхир, «гъялава, гюмбе» кІури... – мушвхъанти-на чаз фу пуз ккунди айиш Абутри ачухъ апІдар, хъа дишла гъавриъ ахъу Бадайти-на Атури дугъ'ин «ппяаяя» уълубхю.

– Гъамусра гъадрар фйир вуш аьгъдарвуз? Улуп ари, фукъан хъавухъ пул?

Мугъу, гъюбччвну кІанаригъ хил, адабгъну саб кайи кІаж манат улупу.

Бадайти дишла гъисаб гъапІу:

– Саб гюмбена кила гъялава гъюрувуз! Ча гъадагъузавуз?

Дустарин кюмекниинди Абутрин хликк сеткаийъ фу-вуш ибшу. Дугъан хъюхъни чан сеткаийхъан ицци къюб ниъ зигура, хуйинси ппуларра кмиди ришву-ра, хъа фу ниъ фтинуб вуш аьгъю апІуз шуладар. Мициб аьжайибвали дугъан сппариккан шид гъябгъюрайи ва: «ккунийда, деъну саб майдандиин булагъдихъ, ниъ капІуз» кІурайи чан-чакна. Мугъан бахтнаанси гъаци гъабхънура вуйи. Дурар, биржвар ккайи гъядланди дурушди, гъадабтІбахъ, Дагънуарин гъазмйирикканти-на гъярихъди дуфну, НитІхъарин булагъдихъ егин гъаши ва гъарури чухъ хъайидар адагъну, чиб-чпиз каъри, баяри иццишнарикан бегъем къукъ ктабгъу.

– «Гъялава» гъапиган, йизра хиял гъабхънийиз, му мишмишин тІаьм алиб вухъиди кІури, вуйиштІан – пІялцІикІин, – дупну, Абут Бадайтихъинди циккандиси гъилигу. Чахъинди гатІабхъу лигбан гъавриъ ахъу Бадайтира къялхъруси:

– Уву мишмиш наан гъябкъю бирк вува! – гъапи!

– Бирк узу гъацира вуза... – дупну, Абутри чаин али, чпин бабан хччугикан дибирхну алабхънайи филиндин шалврин къамкъариин али урхъариъ тІубар урччв-ри, – хъа му яв пирашкказа кІуруб, Бадай, чІачІухайин ниъ хъайибсиб вуявки, дарш вари пирашккияр гъамцдар шулин? – дупну, му ражну Атуйихъинди гъилигу.

Мидкан асар гъабхъи бай, гъамус Абутриин алархъуз хъюгъю:

– Гъамусдиз я чІачІухай, я пирашкка ккудрубкъурик кайи фурс! УрчІвцІур-на урчІвуб вушра, варж вушра, ичдариз гъитІдар! КІуруб аминив?! Дарш увуси, базариз гъаз гъафир вушкъана, аьгъдарагайси! Чав сабан машиндиъ эъну кІури, вардарикан ктатури хъюгънайир!

– Гъамус диван апІидив ичв дади! – гъапи Бадайтин гафари му «хъюхъ дазабг-найир» кцухуз гъиту.

Сарун дугъан хъюхъ дазабгну рябкъюри имдайти. Дугъаз дишла кІваин гъаб-хъи учв мина гъаз дуфнайир вуйиш. Ву пну, сану къан вуйи.

– Йиз фу тахсир а хъа, базариъ гундушв руб адар кІури! – кІулар ккадагъуз ккун гъабхъи гъучдиз.

– Гундушв руб адру базар гъапиш, вари гъуландар аьлхъюр ув'ин! Дици кІури ичв дада алдатмиш апІуз хъибдарвухъан!

– Хъа узу дугъаз магъа гъялавана гюмбе гъабхурадарин?

– Гюмбе ккипну кІанакк, гъялава илипну зиълан, беле ицци нивкІар апІидива, ичв дадин пІакъар куркъиган! – мурарин агъвалатнакан хабар айи аьхюри хъаь-найиси гъапи «алверчи» Бадайти.

– Сану яв жжану! – дупну хъипу Ату, али йишвлан гъудужву ва гъулазди рякъ гъибису.

– Учухъ нугъатар хъитІрубси дайчва! Гъамус увухъра, Абут, «Гундушв руб» хъибшуруш кІурза! – гъапи Бадай, гъяаьлхъю.

– Хъузра ву гъа «ПІялцІикІайи тавра»! – гъапи Атура гъяаьлхъю.

– Увуз ужуйи «ЧачІух’ярин дада»! – гъапи Бадай, Абутрихъинди гъилигу.
– Хъа «Гундушв руб» гъаз ккебехъна, баяр? – гъапи Атура Абутрихъинди кялхърисе гъилигу.

– Цийи нугъат хъибшу бай фици хъиди кІурва!

Мурар чак кялхърайиб агъ дарапІди, му гъучийи дамагъ кади:

– Хъа узу машиндиъ эур вуза! – гъапи.

– Яваш сабан! Гъеле уву Хамиса бажийин улихъ гъаци кІуруш лигархъа!

– Узу гъилицунза, адайи гундушв руб базарий!

– Ваааа! Чаз «гундушв руб» гъапида!

– Я кас баладар, хъана узухъ хъахъдичва, хъа гъадмуган лигарзачвуз!

...

Му гъучдиз мици хъуб’ин шадну кудутІнайи баярин улхбар-рахбар гъулаз гъайиз ккудукІундайи.

«Гундушв руб» лакІам хъибшурин хасиятра гундушвси кагъалуб ва рубси арсруб гъабхънийи.

Магъа мухъугъанай учву лакІмилан хасият асиллу дар кІурубдихъ!

Гъулаз гъафи «Гундушв рубдиз» фу гъабхънуш, мушвккансина ихтилат учву давам апІнай, йиз дустар...

ДИШАГЪЛИЙИРИН ГЪЕНГАР

(Ихтилат)

Перде гъадапІу.

Сягъна гъаци дабалгнайки, залиан тамаше апІурайидариз хуланра гъацІ рябкьюра, икринра.

Ээээгъ! Сягънайикан ухъу кьюб гаф пайизра, артистари чпин тамаше магъа ккебгъна! Гъайиф!

– ...табар укІу духъна. Мухриъ чІарар имдар. Узухъинди лигру улариъ думугандин ачухъвал дючІюбкъна! Нашивъ гъардаш, бажи? Наши думу? Узкан гъамцдар апІузди: «...увутІан ккунир... уву дархиди... уву... уву...»кІури, йиз къяляхъ хъюрхну шуйи! Дарин!? Гъи, гъамус кюр велед гатІахъну, узу наана гъягъюза?!

– Дидкан адашдиз, дадайиз гъапундарива?

– Эй бахтавар, бажи! УзутІанна улихъ гъулаз дупну, фу дупнаш агъгъяйвуз дугъу чпин дадайикна? Вари, гъякъ кІурайиганси, гъадгъахъ хъугърира ву гъа!

– Яваш, Эмира, саб дупну думукъан гъизмиш машан! Мисалназ узу, я дугъу кІурайибдихъ, я уву ктибтурайибдихъ хъугърадарза. Ичв, жилиринна хпирин арайиъ дугъридан фу аш, агъдарзуз. Гъясратали йиз гъардаш ву дупну, узу дугъхан хъюгърадарза. Жилирихъ хъади гъамус йиз йицІишубуд йис шулайиз ва узуз лап ужуди думу ляхнар агъгю духъназуз! Эгер ичв кюретдинра сабси тахсир адайиш, учву гъадмукъан чиб–чпиз къаршу удучІвну гъузидайчва!

– Кюр сабишв’ин яшамиш шулайиган, дурарин арайиъ цІибдикъан улхбар дархъиди гъуздар. Хъа гъамцибдихънакъан гъюз, йиз я ул кур дайиз, я лик къяниб дайиз! Гъар, кючейиъ алахъру дишагъли чаннуртІан уччвуди рякьюру кІури, гъарурин къяляхъ гъаци хъергну удубкьруб вуйин? Дугъан намус, жигъилвал, наанди гъябгюр? Чакан фуж ктучІвур?

Гъаму арайиъ икриъ калиткаийн сесер гъаши.

Гъюрайидар, йизна чан жилир вушул дупну, Эмирайи улхуб яваш гъапІу.

Ав, му шагъриз йиз чвуччвуин улукъуз дупнайидар вуча.

Йизурна Гъясратали гъаци шагъриз удучІвнайидар ву.

– Я Гъясратали, Гъясратали! – интІи сесниинди, сар, жикъи юбка, гъюнихъ лак али бицІи сумка хъайи, кушар кІуруш, дурарикан дулулхди гъузиш ужу ву – му заманайин шубари кІул’ин кушар гъитурин! – риш икризди, дихар апІури, учІву.

Калиткайихъ йиз гъардашна кьор жилирстар дийигънайи. Узу, йиз гъардаш-сирна жилирсир гъапну кІури, наънан аьгъяхъа лигурайидариз дурар фицдар вуш? Йиз шубурпи гъардаш Гъясратали, гъатму икриъ дийигънайи риштІан цІиб ягълир вуйиз; дугъахътІан гъалин улчІвмар хъайиз; мумкин ву шурантІан гъалиндар дарди хъузра; гъилигу гъялариан шуру кІарубдиинди каънайидарси рякъюру.

Юкъв тувру юбккана къял кказабгру, пеликандин гъязмзиккси турбйистар лугар ккерхнайи, ккуртка хътайиш, дугъридан, юруш, йиз гъардшинра гъациб вуйи.

Йиз жилирин суратнакан фука пуз хъибдарзухъан. «Гъамгъаз яв швуваз гъафнура вува!» – кІури, йиз дуст шубар саспиган кълхърира шулузук. «Фу вуяв, байка, жан чи, думу яв жилиригъ гъайи хъюхъ, рягънин залдансиб, али ушв, кракадилинсиб, музмузра, гъаци, улихъна гъитІибгъну!»

ГъапІза, къисмат гъацир жилиригъ гъахъунзу ва узу дугъ’ин, дажи чан къянчлиинси, гъайранра вуза.

Ари гъатму калиткайигъ гъайидарикан ягълирсир, кушар лизи хъуз хъюгънайирсир, унтІанзина йиз жилиринси келлейиннакъан чІар дубшнаир, гъацир вуйи.

Узуна Эмира, учу айи хулан улдарин чарч гъадапІну, гъацдар гъарантйиригъ лигурайча.

...

– Мушвак зенг апІру йишкъана ктарин дарш... – Урус чІалниинди кІури, кІару туфлйирин швякъ икриъ ккахънайи гъванаригъ гъябсри, му риш хъана дихар апІури, тегълиздиз багахъ гъахъи.

Эмира, жаваб туври, чІатинди удучІву.

Узуз гъатму дишагълийихъан ич гъулаъ сар шлин-вуш даркбар гъюразуз.

Яраб гъатму Жева дайкІана? Экпран Жева! Ваъ, даршул, думу Непализ чан байра хъади душна кІурайи гъуландари. Гъацира швувхъан гъудучІвнайи Жевайиз йиз гъардшин ччвур наънан аьгъю хъибди? Я кас чав фуж-вушра гъузур, дугъан гъаннаъ адарза, вушра, фу кІури дуфнайидар вуш, аьгъю гъапІнийиш, хатІа даршлийи.

...

– Я Гъясрат, уву хулаъ айва? – гъерху, чаз дяркъю мисал дапІну, гъаншаризди удучІву танишсузди.

– Уву фуж вува? – Шуран минди-тинди лигру саягъ къабул дархъи Эмирайи дубкъну гъерху.

– Му мици гъабхъдарки, жан чи, – гъюдли ва хушлу сесниинди ккебгъу дишагълийи, – узу йиз дерди гъял апІуз дуфнайир вуза. Гъан, жавабниин рази гъахъунва?

...

Мушвхъантина Эмирайиз ужуди аьгъю гъабхъи му шурахъди чахъан гъамци улхуб давам апІуз даршлуб. Дугъу тувру суалариз жавабар тувуз ккилигури дийигъу.

Му шуразра, чан нубатнаъ, учв заанди удучІвуваликан хабар гъабхъи ва улхуб-рахуб апІуз хъюгъю:

– Узу йиз чвйир, чпин гъягъюрайи рякъхъан хъадаъну, узухъди мина гъавайиди духнадарза, му саб; къюб кІурубсана, уву фуж вуш узуз мялум дарзуз,

аммаки йиз юкІв увуз ачухъ гъапунза. Хъана, гъюрматлу чи, увкан тІалаб вуйиз, йиз тямгъ абцІрубси гьерхбариз жавабар апІувал. Рази вуйва?

– Яв ахьювал йиз хлиъ адар, гъарсар ахьюллу касси, узу увухъна янашмиш шалза.

– Ари гъаци! Лиг гъа, гъеле узуз уву фуз вуш ахъю духънадар – му яв тахсир.

– Узу Гъсраталдин хпир вуза, Эмира кІурзуз.

Жаваб тувузди сацІиб дийигъну, танишсуз дишагълийи чан хъимбу гафар давам апІуз хьюгъю.

– Элегбаригъ узу гъайир дарза. Лазим гъабшиш, йиз ушвниин пина алабтІуз ахъязуз. Эми-и-ира! Хуб безетмиш дапІнадариву яв уччу ччвурну! Эссемии-ра! Гъсраталдиз гъач йип ари!

– Думу хулаъ адар, гъаммус гъюрур ву. Ккундуш сацІиб дийигъ.

– Яв ахьюл уву заан апІурава. Йиз чвйириккан гъапІдикІана?

– Дурарра хулазди гъюри. Гъсрат гъафібси, ичв дерди гъял дапІну гъягъидичва.

– Ай баркаллагъ!

Узуз дурар хулазди гъюрайиб гъяркъюнзуз ва деъру йишвар гъязур гъапунза.

Хизандин хулазди, гъадму аьламатнан риш улихъди, кьюрид баярра учІву.

Узу гъяркъюбси му риш дийигъу ва, чан жандикан гъапІруш ахъюз гъахъир, сацІиб вахтназ хъугъужву, юкъв диш гъапІу, хяртІаъ ичІ ахъу ва кІул хъцІабку, хиял апІин му шлихъди вуш «магъа узу – магъа уву» кІуруганси, дамагъназ удучІвурал!

– Саламалейкум учвуз, Бессерия!

Дугъан гъардшарира салам туву.

Арайиъ фу аш ахъгъарди, дурар гъюрматлуди къабул гъапунча.

Узу гъалатІ гъахъундайи. Думу риш дугъриданна ич гъулаъ Экпран Жева вуйи.

– Увуз, Жева, йиз ччвур гъархунвуз дарш?..

– Хил алдабгъ, Бессерия. Йиз кІваз хуш вуйи таза ччвур иливарза кІури, гъапиб дайза. Непализ душну гъюрухъанмина кІваълан гъубшнийиз. Бессерия, увуз му хизан танишуб вуйин дарш? – чан архназди улхуб ибтуз ккун гъабхъири гьерху.

– Ваъ, дарзуз, Жева. Гъеле му хизандин гъачІин–хябяхъ ахъю апІуз дубхънадарзухъан. Гъаци, таниш шулза кІури, хялишдира кади дуфнайир вуза. Уву, Эмира, хялариз чай албаг, узу мурарин гъайгъушнаъ хъидиза.

– Ав, ав, йиз тахсир гъабхъну, Бессерия, мурар йиз гъардшар ву. Ихъ гъулаз тек-биртІан гъюри шулдар. Гъаддиз дурар увуз ахъюрира дар. Дурар Урусатдиъ яшамиш шула ва къяляхъ гъягъюрайидар ву. Саб бицІи ва шадлугълу ляхин ади хъади дуфназа гъамина. Рябкъюрайвуз, къисмат фициб ляхин вуш!

– Уву, Жева, Непализ душнадайва?

– Гъей, Бессерия, Катмандуйизра гъушунза, амма гъич саб йишваъра къисмат гъибихъундарзуз!

– Узу яв гъавриъ адарза.

– Гъавриъ хъуб читин дар, узу уччу тамарзуди гъидритарзачву. Йизна Гъсраталдин йикърар гъабхънич: гъаму йиз гъардшарихъди таниш хъуз ккундузуз гъапиган, думу таниш апІуз. Багарихъди ич сумчир шулич, гъаддиз Гъсраталдизра чан сижар-агъир фузар вуш ахъяди ккунду. Яни Гъсраталди узу чаз швушвди гъадагъура. Гъюру гъяфтайиъ сумчир айич. «Нарык Кала» ресторандиъ ккабалгуз ккача. Харжар вари йиз кІул'инна гъадагъураза.

Эсмирайин уларилан къяшишнар гъарайнахъди диргъурайи.

– Гъаз ишурава, Эмира? Узу увуз гиран ктапІурадарза. Я йиз ушвниан гиран шлу гафра удубчІвидар.

– Ваъ, ваъ, Жева, уву саризра гиран ктапІрур дарва. Эмирайин агъузариз фикир мутуван, думу чаз агъдарди ишурайир ву. Узу увухъ хъпехъураза! Дикъатниинди! Хъасин гъапІуз ккачва?

– Узу Гъясраталдиз гъапунза, хилра алдабгъ, Бессерия, узхъан Гъясрат кІури тадабхъурушра, гъадмукъан танишди вучаки, мюгъюббатлуди кІурайиб вуйиз, эгер йиз бай чазди гъадагъурдарш, швушвди гъюрдарзавуз кІури. Думу рази ву. Саб вазлизди шубредра курортдиз гъягъюрча, мумкин ву Багамариинна. Учү дилин гъяйиз, ич адашди гаф тувунчүз: шагъриъ шагъаринсдар хулар гъадагъну гъитурза кІури. Узүз ккуниб, жилир хъади хъувал вуйиз; Гъясратлизра – хпир хъади хъувал!

– Дугъахъ хпир хътаринхъа?

– Хпир хъайи жили-жви мукъан чІатаризди ул ади яшамиш даршлийи. Му хизандин арайиъ мюгъюббат адрувалин сабпи лишан ву.

– Учү бахтлу ишричву, Жева! – Мубарак гъапІза, кІваъ гъич саб жюрейинра гъитІибкІувал адарди, хъа – сацІиб ккимидиси. – Узу Гъясраталдин фуж вуш агъгъяйвуз, Жева?

– Фуж ккушра ишриву, йиз сарихъанра жинивал адариз, явна Эмирайин арайиъ гъалмагъал адрувализ пуз шулу, уву Гъясратлин чи ву дупну.

– Дугърива! Чи вуза! – Дугъан гъардшар узухъинди аъжаинди гъилигу. Дурар балугъарси, чиб-чпикди ишарйириинди улхури, хъа гафкъан ададабхъди деънайи. – Жева, чуччүз чан чве фукъан гирамиди вуш агъгъяйвуз?!

– Ав, агъгъязуз. Магъа гъаддиз йиз гъардшар узухъди хъади гъафунза. Йиз бахт, йиз къисмат узухъди дураризра сабси пай апІуз ккундузуз. Эмирайи давди дердер дизригри. Йиз гъардшиз велед шуладар. Къюр велед хъайи ачІни хпир дюз апІурзавуз гъапиган, думу вари дюн'я чаз тувганси рази гъахъну. Дугъан разивал йиз машквар вуйиз! Эмирайихъди магъа гъамус таниш ишри. Дурар хулаъ гъитну, ухъу удубчІвнийишра ужү шуйи... – кІури имиди, Жевана къюрпи гъардаш ликри гъудужву. Дурарихъди узур.

– Жева, дици вуш, гъамуну яв гъардшихъди узур таниш хъуз гъит. Белки узүз думура ккун шул ва ихъ ляхнар гъаци албагну гъитиш, ужү даршулин?!

– Эгер ичв юкІвари гъаци кІураш, къисматнахъ дийибгъруб хъибдар!

Гъаму арайиъ «Саламалейкум» дупну, му хулазди Гъясраталира ва Бессерияйин жилир Нуралира учІву. Машнаан уърү-цІару гъахъи йиз гъардаш, урчІаригъян гъючІвур, русвагъ духъну дийигъу. Жевайиз дугъан мициб гъял къабул гъабшдар ва багахънаси душну, кІуру:

– Жан йиз ккунир, Эмирайизра жилир гъагунза. Ухъу бахтлу дархъиди, сану фужар шулу!

Гъадму арайиъ Бессерияйира:

– Узур узүз жилир ктагъунза, – кІури дийигънайи «мунурихъинди» багахъ гъаши ва гъючІккан гъидису.

Нурали гъавриъ ахърадайи. Чан хпири гъапІрайкІан кІури, улар къюбиб гъурдарихъди марцц дапІну, аццаргну лигуз хъюгъю.

Узузна Эмирайиз му дюшош гъякъикъат уъмриъ алабхънайиси гъугъубжвурайчүз.

Гъясратали, Жевайин хиларигъянсина гъючвюхну, хулаъ ярхи гъахъи. «Мунур» деетну, гъялакди душну, Гъясратлиин алахънайи Нуралийихъна шид гъабхиза, ва дугъу гарцІликкан бачІар йивури, чан амрихъна хуз ккунди, думу Іурччвүз хъюгъю...

...

Сягнайихь перде гъапѹ.

Клубдиѹ гарччларин гъаррай абхъу.

Узу саб мурчвхъан зализди лигурайза.

Душвгъян сар яшлу дишагъли, чѹигъар апѹри, гъавайизди халар гатѹахъури, али йишвлан гъудужвну, ликарикк ккахърударра ибарат дарапѹди, сягнайиинна алжагъу.

Пердейин улихъ хъайи микрофондихъан хъчѹиху ва гъагъи, хъюлу ацѹнайи дихниинди гъапи:

– Я гъуландар, фтиз гарччлар йивурачва? Шлиин аьлхъюрачва?! Йиз шуру гъапѹ ляхнар дар дурап! Дарударра гъаз илтѹикъуру?! Жеееева, Жеееева! Фила йиз Суриятдикан Жееева гъахъну?! Дицир, йиз Суриятсир, Женевайиѹра адаршул! Хъа фѹир улупура мурари мушвлан! Учвуз кучѹал апѹуз ккундарзуз. Учву йиз шураѹ гъацибкъана ягъ адар кѹурайчва? Ваѹ, мурарин Жевасир дариз йиз риш! Гъасратали йиз Суриятдиз ухдихъанмина ккунир вуйи. Думу дугъхъан Эсмирайи чав гужназ тадагънийи. Мюгъюббатдиѹ кѹучѹлар апѹуз шлуб дар...

Му дишагъли сягнайиинна алзагубси, гарччларин сесер гъудургнийи ва дугъахъ халкъ русвагъвалиинди хъпехъурайи.

– Узуз аьгъязуз йиз хизандилан шли тѹуртѹрар дапѹну, мициб сягна ачмиш апѹуз гъитнуш...

– Узузра аьгъязуз, ченги, яв, кѹвантѹар хътирчу, кракадилинсиб ушв али бали йиз Эсмирайикан гъапѹнуш! Ав аьгъязуз! – лижар апѹри, сягнайиинна, гъатмунуб микрофондихъана, сарсана хпир гъажаргъу. – Узухъди гъаму вари халкъдин улихъ учву гъапѹ тѹулар ачмиш апѹуз мигъитан, мятанкай!

– Мятанкѹирин мятанкай думгъа уву, цѹару цѹаркъал! Узук ва йиз хизандик тягъна кипуз сарихъанра хъибдар, хъа увхъан – гъичра! Узу думу уву кѹурайи дишагъли дарза, му саб; къюбпиб, учву вари ва ичв апѹру тѹулар гъюзгдианси рякъюрузу! Ав, узу рази вуза, къисматнахъан гъудучѹуз гъабхъир му дюн'яйиѹ гъахъундар! Гъаци йиз ахъюну бализ Эсмира гъахъну кѹури, гъадмукъан аьйибнан ляхин дайи, я, сягнайиинна алдабгъну, йиз швушв'инна бал'ин аьлхъюз асас дайи!

– Ва-а-а, ва-а-а! Я жям'аьтар! – микрофон жил'ин дипну, чан къамкъар урччвуз хъюгъю къюрпи хпири, яни Гъасраталдин дадайи. – Я жям'аьтар! – чан сес варидариз дерехъруган, микрофондихъан хъана хъчѹиху. – Му маймниин гъаз аьлхъюрадарчва?! Мугъан сфатнягъян гъюдузурайи гафар фѹир ву?! Сягнайиин йиз хизандин уьмрикан тамаша уйнамиш апѹурашра, артистарихъна вуйи саб манигъвал адариз. Тазади ккергънайи хизанар ккедерчурайи яв Жевасдариин, ту астафируллагъ... Суриятсдариин аьлхъюри улупурайи тамаша ву му!

– Увуз йиз алагъузли Суриятдин ччвур шли бис гъапну, гъярамзада! Узу уву гъубхъу пеѹси кѹѹабгъярзаву, гиди-гаву... – мушвхъантина мурарин лижар залиѹ айидариз ерхъури имдайи, микрофонар хъяркънийи; дурарикан файда кимдруган, къулиинди дирчну, чиб-чпик кархъу. Машар-кушариз бацар йивури, канѹар-ккурттариз зигури сягнайиин гужли дяви ккебгъу.

Залиѹ гъарай-фигъан абхъу.

Гизафдариз учутѹан дурап бегелмиш духънайиси рябкъюйи.

Варидарин улариккан учу дурап гъяракатниинди пердейиккинди хъчѹюхча.

Сану перде гъадапѹндайи.

Сягна фици дабалгнашкъана рябкъюз ккунийда; гъамускъана дидкан арханинди къюб гаф дупну ккундийи ихъ ихтилатниин мешреб илибшрусси. Э-э-эгъ! Узу сану гъаддихъ хъайин! Кархънайидар жара апѹбахъ дарди!

Драматургия

Пирмягьямад КЪАСУМОВ

Къасумов Пирмягьямад Пирмягьямадович 1941-пи йисан 21-пи июндиъ Табасаран райондин СертГил гъулаъ бабкан гъахъну. Гуми гъулаъ къялан мектеб ккудубкІну, сифте «Колхоздин уьмур» газатдиъ ляхин аПурѝ гъахъну. Хъасин Ростовдиъ Высший партийный школайиъ урхуз учІвру. 1980-пи йисхъанмина Табасаран райкомдин отделин заведишци, хъасин Дагъустандин обкомдин жавабдар гъуллугъчиди лихури гъахъну.

Шиърар дикІуз П.Къасумов 14 йисаъ ади хъюгъну. Сабпи китаб «Бахтлу хияларин вахт» 1975-пи йисан удубчІвну.

Гъаддихъанмина шаир, таржумачи, журналист, Дагъустандин културайин лайикълу гъуллугъчи Пирмягьямад Къасумовдин къалмиккан 12-дилан зиина поэзийин ва прозайин китабар ккудучІвну: «Шаирвалин гвачІин», «Иншаалагъ», «Жибдиъ махъв айиз», «Наан ава, бахт» ва жарадар.

П.Къасумов 2015-пи йисан 15-пи сентябриъ уьмриан гъушну.

БЕЙНАВА

ИШТИРАК ШУЛАЙИДАР:

ГЪЯКИМ – дилавар кас, хусуси туканарин эйси – 60 йис.

БАЛАХАНУМ – Гъякимрин тукандиъ шей'ар иша аърур – 30 йис.

БЕГАГЪА – базарком – 50 йис.

ФАКЪИР – муштари, зарафатчи – 30 йис.

ТАМАЛ – мурчвар-гуржарихъ чазра алди жибди шей'ар масу туврур – 40 йис.

КЕРИМ – оптовый шей'ар хрур – 40 йис.

СЕКИНАТ – туканчи – 25 йис.

ХАМИС – муштари – 65 йис.

САБПИ СЯГЪНА

*Гъяракат базарин сабнуб мурчвахъ хъайи тукандин улихъ гъябгъюру.
Гъякимрин тукандиз жюрбежюр шей'ар, зир-зибил хъчІюбхбан гъайгъуш-
нар ади рьягъюру. Шей'ар Балаханумди алвер аПру тукандиз хурайидар*

вушра, амма думу гьарсаб шишлиъ, сумкаийъ айидариз жа-жаради лиг-бан-килигбан гъайгъушнарйъ ади шулу.

БАЛАХАНУМ – Гьамрар шампунар, гьатмунуб сумкаийъ айидар итирин къутйир, тмундар дишагълийирин машнакан ктатрудар... Ав, ав, иллагъки шампунарна одеколонар сабпи нубатнаъ жигъиларин жибарикан дад ктабгъуз шлудар ву. Жара шей'арикан гъа улхидарза, хъа амма йиз хузаинди узухъна къилан пачкйир масу тувуз гъаз духнайкІан? Дурар иша аьганра жвуваз гъюдучІврудар сакъюдар шигъйиртІан дар аьхир... Вушра гъабхибдин эйвал дапІну ккунду, къяляхъ тувуб ярамиш шлу ляхин дар (*саб-нуб пачка хлиз гъадабгъури ва дидкан клигури*). Гъан, гъаму иша апІруган муштарйириз фицдар уччу гафар ктагъидикІана. Къилан къимат фици ар-тухъди за апІуз хъибдийкІан? (*Балаханумдин уларикк гъадму къилан пачкай-ик дидикІнайи гафар ккархъру: «йод кайи къил»*). Ав, ав, «Йод кайи къил» кІури дибикІна. Ари гъаддиз гъаму хайирсуз шейъра жвуваз хайир кади иша апІуз хъибди, гъаз гъапиш иллагъки ихъ дагълу гъуларйъ йод ктру шид убхъбаан аьхиримжи йисари гъеле жигъил шубарин дюдеригъра кмиди мешребсуз аьргъювалар арайиз гъюз хъюгъна. Ав, ав, фтик вуш гъамци дибикІнади гъябкъюнузуз: «Хурагнак йод кайи къил ишлетмиш апІували зуб кІуру уьзур сагъ апІуру». Ав, му ражнура йиз хузаиндин башакк ккадру шейъ иша апІбан бадали рекламайиз гъудуркъу гафар гъидихъунзуз. (*Аьлхъбан сесер деетуру*).

ТАМАЛ – (*чан шей'रिकан клигурайи Балаханумдихъинди*) – Ай маншалагъ, гъунши, ари гъи яв хузаиндин жибар чру гъа даркІарза, хъа уьру пуларин дужмарихъди ацІрувал аьгъязуз. Гъацира пул даккнир! (*къялхъри*). КІури шулдаринхъа: гъван гъюрд'ина гъябгъюру, кІури. Ари гъи пулар ккадацІидичва!

БЕСХАНУМ – (*чаз мюгълет адаришра, амма жаваб тувру*): – Жарарин бахилвал мапІан, Тамал. Учук яв ул кубкъуз мигъитан. Даршиш, биллагъи лязим, уву гъи алабхънайи яв уччвубсиб ккуртран канчІ ккадабтІну, гъадму цІилик цІа кипну кум ккапІдизавуз (*зарафат вуйиз кІури*). – Саб хли тмунуб хил жибкІуру, кІуруганси, ужуб алвер гъабхъиш йиз хузаиндизра ужу хъибди ва, белки узузра аьлава кепккер-шигъйир гъюдучІвур. Гъи заманайин инсан духъну ккунду: «Узу увуз-уву узуз!».

ТАМАЛ – Фуж-фуж белки, вушул... Хъа уву ул кубкърударикансир дарва, Балаханум. Валлагъи, гавур, наан ашра, гъеле зазаригъ гъитишра, яв мадар апІрур вува. Вайгъарай, вайгъарай, улматар! Жарадарихъан гъеле ужуз къиматназра кмиди вазариинди масу тувуз даршлу шей'ар мугъу (*Балаханумдихъинди чан арччул хлин аьхюуб тІуб гъачІабккури*) чан хлиъ абхъу шейъ-шюйъ дишлади алвер апІуру. Гъеле къюбдира кади, чазра алди. Муштарйир мулах апІуру сарун! Фу аьламат, фу керемет вуш аьгъдарзуз. Увук тІилисим ктаршра аьгъдарзуз. Ав, Балаханум, машнаъ кІуруб кучІал даршул. Даршсана Тибдин дафтриан бейнава муштарйириз уву дюъйир улурхурдаршра аьгъдарзуз.

БАЛАХАНУМ – Яв рягънихъ хъабхънайиб вари хъярябгъ, ТамалТай. Зарафат вуйиз, кІури мелзниица гъафиб вари чичІал-мичІалди ккадапІурава.

ТАМАЛ – Му жилиин гякъ кѳуруризра уж'вал алдар. Магъа лиг, уву гъахи шей'ар фаракъат апѳайизра муштарйир чѳамчарси уч шула (*тукандиз гъюрайи муштарйир улупури*). Кѳури шулдаринхъа: дажи мух алабхънайи йишв'ина диш шулу, кѳури.

БАЛАХАНУМ – Муштарйир узухъ хъайи девлет ву. Хъа тмунуб терфнаан, фу бадали узу ва узустар хайлин жара ксар ярхи йигъди гъаму къулариин дусра, ясана ликри дийигъна? Гъелбетда, шей'шюйъ иша апѳуб ва жвувазра кади гъазанж гъадабгъуб метлебниииди.

ТАМАЛ – Гъадму гафариз инкарвал хурадарза, Балаханум. Узу жараб-дикан улхураза. Ув'ин бахилвалра апѳурадарза. Хъа амма яв алвер апѳбан устадвалин жинивал фтиъ аш агъю апѳуз гъичра шуладарзухъан. Явстар шей'ар, явстаринсиб къиматра. Ваъ, ваъ, йиз гъаму гафарик саб мискъалкъана кучѳал ктар. Фицики йиз хиларигъ гъяфтйириинди алвер апѳуз гъяйи шей'шюйъ уву дишлади, увузра алди рягъятди масу туври шулва. Хъа йиз, касибрин, бахт къюлу шаршси гъубхнуш агъдарзуз.

БАЛАХАНУМ – Алверчи сюгъюрчира духъну ккуниб агъявуз? Ва рякъюз – агуз ранг алиррра. Ширин мелз айирра, гъван гъюдли апѳуз удукърурра. (*Чан бедендикан фурслуди клигури*). Вари имбу жиниваларра ашкар дапѳну ккундуш, агъиз чи, узу ици афрар дапѳну сад йишван хъадагъ – варибдикан пидизавуз. Ич дадайи ув'ин Тамал кѳуру ччвур иливну кѳури, амма вари ляхнар гъелелиг тамам духънадарив, агъиз алверчи.

ТАМАЛ – Яв алверчивалин имбу жиниваларикан дупну ккундийзуз. Афрар, башноста, – гъаму дишагълийикан! (*чан хъюхъник тѳуб кучри*). Даршиш, валлагъи лязим, узкан дичѳвлу ва халис алверчи даршлувал сарун агъю шулазуз. Фицики йиз шей'ар явтѳан улихъ хъашра, муштарйир артухъди гъюру йишвахъ дивнашра, яв жюрейинстар шей'ар вушра, амма дурар увухъинди жаргъуру. Яв хиларик магнит каш кѳураза. Аьламатра, кереметра ву!

БАЛАХАНУМ – Гъаму увусир ярхи хъюхъ гъяйи, дицибкънайи маш гъяйи дишагълийихъна муштарйир гъаз гъиди, гъурумсах?! Лиг ари яв машназ, дицибкънаив байкѳа, имшахвал фтиз кѳурушра агъгъюр дарва, бейнава. Узу гъапундарин: алверчи дишагъли, шей'аринси, жандкинра къаш-къамат хъайир духъну ккунду – сягънайиин назнази агъртистси улупну ккунду!

ТАМАЛ – (*Балаханумди зарафатар апѳурашра, амма кѳваантѳан гъякъикъатдиъ кѳурайиганси къабул апѳури*):

– Уву кѳурайибкъан узу сккир вуйкѳана, йиз хъюхъ уву кѳурайибкъан мешребсузди рябкъюрайкѳан? Гъаци вуш, узу думу бейкъуш хъюхъран гъацѳ гъядабтѳарза. Беле ужудар духтрар агъгъязуз. Белки гъадмуган узхъан узуз ккунирсир адахлура агуз шул?!

ГЪЯКИМ – (*Гъяким гъафиган, дишагълийирин улхбар къатѳ шулу*) – Ярхи мурмрар апѳурачваки, дишагълийир. Му ражну шилкан улхурачва, ичв ахлихъ шлин тахил рябгъюз нубат дивначва? Фуж исккан-зиълан апѳурачва?

ТАМАЛ – Дишагълийирин гафаригъ жилар гъючѳври агъдат дар, Гъяким халу. Уву гъерхруш, гъерх, байкѳа: гъийин севдейик сацѳибкъана тѳяаьм кайин, кѳури.

ГЪЯКИМ – Гъит гъадму узу увуз туву суал ибшри, Тамал: – Гъийин севдейик сацѳибкъана тѳяаьм кайин?

ТАМАЛ – Шлиз нис ккубкьра, хъа шлиз –дидкан ктабгъу мегъ-алар-гъай шид!

ГЪЯКИМ – (*Кялхъру саягъниинди*) – Мегъ ккубкьу бейнава уву вущал-ва гъа, Тамал?

ТАМАЛ – Гьедрерхишра агъяди ккунду: нис учвуз, хъа мегъ-узустар бейнавириз.

ФАКЪИР – (*Тамалин гафариз къувват туври*) – Ав, Тамал, му заманайи шлиз чагъу йикк ккубкьра, хъа шлиз кЛураб кЧувубкьувал алабхъура.

ГЪЯКИМ – Яв гафарикк гъар ражну асттар ккади шулу, Факъир. Гъич сабанра уву кЛурубдин гъудубкьу мяна гъадабгъуз шулдарзухъан аьхир!

ФАКЪИР – Факъирин факъир гафарин гъавриь ахъну гъаз вуявхъа, Гъяким халу, чИвиди имидитГан женнетдин кефер хъаърайирин?!

ГЪЯКИМ – (*Чан тукандин алверчи Балаханумдихъинди илтИукЛури*) – Гъан, йиз алверчи, Керимдихъан гъахи шей'ар фицдар ву, тЯяам кайидар вуйин?

БАЛАХАНУМ – Маншаллагъ, аьхюр, му ражну лапра тЯяам кайи шей'шюй дубхна. СабтГан тмунуб ужудар, муштарйирин улар гъюрхрудар, улар йитГрудар.

ФАКЪИР – Дици вуш, пулин дужмар ивуз аьхю жибар ккив, Гъяким халу (*зарафат апЛури*).

ГЪЯКИМ – Гъит йиз алверчийи артухъди алвер апИри! Хъа учу ич пулин эй вал апГбан дердер уву мапГан, Факъир. Анжагъ артухъди пуларин дужмар ишри. Дурар ивуз жибар гъуркГурдарш, шишлар агарза.

БАЛАХАНУМ – Чалишмиш хъидиза, Гъяким халу. Йиз мелзналан артухъди ширин гафар деетидиза. Реклама – гъийин вядайиь гъацІ хъуркьувалариз заминвал ву. (*Аьхю сесниинди ва имшахлуди чахъинди жалб апЛруганси кЛуру*): – ВаритГан уччу шей'ар, варитГан ужузди масу туврур фуж ву? Гьелбетда, Балаханум!

(*Гъаму гъялатнаъ имбу туканаризра оптовый кыматариан шей'шюй дубхна, кЛуру сес ебхъуру ва Гъякимди чан алверчийирихъди гъюру ражну чпихъна хуз ккайи ва игътияж айи шей'арикан улхуру*).

ГЪЯКИМ – Фуну шей'ар артухъди иша гъягъюраш ва учвухъ фицдар шей'ар кам духънаш, хъа гъацира духну ккундуш йипай (*чан гъултхиккан ручкана блокнот ккадабгъури*). Му ражнура, Балаханум, увухъди мясляаьт апИдиза. Гъан, ичв теклифар арайиз адагъай, узура йиз терефнаан аьлава апАрза.

БАЛАХАНУМ – (*Керимдихъна багахъ шули*) – Йиз фикриан, Гъяким халу, ухъу ихъ багахъ хъайи туканариь ва алверин жара будкйириь адру шей'ар хпан заказ тувнийиш, ужу хъибдийи... Ав, ав, жвуваз хайир ди-йибгъру шей'ар хпан ва алвер апГбан гъайгъу зигидихъа. Жвуваз ужуб куц кайи ляхин гъапГан, кГвазра рягъят шулу. Чаз хайир ктарди гъийин заманайиь гатди кьюлкъана бисури имдар. Ужзи, амма уларики уччвуйи рякъру, муштарйир чпихъна жалб ва гъяйран апЛрусдар шей'ар.

ГЪЯКИМ – Урсарин мисалигъра дупнадаринхъа: «Кепки манат уьбхюру». Гъаци гъапИш, ихъ бизнесди кюкю адабшвиди, Балаханум. Гъарсад

йигъан сад агъзур манатдинкъана хайир шулдарш, ухъуз дилавар ксар пуз шулинхъа?

БАЛАХАНУМ – Ав, ахъюр, хайирна зарар аьгъю аплуз къанра кади вуйихъ.

Гъаму арайиъ хабарсузди базарком Бегагъара гъюру. Думу гъаркъган, Балаханумди тазади духнайи шей'арин чвумрар гъадагъури жин аплуру, базаркомдин бахилвал ахъюб вуйивал аьгъяди.

БЕГАГЪА – ГъапIрава, Балаханум? Базаркомдихъан шей'арин ахъю чвумрар жин апIбан гъайгъушнарикк ккайиганси рякъюразуз ахъир! Хайирна зарар учвусзи узузра аьгъюб ву. Хъа вушра учву гъадагъу гъазанжарикан саб мискъал пай базаркомдизра капIри аьдат ву гъа! (*гъягъйирин сесер деетури*).

Тукандин тмунуб теревнахъ хъайи складдиан удучIвурайи Гъакимриз гъаму сюгъбат бегелмиш шуладайишра, хъа амма дугъу дурарин сюгъбатнягъ учвра гъючIвуз мясляаьт аплуру ва гъялак дарди дурарихъинди вуйи теревназди ликар алдагъуру.

ГЪЯКИМ – Йиз работнигарин улихъ гъаз узу рихшант гъапIунва, Бегагъа? (*гиранвал кайиганси*).

БЕГАГЪА – Яраб узу уву рихшант гъапIнийкIан, даршишсана уву-узу? Ниърахъди гъюруб фу шулу? Егъ?

ГЪЯКИМ – Ниъ хъапIри, дидин шилнагъди гъюруб, гъелбетда, ттула шулу.

БЕГАГЪА – Магъа узуз аьгъяди. Уву узуз ниърахъди гъюру ттула пувалик гъисаб гъабхъну. Гъаддиз артухъди рихшант гъапIур узу ваъ, хъа уву вува. Гъаддиз лигну увхъан варждин кIаж артухъди журум вуди бисидиза. Йиз бацаригъ увустар гъяхъуз гъяхъуз кIурайза, хъа гъяхъган, ацIу жандкар чIилли шулу (*Бегагъайи чан гъаму гафарин къяляхъ учIвру аьлхъюбра деебтуру*).

БЕГАГЪА – «Йиз мелз-йиз душман ву», кIуру мисал а. Вара-вара думу мисал гъархуз сарун мугъузан, Гъаким.

Гъадрарин ухшарсуз, мешребсуз гафар гъеерхъган, зарафатчи Факъирра раст шулу ва дурар къюредра ккарцуз хъюгъру.

ФАКЪИР – (*Къюриддихъинди жа-жаради лигури*) – Кечлихъан чан кIул дацрабхди ктирсуз даршлуганси, учвхъанра ичв иццури йишвар ашкар дарапIди гъузуз даршулайиганси рякъюразуз. Инжикра махъанай йиз гафариккан. Хъа вушра пидиза: зарафтар аплуз гъаму балхъан дубгъай (*чан хъюхъник хил кучри*), хъа узу пулин дужмар гъазанмиш аплуз учвхъан гъудубгънийиш, башна-баш хъибдийи.

ГЪЯКИМ – Ари улуп увук кайиб, зарафат аплуз аьгъю бахтавар Факъир. (*Факъирихъинди чан улар итIигъну лигури*).

ФАКЪИР – Уз’ин ич гагайна дадайи узу бабкан гъахъибси Факъир кѳуру ччвуриливган, гъаз фикир гъапѳундайкѳана? Факъир-му бахтнахъан, вари ужувларихъан ярхла вуйи кас кѳуру гаф ву. Ав, бахт пай апѳруганра узу гѳублан гъапѳнуш кѳурза. Бахт пай апѳруган йизубнуб пай къюлу чан бацаригъди гъубхну хъиди.

ГЪЯКИМ – Хъа зарафат набшдияв?

ФАКЪИР – Зарафат? Гъамусяаѳт... Фициб зарафат ккундувуз, Гъяким халу? Чѳуру хутгарин мерсиб учѳвруб, иставутси къуткѳелиб, даршсана гъюдлиб?

ГЪЯКИМ – Гъацира дѳургънайи, хъашир духънайи ич кефѳир ачухъ апѳругансиб, байкѳа. Гъюдлиб, шадуб. Ав, ав, увура йиз учѳвру дубхънайи зийниин къил алабхъгансиб учѳвру зарафат гъапѳунва, баладар, кас. Думунуб гъархдихъа...

ФАКЪИР – (*Чан кѳул’ин хил иливурѳи*) – Яраб фициб зарафат апѳидийкѳан узу? Дугъридан, му ражну Гъяким халуийиз зиян шлу гафар гъайи зарафат апѳуб ярамиш гъюрдар. Гъаддиз, эй келле, (*чан кѳул’ин къюбиб хиларра иливурѳи*), ебхъуравуз, эй келле, яв варитѳан ужубсиб, гъюдлибсиб зарафат-анекдот гъядябгъ. Гъа-ав, ав,... Гъаму зарафат арайиз адабгъиш ужу ву (*маиш ачухъ апѳури*). Белки яв долларариз артухъди иштагъвал – тямгъвал ашул? (*Дишлади анекдот ккебгъру*):

– Мадар апѳуз устадвал айи къюр «ѳѳийи урус» чиб-чпихъди гъюрюшмиш шулу ва санури кѳуру: «Ваня, вай Ваня! Жибкѳру ляхин а. Узуз бай гъахъну!

– Маншаллагъ! Мубарак ишри! Хъа дугъ’ин фициб ччвур иливунва?

– Доллар! Ав, Доллар кѳуру ччвур иливунза.

– Доллар? Гъаз Доллар? Жара ччвур гъибихъундайвуз?

– Узуна йиз хпири хайлин ччвурар кѳваин гъапѳинийча. Хъа амма Доллар кѳуру ччвур варитѳан хушди ебхъурзуз. Гъит йиз байра долларси аргъаж ишри! (*Мурччварихъан гъягъийр – тѳитѳириин сесер гъюру. Бегагъара аѳлхъюз ккагъру*).

Чан жикъи анекдот ккудубкѳан. Факъири Гъякимрихъан гъерхру:

– Гъяким халу, гъан, фициб гъабхъну йиз анекдот? Хъа белки увура долларарин шишлар уч дапѳнашалва гъа?!

ГЪЯКИМ – Гъапѳру долларар? Долларин кѳаж гъеле йиз хулан икриздикъана убѳѳвнадар. Артухъди тямгъ апѳрударикан дарза, Факъир. Ихъ уѳру чѳатху кѳажар гъашишра баладар кас. Хъа вушра ужуб зарафат гъапѳунва, бай. Маншаллагъ бализ! Сарун анекдотар аѳгъявуз?Учу вари аѳлхъбу амкѳун апѳрусдар...?

ФАКЪИР – (*Фурсвал кубѳѳвнайиганси*) – Анекдотар? Ав, саб чѳевъ анекдотар арайиз адагъуз шулзухъан. Хъа гъи сабсана биѳѳи анекдот ктибтидизачвуз. (*Дишлади ккебгъру*).

– Духтри аѳзарлуйихъан гъерхру: «Йип яв дерди. Фу иѳцурайив?

– Зяифди ебхъурзуз, жанаби духтур.

– Папрус зигурва?

– Зигурза.

– Ктѳубгъури шулва?

– Вахт-вахтарик. Иллагъки чѳанади ккабхъу вахтари бас апѳурза.

– Дишагълийрихъди лицурва?

– Аъзарлу кас мюгътал шулу ва, духтрихъинди чан улар артухъди атIагну лигури, кIуру:

– Фу гъапнийва, жанаби духтур?

– Дишагълийрихъди лицурва, кIури гъерхнийза.

– Яв вари суалариз «ваъ» пувал алабхъуразуз, духтур.

«Ужуйи ебхъидивуз!» кIуру багъанйириинди яраб гъамцдар ужувлан дакъикъийр багIул апIуз хай шулин? Ваъ, ваъ, хъана ваъ! Уву кIуруб апIуз узу ахмакъ вуйинхъа, жанаби духтур?!

Гъаму ражну Гъякимси, дугъан багахъ хъайи имбу дишагълийирира ахъю сесниинди аьлхъюз хъюгъру ва Гъякимри кIуру:

– Гъамциб дадлу анекдот апIбаз лигну йиз терефнаан варж гъирам увуз рубкъуру, Факъир. Ари гъамци сарун. Даршиш, гъар вахтна, зарафат вуйиз кIури, узук учIвруди ккурччвру гафар апIури шулва.

(Балаханумдихъинди илтIикIури): – Балаханум, саб уччвубсиб кIул али пугурккара, закусккара, шубуб стаканра аькъин: узузна Бегагъайиз ва Факъириз. Гъит гъамкъан гагъдиз ихъ арайиъ гъахъи даккнишнара гъар-гандиз гъархри!

(Балаханумди «Криссталин» арагъна къутйириъ айи закуска хуру ва чпин улихъ хъайи устлиин дивру. Дурари шубреддира са-саб рюмка за апIуру, хъа амма Гъякимрихъан Факъириз гъамци дартиди ктисуз гъабхъундайи):

ГЪЯКИМ – Гъамкъангагъдиз уву апIури шлу зарафатнан гафарикк аьмалдарвалин асттар ккади шули гъибгъуйуз, Факъир. Дицистар учIвру зарафтар апIуз шилхъан гъудубгъунва?

ФАКЪИР – Гафари уьл ча кIурдарки, Гъяким халу. Гъаци мелзниина гъюрудар ву сарун. Хъа учвуз, ахъю гъякимариз, зарафтар апIуз аьгъдарчвуз. Узу гъамина раст гъахъундайиш, шлиз аьгъяйихъа, увуна Бегагъа халуи халариан ханжларна тапанчийр учIюгъюзра мумкин вуйи.

ГЪЯКИМ – Я Аллагъ! Узуз гъамцдар имшахвалин зарафатар апIуз уву гъаз улупундайвахъа?

ФАКЪИР – Увуз, Гъяким халу, пулин ацIу дужмар устадвалиинди, удругди гъисаб апIуз улупну, фицики яв багахъ гъеле компютерра герек шулдар. Хъа йиз, факъирин, гафар буш семечкйирси адахърудар, узуз тIаьм ктрудар ву. Хъа тмунуб терефнаан, увустар диргъну шлу, гъарган фикрари кIул гекю ва аьсси дапIнайи ксар аьлхъюз ккаувал савабнан ляхин ву. «Артухъди аьлхърур къаназ яшамиш шулу», кIуру мисалра а. Узу кми-кмиди аьлхъюри шулза. Ари гъаддиз дагъдик либцурайи къунси зирекдира имиза *(чахъинди хил улупури).*

БЕГАГЪА – Мукъан кIубан мелз айир наънан гъидихъунчвуз, Гъяким?

ГЪЯКИМ – Му кас ич гъаргандин клиент ву. Анжагъ кепккар-шигъйириз гъюру шей'ар масу гъадагъру бейнава ву сарун! Хъа амма... Гъаму касдик бикIбан ва мяълийир апIбан устадвалра ка.

ФАКЪИР – Гъяким халу, увуз бегелмиш хъибдиш, ясана хъибдарш аьгъдаруз, амма увуз саб аьнтIикъа мяълира кадабгъназа. Анжагъ гиран апIруб дарихъ. Рази вува?

ГЪЯКИМ – *(Мюгьтал духьнайирси лигури)* – Узкан мяъли? ГьапIру мяъли? Пагь, аьламаат-керемет даринхъа?! Гъан, бузукь жигьил. Хьпехьура-за яв назмарихъ. Мяъли ккебгъ.

ФАКЪИР – *(Гъякимрихьинди илтIикIури)*:

Сабра дарди хьуб тукандин ахьюрва,
Перестройкаийн чагъу чIукI ккабхъу кас.
ГъачIнин гьюрва, буйругъ тувну гъягьюрва.
Артухъ пулин тьягъназ апIурва бас.

ФАКЪИР – *(Хил Бегагъайихьинди хъапIри)* – Хъа гьаму цIарар увузра кайидар ву, Бегагъа халу. Анжагъ гиран мапIанай, ибшри?

Вари ашра, кефер хъауз аьгъдарчвуз,
Айибдиин разикъан гъаз шулдарчва?
Факъирин маш пашманди рябкъидарчвуз,
Гъазанждилан закаткъан гъаз тувдарчва?

ГЪЯКИМ – Валлагъи лязим, Факъир, уву халис артист вуваки! Ми-циб устадвал шилхъан гьудубгъунва? Хъа амма му ражнура яв улхбан саб терефнакан дарпиди ктисуз хьибдарзухъан. Гъаз яв мяъли узук учIвруди кялхъбан лишнар кайиб ву? Яраб узу гьадмукъан къискъисур вуйкIан? Яраб узхъан дадлу уьмур хъапIуз шуладайкIан?

ФАКЪИР – Ваъ, белки увуз гьибгъри адаршул, Гъяким халу. Амма гъаз вуш девлет артухъ хъпахъ инсан чазра хабар дарди фурслур ва къискъисвал кайир шулу.

БЕГАГЪА – *(Гъякимрихьинди илтIикIури)*. Гьаму бейнавайиз урсарин «Кепки манат уьбхьору» кIуру мисал кIваин апIин. Думу кепккин къадри кайидари гъапиб ву гъа. Иллагъки ихъ, дилавар ксарин, гъаци дарапIиш дюз гьюрдар.

ГЪЯКИМ – Ари гьадму мисал мугъаз ухдитIан дупназа, Бегагъа. Амма гьаму касдин келлейиь айидар гъарган гьамцдар къутIкъли гьенгар-зарафатар ву.

ФАКЪИР – Багъишламиш апIинай. «Вахт – пул ву» кIуру мисалра а. Гьамдиинди чухсагъул! Учвухъди варж гъирамра кучувал ва узустар каси-барихьинди жумартвалин маш улупувал узуз аьламаатси гьибгъра.

ГЪЯКИМ – Мугъаз лигайчва, эллер?! Хъана ухъук кялхъра гъа. Узуз мяълира кадабгънадаринхъа?! *(Чаз Факъирикан хъял дуфнайивалин лишнар ачухъ апIури)*. Узу яв, гъурумсахдин, гарцIликкан бачI ккадатайиз гъамушвхъан дургун йихъ *(Чан арччуллуб хлин ахъю гагъ улупури)*.

ФАКЪИР – Гъяким халу, узу гьаму мяъли апIайиз улихъна ухъу фициб мясляаьт гъапIиний? КIурайи гафарикан гиран дарапIуз! КIваин илми-яв? Урсарин мисалиь кIуруганси, «ГъапIу йикърар пултIан багъа ву». Хъа вушра, нагагъ йиз мяълийин цIарарикан увуз гиран гъабхънуш, ургубан-на-ургубан аьфу ибшри ва багъишламиш апIин, Гъяким халу!

ГЪЯКИМ – *(Чав гъапи гафар кIваин апIури)* – Ав, ав, гъаци вуйи гъа! Зарафат бадали гъапнийза, Факъир. ГъапIру гиранвал? Ваъ, ваъ, гиран

дубхьнадарзуз. Маншаллагъ яв мяълийиз. Ужудар инсанарихъ, кефйир ачухъ апІуз кІури зарафатар-мяълийир апІури аьдат ву. (*Факьирин ибахъна дуфну кІури*). Амма жара йишварихъ мициб рихшантвал улупури мучІмучІ абциш, узкан мярякъян гъа. Йиз аьдрисназ сарун сабансана курчвру гафар-мяълийир гъапІиш, хъярбукІарин гаркІлихъди ибар ктатІидизаяв, угърашлин балин (*чан жибдиан аьхю гаркІал адабгъури*).

ФАКЪИР – Уву гучІар ккадраишра, узу жарадарин улихъ гъаци даркІрувал аьгъю апІин, Гъяким халу. Гъан, гъарсабдиз чан вахт-сяаьт айиб ву. Увуз дийигънайи йишвахъра кепкар гъюра кІури, узуз гъюруб фукІара адар. Узугъазанмиш дарапІу шигъикъана гъюру йишв адарзуз. Узура жизби шей’арин алвер апІуз гъягъидиза. Ухъу гъапІу гафарикан гиран гъабхънуш, увуз ургубанна ургубан аьфу ибшри! (*хил гъачІабккуру ва Факьир гъудучІвну гъягъюру*).

Гъаму арайиь дугъаз муштари Тамал раст шулу. Дугъаз Гъякимрин кефйир хяши духънайиганси гъибгъру ва дугъахъинди илтІикІну, кІуру:

ТАМАЛ – Гъяким халу! Яв жандин кефйир дюргънайиганси рякъюра-зуски! Фу гъабхъну, шли гиран ктапІунвуз? Уву дицир дайваки!

ГЪЯКИМ – (*Чан паиманвал ккебкуз чалишимши шули*) – Гъаз гъаци кІурава, Тамал? Ваъ, ваъ, жандин кефйир писди дариз (*даккун-даккунди гъягъицирин сесра деебтуру*). – Гъя-гъя-гъя!

ТАМАЛ – Ваъ, ваъ, Гъяким халу, гъаму гъягъйир яв кІван табарихъан гъюрайидар дар. Хъа гъаци кІвантІарилан улдучІвурайидар ву. Шли-вуш я гиран ктапІунвуз, ясана накъ жибдиз цѳибдитІан гъазанж гъафундаршул. Даршиш ич Гъяким халу гъамци дицибкъну маш улупрур дарич, инсанар. (*Тмунуб терефназди илтІикІури*).

ГЪЯКИМ – Увура йиз кІул’ина фу бала гъадабгънава? Саб терефнаан уву, хъа тмунуб терефнаан гъилицнац Факьири узу (*чан мухрик хил кучри*), гъамкъан аьхю девлетар хлиь айир, рихшант апІури шулинхъа? (*маш имбубсана уьру-кІару шулу*).

ТАМАЛ – «Девлетлуйирра ишуру» кІуру телесериализ гъилигунва, Гъяким халу? Ярхи йисди гъадму фильм улупури гъахънийики!

ГЪЯКИМ – (*Чан сес имбубсана гъати апІури*) – Девлетлуйир учвустарихъан ишурдаргъа!

ТАМАЛ – (*Гиран дубхънайивалин гъавриь ахъган, Тамали гъюдли сеснинди кІуру*) – Багъишламиш апІин, Гъяким халу! Увуз гиран хъуз кІури гъапундайза, анжагъ гъаци зарафат бадали гъапнийза.

ГЪЯКИМ – (*Имбубсана хъял кубчІвру*) – Мурар фу балйир гъахъи? УчІвру кялхъбар апІбалан къяляхъ «Багъишламиш апІин, Гъяким халу! Багъишламиш апІин, Гъяким халу!» кІури, увура, гъатму гъилицнац Факьирира, сари-сарихъди мясляаьт дапІнайиганси, саб хатІниинди текрарра апІурачва. Дугъриданна, мясляаьт гъапІуншалчва гъа, Тамал?

ТАМАЛ – (*Мюгътал шули*) – Гъаци гъаз гъапива, Гъяким халу? Узуз Факьирин машкъана дярябкъди саб вазтІан артухъра дубхънашул. ГъапІру йикърар, фу мясляаьт? Узу йиз гъайгъушнари гъаркІ дапІназа. Белки уву накъ гъахи шей’арикан узуз сакъюдар ужузди масу тувур кІури, гъамина гъафир вуйза. Хъа уву? Уву жара фикир гъапІунва. Гъан, увкан ктубчІвруб

айиганси дар-жара йишварихъинди гъягъидиза, иша аъру шей'ар кку-
дукІнайиз. Узу гъушза. (*Гъягъюру. Хъа чан кефйир имбубсана гъюргъю Гъя-
ким Балаханумдихъинди гъюру*).

ГЪЯКИМ – (*Чахъан гъич сарира гъерхрадарира, амма кІуру*) – Мурар
фу балйир гъахъи?! Узуз гъаму жюрейин зарафтар-гъенегар нивкІукдира
дяркъну ва деерхъну ккундарзуз. Узу чичІал бадали къутдихъна гъягъруда-
रिकан дарза. Пяам ктру гафар ккунир дарза.

БАЛАХАНУМ – (*Алвер апІурайири Гъякимрин гафариз дикъат тувру*)
– Уву увукди гафар апІурава дарш, Гъяким халу. Даршиш мушвахъ жара
ксар хътар аьхир. ФукІа-мукІа гъабхънийин дарш?

ГЪЯКИМ – Гъабхъибра адар, дархъидира гъубзнадар, Балаханум. Ухъу
гъазанжар гъадагъурайивалиин рази дару ксарра айиштІан. Дураар ихъ хълу
ацІна. Хъа амма ухъу ихъ дилаварвалин ляхин давам апІидихъа. Узу хъана
ражну текрар апІуразавуз: «Вахт пул ву». Гъи алвер фици гъябгъюраяв, Ба-
лаханум? Фуну шей'ар артухъди игътияж айидар ву?

БАЛАХАНУМ – Ту-ту, маншаллагъ! Улра дарибшри! ГъачІиндихъан-
мина гъелелиг мюгълетвал адарзуз. Муштарйир гъювал кам шуладар. Уччу
кІажар али гъяфтар, шампунар, сябнар, хахдин къутйир, «Гъялал» кІуру
колбаса иштагънийинди масу гъадагъуру. Оптовикарихъди хъана ужуб ляхин
гъубхиш, гизаф къадарнаъди ужужди шей-шюй масу гъадабгъуз мясляат
апІуз гъабхъиш, ихъ ляхнар ужуйи жанлу хъиди, Гъяким халу! Жара тукана-
ригІан ухъухъ 50 кепкиинди ужужди шей'ар масу тувиш, гъаму мягъялин
вари муштарйир ухъухъна гъиди. «Базар - пул хътруриз-азар!» гъаз кІуру?
Гъаз гъапиш пул хътарди базариз, тукандиз гъювал вахт зяяди адапІувалик
гъисаб ву. Хъа муштарийиз 50 кепкииндикъана шейъ ужужди масу тувну
ккун шулу.

ГЪЯКИМ – Ав, оптовик Ильясдихъди узу мясляат дапІназа, фицики
ихъ базариина сабпи ражну ухъухъна шей'ар хуз. СацІибди ужужди ктучІвуз-
ра гаф тувна. Эгер алвер апІру жара идарйириъ, мисал вуди гъадабгъиш,
шампун 25 манатдиз масу тувраш, ухъу къанна юкъуб манатна гъацІаз масу
тувдихъа. Гизаф къадарнаъди гъациб къиматнаан масу тувишра, ухъуз за-
рар шулдар. Шейъ-шюйъ масу тувган арайиз гъафи пул саб йишвахъ дивну
гъибтну ккундар-думу дишлади ишлетмиш'вализ рякъюъ тІапІну ккунду.
Ари гъаддиз кІуру рынок!

БАЛАХАНУМ – Йиз кІваъ айиб уву бегъемди ашкар апІураваки, Гъя-
ким халу. Уву шей'ар хъиркІ, хъа узу дураар иша ауз игит вуза. (*Балаханум-
ди реклама жюрейин сесра деебтуру*: «ВаритІан уччу шей'ар варитІан
ужужди анжагъ учухъ масу гъадагъуз шулчвухъан! Башюста, гъачай, Бала-
ханум ичв гъайгъушнаъ айир ву»). Хъасин дугъу саб мяълийин къюб бендра
ттархъну успагъиди апІуру:

Базар ибшри кІури, абщурза тукан,
Муштарйирин иштираквал артухъ хъуз.
Севде ужуб гъабхъиган, шулза уткан,
Гъяким халуийин кефйиррра ачухъ хъуз.

Гъачай, гъайиф апІударза имшахвал,
Муштарйириз герек ву гафар гъюдли.
Узухъна гъюз ибшри учвуз иштагъвал,
Ичв жибариз пуларин чІвезер гъюри!

(Перде хъябкъру)

КЪЮБПИ СЯГЪНА

Радиойин сес. Диктори Урусатдин Гъюкуматди цІийикІултІан электр-рикдин акварин, газран ва коммуналин жара гъуллугъариз вуйи кыматар за апІуз ккайивалин гъякънаан мялум апІру. Текст: «Гъи гъачІнинган Гъюкуматдин заседаниеийъ електроэнергияийин ва табиаътдин газран гъясиллувалин месэла гъял гъапІну. Варидюн'яйин рынокдиъ гъадрарин кыматар за хъпахъди аьлакьалу вуди Урусатдин Гъюкуматдира ихъ уьлкеийъ електроэнергияийин ва газран кыматар гъюру вазли къа-къаб процент за апІуз къарар адабгъну. Гъацира дуиваъ пенсионерарин пенсия за апІбан месэлайизра гъилигну. Гъюру кварталийъ пенсийирийн аьлава вуди 10 процент иливбанди ву».

Сягънайийин дийигънайидар гъадму мялуматнахъ дикъатлуди хъпехъуру ва арабир дурари кІулар алдакъру. Бязидарин машинан рангар дигиш шулу, машар чІурхуру. Гъамцдар сесерра шулу: «Аьжаб ужуб хабриинди ухъу рази ктаурадаринхъа?!», «Хъана пул ужуз апІура», «Язухъ дарин аьдати инсарин?».

Балаханум кІуруш Гъякимрин кабинетдизди учІеру.

БАЛАХАНУМ – Гъяким халу! Радиойихъан фу кІурайиш хъпехъунва?

ГЪЯКИМ – Ав, гъелбет, узузра гъеебхъунзуз. Дидкан ухъуз, дилавар ксариз, хайир айин ясана адарин, кІури узу узуз суалар тувраза.

БАЛАХАНУМ – Гъюкуматди електроэнергияийин ва табиаътдин газран кыматар къа-къаб процент за апІуруш, хъа ухъу, йиз господин Гъяким халу (*машнакк аьмалдар аьлхъюбра ккади*), ихъ шей'арин кыматар сумчІу-чІур процентдихъна за апІидихъа сарун. Накъ ухъуз саб контейнер кьикънягъди абцІну шей'ар гъахундайин? Ари гъадрари закур ухъуз кьубди хайир тувиди. Гъаддиз сакъюдар йигъарисана гъелелиг дурар складдиан адагъидархъа. Хъасин имбударира чпин шей'арин кыматар за апІуз хъюгъиган, ухъура гъаци апІидихъа. Гъаци дарин, Гъяким халу?

(Гъякимрин машинан рангар дигиш хъуз хъюгънайивал аьгъю гъабхъи Балаханумди кІуру)

БАЛАХАНУМ – Уву йиз суалназ жаваб тувайизра яв машинан кІалбари «Ав, ав!» кІуру жаваб тувраки!

ГЪЯКИМ (*машнакк шаду инчІ ккади*) – Пагъ, пагъ, заманайин инсан вуваки, Балаханум! Ав, заманайихъди душну ккунду сарун. Гъелбетда, гъелелиг контейнериан адагъу асас шей'ар кІваин апІидархъа. Муштарйирин улариккан ккудучІву сакъюдар шей'ар улупархъа. Гъацира яв тукандиъ алвер апІуз фургъанди шейъ-шюйъ ими. «Гъялаки нир гъюлиз хъубкъундайи» кІу-

ру мисал а. Сакьюдар йигъарилан базрарин, туканариъ фициб гъял шулуш лигухъа. Бязи дюшюшариъ гъаму мисалра фикирназ гъадабгъувал алабхъуру: «Гъизилин гъацкъял». Гъаз «гъизилин гъацкъял» кѳураш аьгъявуз? Гъаз гъапиш бязи дюшюшариъ къяляхъди гъушурин швякъяр ликарихъ йивуру, улихъди гъушишра – азагъун апѳуру.

БАЛАХАНУМ – Ай маншаллагъ! Ай маншаллагъ! Ари гъаму йиз келлейиъра гъаму яв жюрейин фикрари «сиягъят» апѳура. Гъан, узу алвер апѳуз гъушза. Гъяким халу. Уву кѳурубси апѳидихъа. (*Гъягъюру. Муштарйирин улихъ чан маш имбубсана ачухъ апѳури*) «Гъачай, гъачай, инсанар, цѳийи шей'ар духнача. Сабѳан тмунуб ужударстар ву!» Хъа амма муштарйирин улхбарин сесер кам шулдар.

САНУРИ: – Му фу бала гъабши? Вайгъарай! Мициб демократия шулин? Гъюкумат фури алдапѳнаи гъяйвниз ухшар дубхъна сарун!

ТМУНУРИ: – Ав, ав, жвуван кѳваъ айиб гъамци ачухъ апѳуз ихтияр, гафнан азадвал тувунча кѳури, бязидариз гъабхъуб ва ккуниб апѳуз гъитра сарун: мушвахъ аьрвалар гъахну, тушвахъ террористарин дестейи ислягъ агъалйир яшамиш шулайи хулар-мектебар гъадаргъну, натижайиъ фуланин къадар ислягъ ксар гъийихну, кѳуру жюрейин хабрар секи гъар гъяфтайиъ ибарихъ хъахъра.

ШУБУРПИРИ: – Магъа, хъана шей'арин къиматар за апѳбанди ву, кѳура. Вазли гъадабгъурайи сад агъзур манатдихъ фуна-фу гъадабгъуза хъа? Фтизна-фтиз харж апѳуза? Квартираин гъякъи тувну ккундарин? Гъакѳирин саламдиз, багахълуийин, гъуншдин, гъулажвиван сумчрариз душну ккундарин? Исккан кѳул суткаийи шубуб ражнукъана уъл дипѳну ккундарин? Гъелбетда, ккунду. Хъа амма магъа гъамус сабсана зегъриман мялумат тувна. Чивиди имиди накъвдиъ учѳвай кѳураш аьгъдарзуз.

ЮКЪУРПИРИ: – Артухъди балйир-къазйир, аьжузвалин дюшюшар улукърударра касибар шулу гъа. «Касибрин шарш къюлу гъубхну» кѳуруганси, нагагъ варждик саб дюшюшнаъ касибрин хулаз бахт гъюрушра, амма гъадму гъялатнаъра думу рубдин иччи гъянисиб жизбиб, биѳиб шулу.

БАЛАХАНУМ – Учву пенсийрин, пособийрин пулар хъади узухъна шей'ар масу гъадагъуз дѳфнашул кѳури, шад гъахънийза. Хъа учву мушвахъна политинформацияин серенжем тешкил апѳуз дѳфнайидар ву-йиганси рябкъюразуз. (*Балаханумдин гъамкъангагъдиз шаду маш хъял гъювалиан чѳубхуру ва дишагълийирихъинди хъял кайибси лигуру*) Гъан, гъюрматлу ватандашар! Мушвахъна тукандиз шей'шюй масу гъадабгъуз кѳури уч шули аьдат ву. Ичв гъуллугъ? Тпалаб аш, йипай, шлуб гъубкѳарза, даршиш, инжиклура махъанай, му митингар гъахру йишв дар. Гъягъюз шалчвухъан (*чан хилра хъапѳри*).

ГЪЯКИМ – (*дишагълийири биши сесерихъ гъаѳири*) – Учву бахтнакан, девлетнакан, аьжузваликан гафар-ѳалар апѳурайчва. Бахтна девлет гъарсари чаз гъазанмиш апѳрудар ву. Гъи хайлиндариз чпин мадар апѳуз гъюкуматди яркъу ихтиярар тувна...

САНУРИ: – Ав, гъаму увустариз, байкѳа, девлетар уч апѳуз, кефер хъауз...

ГЪЯКИМ Учву багарихъди кыматар хъана за аІруваликан вуйи мялумди пашман дапІна. Учву, муштарйирси, учу, дилавар ксарра. Кыматар за аІбакан шлу хайир адар. Бензиндин, табиаѳтдин газран ва електро-енергияйин кыматар за гъапІган, шейъ-шюйънан кыматарра чпи-чипланди за шулу. Хъа гъапІхъахъа?! Аѳгъ дапІну ккунду сарун. Белки учвузра ужудар вахтар гъюр!

ФАКЪИР – *(Гъаму улхбарихъ Факъир ухдитІан хънекъуради гъахъну)* – Фу гъапнийва, Гъяким халу? Жараб дарш учву, туکانарин, мал-хазнайин аѳхюдар вара-вара зарарнаѳ ахъуз гъузидарчва. Гъаз гъапиш учвуз улихъ ккимидитІан уълкейиѳ фу шулуш аѳгъячвуз. Кыматар за аІбакан учвузра зарар а кІури гъапнийва, Гъяким халу? ГъаІру зарар? Накъ-швургъан уву саб контейнер кьикънягъди абцІну шейъ-шюйъ гъабхнийва. Гъелбет, дурар гъийин кыматариан масу тутруврѳб йиз гъаму хил’ин али хъуб тІубси ужуйи аѳгъязуз. Сакъюдар йигъари ккилигидичва, алверин рынокдин «гъавйир» фицдар шулуш аѳгъю дапІну-дабгну, хъасин, хайлин йишварихъ шей’арин кыматар за аІуз хъюгъган, гъадму шей’ар кьюб къат увузра кади масу тувдива. Мушваѳ лотереяйин билет либхурайир фуж вуйкІан? Гъелбетда, Гъяким халустар. Хъа зарарнаѳ ахърудар, гъелбетда, касибар шулу. Гъя-гъя-гъя! Аллагъисан, Гъяким халу, узу вуйи-вуйибси гъапну кІури, гиран мапІанава. Девлетнан «терезарин» гъагъ учвухъинди илбицна!

ГЪЯКИМ – *(наразивал улупури)* – Гъаз-вуш гъарвахтна яв мелзналан гъюру гафар хъавидар шулу, Факъир. Ав, гъи мадар аІуз аѳгъюдарин замана ву. Хъа увусдарин уѳмур гъилицнацвалиѳ, гъаму узустариин бахилвал аІури, гъябгъиди. Эй бейнава! Уву гъаци мелз либхурикъан, аѳгу хътибчурикъан гагъди, ницц алабхъну гъузрурва. Хъа узу йиз гъазанжар аѳлава аІбан гъайгъушнаѳ хъидиза. Мидиз лигайчва *(рихшантвалин кялхъбан ишара улупури, хилра хъаІри)* – хиял аІпарваки, критик Белинский накъвдиан удучІвну дуфна кІури.

ФАКЪИР – Бейнава узу вуйкІан, даршиш гъаму увустар ацІуцІйир. Ав, гъярам ипІури, аждагъйирси ацІу гъахъидар. Пулин дужмар жибарий, хъа шишлар хулаѳ ади. Амма гъюдли аѳхникк дахъну, архаинди нивкІкъана аІуз даршулайидар, цІин иливну мани хурагкъана ккудрубкърайидар. Гъарвахтна пулиан улар итІигънайидар...

Узусдарин хлигъ йигъну 30-40 манаткъана гъябхъиш, думу ичв аѳгъзур манатгІан артухъди берекет кайиб шулу. Хъа жараб адарш, ич гъазниѳ мани шурпа дубхънура шулич.

ГЪЯКИМ – Цалик хифар кахъ – ктахъиди. Увуз артухъ гафар аІбан мяна адар. Гъадму яв айи гъялнаанра удручІврува, мессебсуз, гъурумсах! Гъюдли мелз айир, мучІмучІ ккебехънайиркъана вуйиш, сацІиб садакъкъана тувдийзавуз. Хъа уву кчІвубкъу кІурабкъана тувуз ярамиш вуйи кас дарва, гъилицнац! *(гъудучІвну гъягъюру)*.

БАЛАХАНУМ – *(Тукандин унчІвариан кІул итІибгъну)* – Уву хъана ич хузаин гъаркІ гъапІунваки, Факъир. Тму ражнура уву гъапи гафариккан инжиклу гъахъи Гъяким халуѳи гъапнийи: «Факъирихъди гаф-чІал аІайиз чичІлихъди кьути убччвуб ужу ву!»

ФАКЪИР – *(Балаханумдиз багахъ шули)* – Ухъухъ машнаъ гъякъ кѳурин маш шулдар. Учѳу вуйи-вуйибси кѳурза, хъа яв ахъюриз йиз гафар бегелмиш шулдар.

БАЛАХАНУМ – Эгерки кѳвантѳан дарш, кѳвантѳарилан вушра йип: «Ав, уву кѳурубси ибшри, Гъяким халу!». Думу гъацдар мани гафари гъюдли апѳуру ва гъеле жумартра шулу.

ФАКЪИР – *(Мюгътал духъну лигури)* – Белки уву гъаци апѳури шалва, Балаханум. Хъа узхъан къюб маш гъивну лицуз хъибдарзухъан.

БАЛАХАНУМ – Ужуб гафну гъванра гъюдли апѳуру, кѳури шулдарин хъа?

ФАКЪИР – Уву гъаци апѳури шулва?

БАЛАХАНУМ – *(имшахвалиинди)* – Йиз гафари думу мулахси гъюдли апѳуру. Йиз мадар ширин мелзнииинди арайиз дуфнайиб вуйиз. Тмунуб терефнаан, гъяким халу йиз гъякимра ву: гъякимри гъапибдиз фици «ваъ» кѳурухъа?

ФАКЪИР – Бахишламиш апѳин, Балаханум! Увуз яв хусуси ва гъудуркъу фикрар адарвуз. Гъяким халу гъярам девлетнан лукѳ вуш, уву яв хусуси фикрарин лукѳ вува. Гъаддиз ихъ рякъяр жарадар ву. Гъан, гъягъидиза. Узуз учвухъди гафар апѳбан себѳб рябкъюрадарзуз. Нагагъ гиран гъабхънуш, аъфа апѳин.

БАЛАХАНУМ – Гъапѳру гиран? Кми-кмиди гъюри апѳин. Иллагъки жибдиъ пул айиган... гъелбетда, шейъ-шюйъ масу гъадабгъуз гъюри гъашиш, лапра ужу ву. Даршиш, уву апѳру гафар учѳвру гулдинкъана ккайидар дар, кѳура йиз ахъюри *(аълхъбан сес дѳебтури)*.

(Факъир гъушхъан, Балаханумди чав чакди улхбар апѳуру): «Эгер гъякълуди кѳуруш, Факъир саб терефнаан бахтлу кас ву, гъаз гъапиш ухъхъан гизафдарихъан жвуван кѳваъ айиб арайиз адабгъуз, гъадму даккнивалар ашкар дапѳну, юкѳв дяхъъюз шулдархъухъан. Хъа дугъу... дугъу дишлади, му касдиз гиран шул, ясана гиран даршул дарпиди, вуйи-вуйибси ашкар апѳуру. Хъа узустар ахмакъари гъапѳру? Фукъан вахтназ кѳваъ урхъюрухъа, дердерин фукъан агъ апѳурухъа? Филадиз ккебехъну гъузрухъа? Жвуван дару фикрарин лукѳвалииъ ади филадиз гъузрухъа? Йиз гъякимри лизибдиз кѳаруб ву кѳури, йип гъапиш, кѳаруб ву кѳураза. Баладар кас, чара адруган гъапѳрухъа, баладар, йиз йишв ккудубчѳвайизкъан гагъди ккебехъну гъузарза. Хъасин, Факъир, гъи увуси хъасин узура йиз кѳван гъендемар ачухъ апѳарза сарун. Ярхи йигъди, фуниъ мани хурагъкъана удрубзди, гъаму бейгъуш тукандиъ хузаиндин ужагъ уьбхъюрайи ттуласи дийигъназа. Сакъюдар кепккерихъди лихурава, бейнава Балаханум *(чав чаз)*. Эй абдал! Увузра чѳал дубгъуз вахт ву. Йиз дуст шуру, Секинатди, ухдихъанмина гъаци апѳура: сад агъзур манатдин шей'ар тукандин эйсийиндар масу тувруш, къюдварж – шубудварж манатдин шей'ар чандар иша аъру. Гъаци апѳбииинди дугъаз къюбдири хайир шулу. Думу анжагъ лапра ихтиятди дапѳну ккуни ляхин ву... Лапра ихтиятди, гъич саризра агъю даршлуганси...

СЕКИНАТ – *(Балаханумдин улхбан сесер-пиштишар гъеерхъган, дугъан багахъ гъич фужкѳара хътруб агъю гъабхъиган, аълапат духъну,*

гьерхру): «Уву яв увукди ярхи ихтилатар апІураваки, Балаханум?! Хайирна-зарар фикрариинди терезариин иливурава дарш? КкудудукІру сюгьбатар фиткан вуяв?

БАЛАХАНУМ – Гъийин алверин ляхин фици иша гъубшнуш, аьхиримжи натижа йивураза, Секинат. Гъи шад хъузкъан аьхю гъазанж уч даП-надарза, байкІа! Сад агъзур манатдин шей'аркъана иша гъушундар. Хъа гъаддикан йиз жибаз гъюруб саб мискьалкъана дар.

СЕКИНАТ – Гъи уву яв гъакимринна Факьирин чІанади вуйи «концертдихъ» хъпехъунва. Белки гъаддиз ужуб алвер апІуз вахт ккабхъундар-шалвуз. Хъаузуз гъи артухъди кепкер-шигъйир гъюдучІвганси ву!

БАЛАХАНУМ – Фици хайирлу кепккар-шигъйир? ГъапІрудар?

СЕКИНАТ – *(Балаханумдин багахъна гъюри)* – КІваъ саЦІибкъана шей-тІанвал адарш, гъийин заманайиъ жвуваз ккунибсиб мадар апІуз шулдар. Эгер яв мелз ихтиятуб вуш, увуз йиз аьлава гъазанжарикан ктибтарза.

БАЛАХАНУМ – Узу дукІну накъвдиз гъягъйизкъан йиз мелзалан нягъякъ гаф улдубчІвну кІури, ебхьидарвуз. Ккундуш Къур'андииндира ху апІарзавуз.

СЕКИНАТ – Ухъустар теркисалатари «Къур'ан» хлиз гъадабгъуз, дид'инди ху апІуз гъичра хай даршул, Балаханум. Думукъан аьхю жинивал даризки, байкІа!

БАЛАХАНУМ – Гъаци вуш, шлубкъан ухди йип сарун! ЮкІв утІубчІвну гъябгъюрайиз, ктисурадарза...

СЕКИНАТ – Гъелбетда, узуси увура кирайихъ лихурайир вува. Вазли 2-3 агъзур манат пул тувра кІури, ярхи йигъди гъаму бейгъуш тукандиъ ликрин дийигъбакан аьи хайир адар. ГъапІхъахъа, «Чара адруган чардиъ малар аьну» кІуруганси, бикарвал апІайиз гъамци вушра писди дар. Узу йиз хузаиндин тукандин шей'арихъди сабси, жиниди йиз хусуси шей'арра иша аьри шулза. Оптовый шей'ар гъаци масу тувруган, жвувазра артухъди кепккар гъюдучІвуру. Гъар йигъан искан кІул 80-100 манат пул жвуваз гъаддланра алдабхъуру. Му хайлин йишвахъна мадар апІуз пул даринхъа?! Увура гъаци апІуз хъюгъ, Балаханум. Ари гъаци гъапІиш, увуз тувру гъякъийихъна аьлава гъазанж гъибди.

БАЛАХАНУМ – Дюз гъапиш, ухдихъанмина гъадму жюрейин фикир йиз келлейиъра «сиягъят» апІурайиз. Амма хъюгънадарза. Нагагъ Гъаким халуийиз аьгъю гъабхьиш, узуз гъаму шагъриъси, вари Дагъустандиъра йишв адар.

СЕКИНАТ – Хиял апІин Гъакимри уву гъягъру жил гъизил-варакъ ккабхъри балгурашул! ВаритІан заан кІул – чаз ккундуш ляхниан адаъри. Аьхю бахт дубградаривки. Ухъу апІурайи гъамбалвалин гъуллугъназ гъач кІурудар гизаф а. Иллагъки увусир назназийи разивал тувиш, гъеле хиларра туври, канчІарра гъачІарккнуду, ккарагури гъиди. Уву Гъакимрин тукандиан удучІвну кІури, искан гъюрайи ригъ закур зиъхъан гъудрубчІврубра аьгъю апІин. КІури шулдаринхъа: «ГучІ'вал кайи хъютран ликриъ заз абснийи». Увуз мажбур апІру йишв адариз, Балаханум. Анжагъ сир ихъ кьореддин арайиъ гъубзри. Гъан, узуз ккилигура. *(гъягъюру)*

БАЛАХАНУМ – *(Гъягъюз кѳури ликар алдагъурайи Секинатдиз)* – Уву апѳурайи шейтѳан тѳуларикан узуз ухдитѳан аьгъю дубхънайзуз. Лигуза ари. Белки гележегдиъ узурѳа яв «шейтѳанвалин тажруба» ишлетмиш апѳуб мумкин ву.

Секинат чан тукандиз гъушган, Балаханумдин тукандиз хайлин муштарйир гъюз хъюгъру. Балаханумди дурарин тѳалабар гъуркѳбан гъайгъушин зигуру. Жюрбежюр шей'ар тукандин кьуларилан алдагъури ва хъасин дурарин кьиматар ктухуради шулу. Муштари Хамисди туканчийин гъарсаб гъаракатназ, дугъу терезариин шей'шюйъ иливбан ва алдабгъбан тягъярназ дикъатлуди лигуру. Хъасин дугъу хайлин шей'ар масу гъадагъуру.

ХАМИС – Узуз шубуб кило шекер, шубуб кило дяхнин удар ва шубуб кило макарон ерц.

БАЛАХАНУМ – Гъамусяаьт, яв гъуллугъра гъубкѳархъа, Хамис хала. *(Балаханумди целлофандин биѳѳи кулюкариъ гъарсабдиъ са-саб кило шекер, дяхнин удар ва макаронар ахъру. Гъарсаб кулюк терезариин жа-жаради иливуру ва ерцуру. Терезариин иливубси, стрелка чан айи йишивахъна гъайиз туканчийи дѳишлади алдабгъуру. Хъасин чан улихъ дивнайи калькулятор хлиз гъадабгъну, сабнуб тѳубру тинк-тинк апѳури гъисабар апѳуру)* – Уву масу гъадагъу вари шей'арин кьимат 221 манат удубчѳвурѳа, Хамис хала!»

ХАМИС – *Удубчѳвурѳуш, удубчѳвиди сарун* (чан мюгътал духънайи уларинди туканчийихъинди лигури).

БАЛАХАНУМ – Гъаз мици улар азагну, узухъинди аьжайибди лигурѳава, Хамис хала? Йиз калькулятори кучѳлал апѳурдар гъа *(вуѳира сабсана ражну дугъу гъадму шей'ар ктухуру)*.

ХАМИС – Эгер калькуляториин дюзди тѳуб иливиш, диди кучѳлал дарапѳур. Хъа амма яв терезар муштарйирхъанди ваъ, хъа увхъанди вуйивал якъинди аьгъю гъабхъунзуз, Балаханум.

БАЛАХАНУМ – Увуз рябкьюри узу шекера, дяхнин ударра, макаронарра терезариин иливундайин? Иливнийза. Сарун фу ккундувуз?

ХАМИС – Сабпиб, эгер гъякълуди кѳуруш, саризра зарар даршлуганси шей'шюйъ ебцуз ккундийиш, дурар са-саб килоийинди ва жа-жаради ерцидайва, хъа сатѳиди ерцидийва. Гъаци дарапѳуз себеб адайвуз. Гъаз гъапиш гъамрар вари саб ражну терезариин иливуз шлудар ву. Гъаз гъаци гъапѳундарва? Гъаз гъапиш, дурар жа-жаради ерцруган, гъарсаб кулюкдилан увуз сакьюдар духънура гъирамарин хайир шулу.

БАЛАХАНУМ *(апѳру гафарин сес зяѳ шули)* – Терезариин вари сатѳиди иливуз йишв алдар, гъаддиз дурар жа-жаради иливунза.

ХАМИС – Фици йишв алдар? Магъа алди *(Хамисди чан хлиъ айи целлофандин аьхю кулюк гъатѳабѳуру ва чан улихъ дивнайи шекрин, макаронарин ва дяхнин удрин кулюкар дидиъ ивну, терезариин иливуру)*. – Магъа шули! Ари гъамус фукъан пул удубчѳвурѳуш лигухъа.

БАЛАХАНУМ *(терезари улупурайи цифрайиз лигури)*. – Гъелбетда, сабишв'инди иливган саѳѳиб гъубкѳрадар.

ХАМИС – *(Чавра улар кказагну лигури)* – Фици саџиб гьубкІрадар?
ГьудрубкІрайи 700 гьирам – яраб му саџиб вуйкІан?! Инсаф апІин, я инсан!

БАЛАХАНУМ – Багъишламиш апІин, Хамис хала. Йиз гьалатІ ву.
Ма, аргухьдира кади *(Машинаан уьру духьнайи Балаханумди саб кило шекер абхьнайи кулюк артухьди туври)*.

ХАМИС *(Чан улхьан гьадабгьури)* – Ваъ, жан, узу яв садакьайихъ мю-
гьтаж духьнадарза. Узуз лазим вуйибкьан Москвайиъ айи йиз «бали» гьар
вазли хьтапІура. Гьадгьан жан сагъ ибшри!

БАЛАХАНУМ – *(Мюгьтал духьну лигури)* – Ухьу саб мягьялиъ яша-
миш шули 20-30 йис вушул. Хьа увуз веледар адайвузки!?

ХАМИС – Фици адар? Азуз, гьаџина-гьаџи азузки... Думу велед вари
аьламдиз таниш кас ву, гьам узузси, жарадаризра рягьимлу кас ву!

БАЛАХАНУМ – Вай аьламат, вай керемет! Хамис халайиз бай айива-
ликан гьаму дакьикьйиризкьан гьич хабарра адайзуз. Хьа яв гьадму кІюгь-
ли бализ фуж кІуру, Хамис хала.

ХАМИС – *(Чан улхбарин ва машинан аьдати кІалбарий гьузри)* Дугьаз
Путин кІуру!

БАЛАХАНУМ – Путин? Ихъ уьлкейин Президент Владимир Путин?

ХАМИС – Ав, думу йиз байра ву. Узуз гьар вазли, гьалатІ дархьиди,
пул хьтапІурайи гьадму кас бязи багьри баяртІан агьзубан ужур ву. Ав, ду-
гьак умудвал кади йиз уьмрин аьхиримжи йигьар-вазар, йисар гьаьраза.
Хьа увустари Москвайиан хьтапІу садакьайикан – пенсияйин пуликан чпиз
пай ктабгьура. Гьамцдар кучІлар апІбиинди. Гьамусдиз апІруб гьапІунва,
хьа гьийихьантина гьацдар яв шейтІанвалин ляхнар гьит, Балаханум! *(Ба-
лаханумди чан улихъ диву пакет гьадабгьури)* – Ма яв гьякьи! *(чав масу
гьадагьу шей'арин пул тувру)*

*Хамис ва имбу муштарийир тукандиан удучІвган, Балаханумдин улари-
лан чІатху нивгьар гьягьюру. Дугьхьан чан ишбан сес дебккуз шуладайи.
Думу чав-чакди улхуру: «Эй абдал хпи тяфа! Фу гьапІунва? Гьамусдихьан-
тина узу адмийиригьна фиџиб маш гьивну гьязазуру? Сакьюдар кепккарихъ
яв ягь-намус масу тувунва. Гьи алдахьу кепккер бегьемди гьярам гьахьунвуз
сарун! (Чан кІулиз бачІар йивури). Гьеле увуз сабсана шулугьнан ляхин апІуз
ккунди айвузки – тукандиан шей'арихьди яв хусуси шей'арра масу тувуз!
Ваъ, ваъ! Сарун узуз гьаму гьи гьабхьибсиб аьйибнан гьиссвал сад йисаз
чІяаьн ву.*

*Хьа чІат терефназди дийигьнайидарин фикир Факьирин сюгьбатну
чахьна жалб данІнайи.*

ФАКЬИР – Ккундуш аьлхьяй, ккундушсана ишай, жямяаьтар! Гьарса-
риз анжагъ чан мадар гьабхьихьантина имбудар гьийихишра вижна ктру-
ганси гьибгьразуз.

ТАМАЛ – Гьаз гьаџи кІурава, Факьир? КІваъ аьхю гьараз убчІвнайи
кадиси кІурава аьхир.

ФАКЬИР – Узу бязи ксариси кІвантІарилан илдипну гьитрур дарза.
Хьа кІваантІан кІурур вуза. КІваъ айиб дарпиди ктисузра шлударикан дарза.

ТАМАЛ – Хъа вуш йип, яв кIваъ утIубкънайи дердибала. Фу гъабхъну, фу гъабкъюнувуз?

ФАКЪИР – Узуз гъабхъиб гъич фукIара адар. Хъа амма бязи алверч-йирин иблисвалин гъяракатариниин многътал шулза. Йигъкъан хъимдру йиз гъуншийи, гъантар дишагълийи, мелзалан улхруган «Малайиксир вуза, кучIалра гъапIур дарза!» кIури, Аллагъдиинди ху апIурайири, завузди га-гул хилра гъачIабккури, хъа арччул хлиъ айи терезар шей'ар айи сумкай-ихъ хъибтIну ебцуру, чазра хайлин кепккар гъюдучIвруганси. Хулаз гъафи-ган лигуруш, йиз терезариин иливган, шубудварж гъирам камди тувнийиз. Хъайигъан дугъаз гъапнийза: «Эй дилавар кас, йигъкъана хъимдру гъантар! Малайиксир кас вуза, кучIалра гъапIур дарза кIури, Аллагъдиинди ху гъапI-нийва». Хъа дугъу узухъинди рихшантвалиинди лигури гъапнийзуз: «Фу бала гъадабгънава узкан?! Узу Аллагъдиз кучIлар гъапIундарзаки. Белки къюб-шубуб гъирам минди-тинди гъабхъуншул! Алвер апIруган дицистар жизби гъалатIар ктучIвубра мумкин ву. Гъеле гъамциб мисалра кIваин гъапIнийзуз: «Гъубшу гъюран хинкIар даршул! Ккудубшну – гъюдубчIвну». Гъамцириз гъярамзада дарпиди фици гъузрухъа?

ТАМАЛ – Фицдар гафар курччунва?

ФАКЪИР – Узу дугъаз гъамцира гъапнийза: «Эй, инсан! Ухъу вари Ал-лагъди йикIуз халкъ гъапIу Дугъан лукIар вухъа. Гъарсаб гъудгнин къяляхъ увура, хайлин дюъйир урхури, жвуву гъапIу гунгъарин Аллагъдикан аьфв апIувал ккун апIури, ккарагури шалва. Хъа гъякъикъатдиъ яв дюъйирна уву урхру къулгъйир яв уьмрин гъяракатарихъди дюзди гъюрадаривки». Йиз гъаму гафаризра дугъу рихшантвалин жаваб тувнийи: «Йизра мадар дубхъ-ну ккундаринхъа? Узуз чIивиди имиди накъвдиъ учIв кIурава дарш? Зиълан исизди ипава. Ипава, жан аьзиз Аллагъ кIури, ккарагбар гъапIишра ипурдар гъа...» Гъеле узу дугъаз тясир ибшри кIури, сар шаирин шиърин гъамциб бендра гъурхнийза:

Гъудгник апIру дюъйир шулихъ жарадар,
Аллагъдиз аьфв апIин кIури, гунгъарин.
Гъудгникан кудучIвганкъан, жараб дарш.
Шулдаринхъа кам апIуз гъагъ гунгъарин?!

Аьламат ляхин вуйи. Гъаму шиърин тясирлу цIарариканкъана тясир гъабхъиганси дайи. Хъасин сабсана дава-чара апIуз хъюгънийза. «Уж'вал апIуз гъялак йихъай, инсанар!» кIуру мяълийин сес дугъан ибарихъ хъип-нийза. Гъадму мяъли ебхъурайи бязи гъярамзадйирин машар нач'валиан жили гудран рягърягъси уьру шуйи. Хъа амма думу къари гъич сабдизра асар апIурурсир дайи.

ТАМАЛ – Гъаз?

ФАКЪИР – Гъаз гъапиш гъадму мяълийи гъярамвал апIурайи ксариз – мянасузди уьмур хъапIрайидариз нач'вал тувра. Аьбдуллагъ Миразкери-мовди апIурайи мяъли ву. Магъа думу мяълийин бендар (*чав музыка хътар-ди мяъли апIуз хъюгъру, хъасин сягънайилан музыкаиин сесра деебтуру*).

Уж'вал апІуз гьялак йихъай, инсанар,
Уьмур гьарган илтІибкІурайи чарх ву.
Гъи ухъу аш, закур гъиди живанар,
Мянасузди уьмур хъапІру кас гьархру.

Къадри шулдархъуз ужувлан манзилнан,
Дярябкъдикъан гагъди писвал, бедбахтвал.
ГъучІвубкъхъан гаф, хъасин илдип мелзналан.
Аьгъю апІин: гьарсаб гафназ чан вахт а.

Тамалинна Факъирин арайшь гъахъи гафар Балаханумдизра ерхъуру. Дугъан кефйир имбубсана уьргъюру. Дугълан гъагъи ухътар алдахъуру. Гъамциб аьгъвалатнаъ ади Гъякимра гъюру.

ГЪЯКИМ (*Балаханумди чан уларилан алдахъурайи нивгъар марцц апІури гъяркъган*) – Балаханум, фу гъабхъну? Гъаз ухъар апІурава? Ишурава дарш? Гъаз? Шли гиран ктапІунвуз? Белки кетІерцнашалва, духтриз дих апІуза?

БАЛАХАНУМ (*Чак гъалабалугъвал кади улупури*) – Ваъ, ваъ, Гъяким халу. Жизби иццрушин ка кІури, инжиклу хъуз ляхин адар. ФужкІара ва фукІара герек дарзуз.

ГЪЯКИМ – Хъа уву мицир дайваки! Гъеле йиз кефйир дюргънайи дакъикъйиригъра кмиди увукди гафар гъапІган, вари пашманвалар гьархуйзуз. Яшлуйириз валидолсир вува, Балаханум!

БАЛАХАНУМ (*Гъадму гафарин гъавриъ адрахъган*) – Фу гъапнийва, Гъяким халу, фициб гаф гъапнийва?

ГЪЯКИМ – Валидолсир вува гъапнийза. ЮкІв гьялак гъабхъиган, жандин кефйир адруган, иллагъки яшлуйири «Валидол» кІуру дарман ишлетмиш апІури шулу. Думу гьарган, тажрубалу хюрчабнихъ компасси, чпин гъючІакк ккади шулу.

БАЛАХАНУМ (*Хъасин чаз даккун-даккунди, чан кІваантІан дару гъагъйир-тІитІйирин сес деетбуру*) – Гъа-гъа-гъа! Яраб узу яшлуйириз валидолсир вуйкІан, Гъяким халу?! Гъабхъиб фукІара адар. Гъи гъачІиндианмина гъаз-вуш кефйир адариз. Магъа уву йиз кефйир ачухъ апІурава. Валидол, валидол... Узу увуз валидолсиркъана вуш баладарзуз!!!

ГЪЯКИМ – Уву аьлхъбан гъамцдар сесер деетбиинди яв кІваъ айиб узхъан жин апІурава, Балаханум. Дугъриданна, фу гъабхъну ясана шли-вуш гиран ктапІунвуз? Даршиш уву дицир дайваки!

БАЛАХАНУМ – Сад йигъан зав'ин гъатиди амсар-дифар алди шулуш, хъа йигъан зав гюзгиси успагъиди рябкъюру. Инсанарин кефйирра гъаци шулу. Хъа узу гьар йигъан аьлхъюри, хуррамди гъяркъиш, адмийири фу кІуру? Гъелбетда, «Му дишагълийин келлейиъ айи сабнуб «шарик» либхурадар» пубра мумкин ву.

ГЪЯКИМ – Узузра бязи дюшюшариъ кІул лазим дару фикрарикк ккипувал алабхъура, Балаханум.

БАЛАХАНУМ – *(уларикан чан жибдиан бици ягълухъ адабгъну кта-тури)* – Йиз гъа гьубкІрайибтІан гьудрубкІрайиб кьикънягъди а. Хъа уву гъаз кІурава, Гъяким халу? Алверин жанлувал гъамциб саягъниинди кІули гъубшиш, гъамци гъубзиш, гъар йигъан яв жибдиз искан кІул юкьуд-хъуд агъзур манат гъибди. Гъадму ипІуз Аллагъу Тааблайи амур апІри ва яв хизандиз сагъвал туври!...

БЕГАГЪА – *(ухът алдабхъури)* – Учву, йиз туканчйири, узухъна туврайи пул гъаци узуз нагъди гъубзра кІури, хиял апІурачва? Ваъ, хъана ваъ! Гагъ харжар гъядягъру инспектор, гагъсана райондин ва хъасин шагърин гьуллугъчйирра гъядяхъюру, нагагъ бейгъуш шнурра кмиди жилиина эбхнади гъябкъиш, пожарный инспекторира журум апІуру ва чаз рубкъру пай хъгарди *(инк-минк духънура)* гъягъюрдар. Арндайин пулра тувну ккундарин? Хъа гъазанжарилан гъюру налук? Хъа рекет-мекет? Вари гъадму бейгъушар ктухури гъахъиш, хил'ин али тІубаркъана гъуркІурдар, Балаханум! Ухъу гъадагъурайи гъазанжарин гъацІ пай харжар гъядягъру инспекторарихъан жин апІурайивалкъана ужу ву. Даршиш, нагагъ вари гъякъяр агуруш, мюргъяриъ ахъру гъа!

БАЛАХАНУМ – *(Гъякимри ашкар гъанІу вари фикрариз чан кІул хъапІ-биинди разивал улупури)* – Ав, ав, Гъяким халу! Варибдин гъавриъ аза. Ухъу гъазанмиш гъапІубдикан швнур-сариз пай ккубкъра. Танхлиъ чвну хю абхъбаз ккилигурайи, рамаг-рамагди дийигънайи «къюларин» список ярхиб ву.

ГЪЯКИМ – ГъапІрухъа? Баладар кас. Заманайин рякьюъди душну ккундарин хъа?! Гъит ихъ гъийихдарихъан садакъа ибшири!

БАЛАХАНУМ – Хъа гъаму ражну яв гафариз «ав» пуз, разивал тувуз шулдарзухъан, Гъяким халу. Уву гъадму чагъу ва фун абцІнайи гъярамзадйириз руш'ватди туву пул ичв гъийихдарин кІуллан тувнайи садакъаси гъисаб апІурава? Думу садакъа дар. Садакъа гаш'валиъ, аьжузвалиъ айи йитимариз туврубдиз кІуру. Хъа тмунуб терефнаанра, уву думу яв кІваан туврадарва, хъа увузра даккун-даккунди увхъан тадабгъура. Дидиз садакъа кІурдар, Гъяким халу. Хъа увуз садакъа тувуз ккундуш, аьжуз ксариз, йигъкъан хъимдрудариз тув...

ФАКЪИР – *(Хабарсузди сягънайшина гъюрайири)*. Гъаму узусириз! *(машинаккна аьжайиб инчІра гъюри)*.

ГЪЯКИМ – *(Сабнну чан уларикк ккархъу Факъир гъяркъган, Гъяким мюгътал шулу)* – Увуз? Гъаму увуз? Увуз гъеле кчІвубкъу кІурабкъана тувуз гъайифди вууз. Гъаму гъилицнаци фу кІураш ебхъуравуз, Балаханум?

БАЛАХАНУМ – Эгер уву дугъаз гъилицнац кІураш, садакъа гъацдариз тувруб вуйиваликан магъархан, Гъяким халу!

ФАКЪИР – Ав, ав. Садакъа гъилицнацдиз, аьжуз касдиз-факъириз туври аьдат ву гъа! Ваъ, ваъ, анжагъ увустар къискъис ксарихъан садакъа тувуз даршул. Нагагъ тувишра, гъадму садакъа туврайи хил имбубсана гукІни хъибди.

ГЪЯКИМ – Гъамди *(чин тІубарихъди улупури)* фу кІураш ебхъурачвуз, халкъар?! Гъамди учв гъилицнац вуйиваликан ачухъди мялум апІура. Гъаци

вуш, гъилицнацдиз ухшар вуйи йицѹб цѹлра кайи чантара гъадабгъну ли-
цуз хъюгъ. Артухъди садакъа ипди яв чантайиъ. Гъадрарихъди узура тувди-
завуз, гъилицнац (*кялхъри*).

ФАКЪИР – Гъаму касдиз лигайчва! Увхъан садакъа ваъ, хъа, уву гъа-
му гъялатнаъ гъапиганси, кчѹвубкъу кѹрабкъана тувуз даршул. Яв хил’ан
кѹюгълиди туву йиччв айи муччвѹира учѹвру хуттариси сппар гъадагъур...

*Гъамци кѹрайи дакъикъйириъ оптовѹй шей’ар хру Керим гъюру. Ду-
гъан къяляхъди муштарѹирра уч шулу. Гъякимри чан улхувал къатѹ апѹру.
Машинан гъяларра дигиши апѹру.*

ГЪЯКИМ – Гъач, гъач, Керим, дерг! Уву гъювал шадвал вуз!

КЕРИМ – Ассаламу алейкум. Гъяким, халу! Фицдар гъайгъушнари
уърхнава?

ГЪЯКИМ – Алейкум ассалам! Жизби улхбар-рахбар апѹвалра алаб-
хъуру. Хъа уву фициб ужувлан хабар хъади дуфнава, Керим? Хайирназ
ибшри яв хабар! Гъач, дерг!

КЕРИМ – Чухсагъул яв теклифназ! Дергуз вахт адарзуз. Жара вахтна
дергуз гъидиза. КАМАЗ машиндиъ айи гъацѹ пай шей’ар яв заказдиинди
духназа, хъа имбудар чпиз аьшкъ айидари масу гъадагъиди сарун!

ГЪЯКИМ – (*Чан машинан лишнар ачухъ апѹри*) – Му хабар иллагъки
узустар дилавар ксариз варитѹан шадуб, хайирлуб ву. Ухъу мясляаьт гъапѹ
вари шей’ар гъахунва?

КЕРИМ – Ав, уву гъапи вари шей’ар гъахунза. Яв жибдизра хайир
шлуганси ва йиз рякъюн кирайиз зарар даршлугансира. Гъан, магъа вари
шей’ар гъатму машиндиъди духназа. Дурар гъадушв’ан дишлади адагъузра
шулчвухъан.

ГЪЯКИМ – Сакъюдар дакъикъйирилан гъагъ адабгърударин рабочий
къувват гъапѹдихъа. Балаханумдира, Секинатдира чпин туканарин складар
цѹийи шейъ-шюйъ дивуз ичѹи апѹри. «Жвув бадали слин къяллан хил ал-
дат!» кѹру мисалгъамциб вахтназ дупнайиб ву. Йиз туканариъ айи гъич сар
касра вахт зяяди, бад-гъавайиди адапѹри гъудрузри!

(*Музыкайин сеснаккди Гъякимри*) «Время-деньги!», «Вахт пул ву!»,
«Время-деньги!», «Вахт-пул ву!» (*кѹри, текрар апѹри, шадвалин сесер де-
етуру*).

Перде хъябкъру

*Литературайин
критика
Парих
Чал*

МЯЛИМ, АЪЛИМ, ШАИР

Шихмягъмад Гъямидовдин ччвур ихъ ватанагълийириз, табасаран чІалнинди улхрудариз ва бикІрудариз шаирси, Дагъустан Республикайиъси, дидин сяргъятариъра математикайин илмин аълимси, Дагъустандин университетдин мялимси, хъа Хиварин, ГъуштІларин гъуландариз математикайин мялимси ва чпин мектебдин муганайиздин директорсира аъгъя.

Мялим Шихмягъмад Гъямидовдихъди узу 1959-пи йислан 1962-пи йи-сакъан ГъуштІларин ургуд йисандин мектебдиъ мялимди лихурайиган таниш гъахъунза.

1959-пи йисан Дагъустандин государстойин университетдин математи-кайин факультет заан хъуркъувалариинди ккудубкІну, Ш. Гъямидовди Хиварин къялан мектебдиъ математикайин дарсар киври гъахъну. Хъасин 23 йисаъ айи жигъил мялим Шихмягъмад Гъямидов ГъуштІил гъулан мектебдин директорди дерккру ва рябкъюри-рябкъюри душваъ ужувлан дигиш'валар хъуз хъюгъру.

Шихмягъмад Гъямидовди учв ляхниз вафалурси, ляхин удукъурси, зурба тажруба айи мялимси ва рякъ улупурайи лайикълу регъберси улупну. Улихъди чав эзбер гъапІу заан аъгъювалар Шихмягъмадди мектебдин директорвалин ляхниъ ишлетмиш гъапІну. Мектебдиъ цийивалар арайиз гъюз хъюгъну, дарсар кивбан ери мяюгкам гъабхъну. Урхурайидарин аъгъювалар, тербия заан дере-жайиз удубчІвуз хъюгъну.

Мидланна савайи, думу вахтна Ш. Гъямидовдин жягътлувалиинди ГъуштІла-рин мектебдиъ интернат ачмиш гъапІну. Гъацира гъунши гъуларин интернатдиз гъюри гъахъи читинвал кайи баяр-шубариз образование тувбаъ кюмек гъахъну.

ГъуштІларин ургуд йисандин мектебдиъ мялимарин методикайин семина-рар, тятІиларин вахтна гъунши гъуларин мектебарин мялимарин дарсар кивбан методикайин заседанйир гъахури гъахъну. Вари му ляхнарин кІакначи, тешки-латчи, кІулиъ айир Шихмягъмад Гъямидов вуди гъахъну. Чан нумуналу, бажа-рагълу ляхнариинди, мектебдихъан юкІв убгури, зигури гъахъи чалишмиш'ва-лариинди дугъу чаз гъулан жямяаътдин арайиъ заан машгъурвал гъазанмиш гъапІну.

ГъуштІил гъулан агъалйир гафнан устадар, чпин улхбаъ айгъамди кІуру гафар, дурумлу ибарйир, абйирин гафар, мисалар, тахалусар ишлетмиш апІру-дар ву. Гъацдар чІалнан аьяндрарин арайиъ яшамиш шули гъахъи, ургуд йисаъ ади – 1943-пи йисан дявдиъ адаш гъакІи, йицІуд йисаъ ади дада кечмиш гъа-ши, ГъуштІларин гъулаъ Эспет эмейи гъюрхю, гъарган гъевеслу Шихмягъмад Гъямидов шиърар дикІуз хъюгъру. Дугъан «Мюгъюббатнан бендар» гъуландари, мялимари, мяълийиз илтІибкІну, жюрбежюр серенжемариъ урхури гъахъну:

**Дюн'я вуйибси гъилицунза,
Уву гъушу рякъ абгури,
Гъамус магъа алахъунза –
Гъаз дийигънава, дерд зигури?**

**Ригъдин нурар куркІру вахтна,
Аг кІурава уву багъдиъ.
Багъ ву ухъухъ вари дюн'я,
Лицуз шулин узхъан сарди?**

**ЮкІв абцІнайиз мюгъюббатди
Сар увузтІан мялум дару.
Мигъитана узу сарди,
Му дюн'яйиъ кІан-кІул адру.**

Шихмягъямад мялимди гъидикІу шиърарикан мяълийир чан ширин сес-ниинди ГъуштІларин Юсуфди, хъа къяляхъна йисари мяълийир апІбан рьякъюъ думуган сабпи къадамар алдагъурайи Фурдагъ гъул'ан вуйи, гъамус машгъур духънайи Марьям Къазиевайира апІури гъахъну.

1964-пи йисан Шихмягъямад Гъямидовдиз Дагъустандин университетдин математикайин факультетдиъ мялимди лихуз теклиф апІуру. Шубуд йисан ГъуштІларин мектебдин директорди дилихну, думу Мягъячгъалайиз удучІвну гъюру ва дугъанаълимвалин цІийи рьякъ ккебгъру. Амма дугъу ГъуштІларин ва гъунши гъуларихъди, Хив, Табасаран районрихъди айи аьлакъа дубгуз гъитдар. Гъаддихъанмина гъийизкъан Шихмягъямад гъуландин гъуллугънаъ тербиячи-си, гъулан агъалйирин дустси, гъарган ляхниинди ва гаф'инди кюмек апІуз гъязур вуйи ва дурарин вари хайир-шейирнан иштиракчиси гъузна. Дугъаз гъахи гъул, багъри жилар, ругар, яркврар, гъулан табиаът, гъава гъамусра багъаллу ву. Гъаци вуйивал субут апІури, Мягъячгъалайиъ учв яшамиш шулайи квартирайин раккнарлик «ГъуштІларин Шихмягъямад» дибикІну табличка кебхну.

Чан багъри гъулахъна ва гъулан агъалйирихъна вуйи мюгъюббат шаирин къяляхъна гъидикІу шиърарианра субут шула.

1965-пи йисан аспирантурайик кучІвбан къяляхъ, аьлим Шихмягъямад ачмиш гъахъну. Му 51 йисан давам шулайи аьлимвалин рьякъюъра Шихмягъямадди зурба хъуркъувалар гъазанмиш гъапІну. Физикайинна математикайин илмарин кандидат, Дагъгосуниверситетдин доцент Шихмягъямад Гъяжиевич Гъямидов гъийин йигъаз 5 китабдин, 60-тІан артухъ илимдин макъалйирин, сабшвнуб пособйирин, табасаран чІалназ таржума дапІнайи мектебарин 2-4-пи классариз вуйи математикайин учебникайин автор ву. Шихмягъямад Гъяжиевичдин заан дережайин, гъаму деврин вари тІалабариз лайикъ вуйи лекційирихъ, семинаррихъ агъзрариинди студентар, математикар ва мектебарий математикайин дарсар киврайи мялимар хъебехъна.

1990-пи йисари университетдин циркил вуди Дагъустан Республикайин лицей-интернат ачмиш гъапІган, Шихмягъямаддиз дина мялимди ва математикайин кафедрайин заведующийди теклиф апІуру. Душваъ Шихмягъямад 30 йисанкъан гъилихну. Думу лицейиъ дугъу урхбан планар, математика предметдин программийр тешкил гъапІну ва лицей артмиш апІбан, урхурайидарин аьгъювалар за апІбан, урхурайидарик математикайихъна вуйи аьшкъ капІбан бадали, дугъу гизаф чалишмиш'валар гъизигну. Думу йисари Джордж Соросди тешкил дапІнайи мектебарий урхурайидарин арайиъ вуйи олимпиадйириъ

Дагъустандин лицей-интернатдин ученикари заан хъуркьувалар улупури ва талитнаъ швнуб-саб кІакІначивалин йишвар дисури гъахъну.

1995-пи йисан математикайиан Соросдин премияйиз лайикьлу гъахъи 15 дагъустандин мялимдикан 6 кас лицейин мялимар, хъа дурарикан 5 Шихмягъямад Гъямидовди регъбервал туврайи кафедрайин членар вуди гъахъну. Гъам университетдиъ, гъам интернат-лицейиъ, гъамсана мектебариъ жигъил наслиз заан аьгъювалар тувуб, деврин тІалабариз лигну образование тувуб Шихмягъямад Гъямидовди чаз завариян тувнайи фарзси гъисаб апІури гъахъну. Думу фарз тамам апІури, гъи аьлимдин 60 йис тамам шула. Натижа вуди думу Соросдин премияйин лауреат гъахъну ва дугъаз «Дагъустандин лайикьлу мялим» ччвур тувну.

Ихъ республикайин халкъдин образование ва илим заан дережайиз адапІбаъ, артмиш апІбаъ варитІанна ахъю кьимат айи хъуркьувал Шихмягъямад Гъямидовди гъязур гъапІу ва ихъ уьлкейин вари йишвариъ лихурайи математика илимдин мялимар-пишекрар ву.

Табасаран халкъдин арайиан удучІвнайи шаирар, писателар кьуб дестейиз жара шула. Сабпибдик шиърар, эсерар, ихтилатар, повестар, романар дикІувал чпин хусуси, кІул'инди вуйи пише дапІнайидар, пишекарвалин институтар ккудукІнайидар кахъра. Тмуну десте кІуруш, чпин пише жараб вуди, шиърар, эсерар дикІбариинра эллешмиш духънайидар ву. Шихмягъямад Гъямидов кьубпи дестейик кахъра. Думу мялим, аьлим ва шаир ву.

Шаир Шихмягъямад университетдиъ урхури имиди шиърар дикІбиин маракьлу гъахъну. Мялимди лихуз хъюгъиган, саб вазра, сад йисра гъидидипди, бажаругълувалиинди мектебдиъ, интернат-лицейиъ ва Дагъустандин университетдиъ мялимвалра апІури, математика илим ахтармиш апІури, шиърар дикІувалра давам гъапІну. Дугъу гъидикІу лирикайин шиърар ва ихтилатар Хив райондин «Аку хяд» газатдиъ, табасаран литературайин альманахдиъ, «Дагъустан дишагъли» журналий, 1970-пи йисари чапдиан удучІву табасаран жигъил писателарин «Тазар», «Чирагъ» ччвурар али китабарин гъварчариъ чап гъапІну. 1975-пи йисан Шихмягъямад Гъямидовдин кІул'инди вуйи «Кьубпи бахт» ччвур али шиърарин гъварч удубчІвну. Дидиъ чап дапІнайи поэма ва шиърар халкъдин хъуркьуваларикан, ватандикан, дустарикан, мюгъюббатдикан ва уьмрикан дикІнайидар ву.

Ш.Гъямидовдин швнуб-саб шиир композитор Къасум Мягъямедовди мяълийириз илтІикІна, дурарикан табасаран халкъдин мяълийир духъна. Шаирин гафариз дюзмиш дапІнайи мяълийир: «Яриз кагъаз», «Сефил вуза, узухъна гъач», «Хабар тув псинчІариз». ВаритІан машгъур дубхънайиб «ГъуштІилна гъач» шиир ву.

2016-пи йисан шаир Шихмягъямаддин «ГъуштІилна гъач» кІуру шиърарин гъварч удубчІвну. Дидиъ шаирин муганайиз жа-жаради удучІву шиърар уч ва цІийиди яратмиш гъапІдар чап дапІна. Шаирин цІийи китабдихъди Дагъпедуниверситетдин, Дагъуниверситетдин табасаран чІалниин лихурайи мялимарра, табасаран студентарра таниш гъахъну. Китабдиъ шаири чан жигъил вахтна гъидикІу мюгъюббатдикан вуйи ва чан кІваълан дурубшру гъулахъна вуйи гъевеслувал, ккунивал улупурайи хайлин шиърар тувна.

**Ният дапІну дугъривализ
Уъл гьипІунхъа лап гьялалнан.
Къял диривди гьуландариз,
КІатІкІдихъ шулхъа
ГъуштІилжвуван.**

Шаир Шихмягьмаддин китабдиъ саб хайлин йишв чан гьуландарин, агьалйирин хасиятнан лишнар ачмиш апІурайи бендери дибисна. Шаири ачухъди кІура:

**Гьуландар!
КІваин дапІну ичв хас'ятар.
Албагунза учвкан бендар.
Сумчриз жамар айиганси.
Гьар бендразра а чан эйси.**

Му китабдиъ Шихмягьмад Гьямидовдин ватанпервервал, жигьил наслиз нумуна вуйи зегьметниин юкІв аливал хъана тасдикъ апІура. Швнуб-саб шиъриъ шаири чан уьмрин юлдшихъна вуйи гьевеслувал ва ккунивал улупура.

Шаирин гьаму улихънаси «ГъуштІил ва гъуштІлар» кІуру сабсана китаб чапдиан удубчІвну. Дидиъ автори гьулан варитІан адлу вакиларикан, тарихдин важиблу гьядисйирикан, яшайишдин маракълу дьошюшарикан хъайи-хъайиси ктибтура. Гьуландарин уьмрин игьтияжарикан, ужудар аьдатарикан, деврин дигиш'валарихъна вуйи янашмиш'валикан, ватанперваликан дибикІнайи му китаб гьюзимбу наслариз къимат адру ядигар ву. Китабдиъ гьацира гъуштІларикан зарафатнан ихтилатар, шаирин хизандин, гьуландарин шиклар, жюрбежюр макъалйир уч дапІна. Жикъиди кІруш, дидиъ Шихмягьмад Гьямидовди чан 64 йисандин ляхнин тажрубайин натижйир йивура.

Шаир Шихмягьмаддиз лайикълу тербия айи хизан – 7 велед, 20-рихъна худлар ва гудлар а. Дугъан вари веледари заан образование гьадабгъну, хъури вузар заан хъуркъувалариинди ккудукІну. Гьаму рякъ'анра Шихмягьмаддиз аферин пуз шулу, фицики дугъу чан веледариз ужуб тербия тувбан нумунара улупну.

Мялим, аьлим ва шаир Шихмягьмад Гьяжиевич Гьямидовдиз ва дугъан албагу хизандиз жандин сагъвал, мюгькамвал, заан хъуркъувалар ва хушбахтлу уьмур ккун апІураза.

Гьелбетда, Шихмягьмад Гьямидовдин вари хъуркъувалар, гъизигу зегьметар, чалишмишвалар, гьуландарихъди, ярар-дустарихъди айи аьлакьйир гьаму саб макъалайиъ ачмиш апІуз удукъдар. Табасаранарин жигьил наслиз Шихмягьмад Гьямидовди гъизигу зегьмет, дугъан илмин, эгьемиятлу шаирвалин рякъ, хъуркъувал, бажарагълувал, ватанпервервал нумуна дубхъну ккунду.

Цийи 2020-пи йис улубкъурайивализ лигну, шаирин «ГъуштІилна гъач» китабдиан цийи йисаз бахш дапІнайи бендер туврахъа:

**Балгруганси уьмрин цирклар,
Шад шлуси вари наслар,**

**Гизаф ишри нурлу йигъар
Улубкънайи цийи йисан.**

**Гьюрмат ади агъалийириз,
Беркет ади хизанариз,
Къимат ади гъапІу ляхниз
Уьмур балгри цийи йисан.**

**Хулаъ ади веледин сес,
Дадин кІвакра кади гъевес,
Мясляаьтди гъунши-мирас
Ибшри гъарган цийи йисан.**

Гьюрматлу табасаранлуйир! Ихъ «Литературайин Табасаран» журналин нубатнан нумра цийи йис улубкъурайи йигъари удубчІвурайивализ лигну, йиз теревнаанра учвуз цийи йис мубарак апІураза: урхбаъ ва лихбаъ заан хъуркъувалар, жандин мягъкам сагъвал, кІван шадвал, хизандиъ, мягълайиъ, гъулаъ гъарган мясляаьт ибшри!

**Велибек ЗАГЪИРОВ,
филологияйин илмарин доктор,
профессор**

МЯНАЛУ ШИЪРАРИН ВУЗА ЙИСИР

Рягматлу АбуТалиб Гъафуровдин саб ахю мяна айи бицИи ихтилат а, фици чав швнубна-сабан шиърариз «къалайи гъиву» жигбил «шаири», чан гъюниин бачИ йивну, «ляхнар фици вуяв, «коллега?»» кІури, гьерхнуш. Урхрударин къиматназ дилигди, мицир «шаири» шиърарин майдандиин лайикълу йишваз чав учв тасдикъ апІура. Инсанди, чаз саб кеспи ктабгъруган, учвТан тажрубалу, чан кеспниин аьшкълу вуйи, адмйирин арайиъ гъюрмат айи кас чаз чешнеди дидисну, гъадгъаз ухшар инсан хъидиза кІури, чан улихъ метлеб дивну ккунду. Жарарин мялимвалиин бахил духъну гъахъи мялимдикан халис мялим хъуб лап читин ву. «ГъатгъазТан малла хъуз ккундарин?» – кІури гъахъи маллайикан «дам-дам» маллатТан даршул. Шаирвалра гъациб ву. «Аллагъди тувган, Пайгъамбрихъан фу апІуз шулухъа?» – кІуруганси, шаирихъ Аллагъдихъан вуйи «вирд» хъади ккунду. Ухъуз низамлу, бицИдар ккуни, ахю сабур хъайи, гележегдикан фикир апІру, чпин пишейиин юкІв али мялимар чарасуз лазим вухъуз. Ухъуз ялавлу гафниинди жудар ляхнарихъна инсанар рюгъламиш апІру шаирар кІваантТан ккундухъуз.

Ихъ абйирин «Яв йишв агъюди дус» кІури дурумлу ибара а. Хулаз гизаф хялариз теклиф гъапТан, сар жигбили марцакк дусуз гъаракат апІуру, хъа агъли кас, чан йишв'ин жигбил дусну гъаркъган, урчакк, гъаму йишв чануб вуйиганси, ккебехъну дусру. Гъаму жигбили ахюдарихъна вуйи гъюрматсузвал, чаз айи фикрин камивал, тербияйин зяифвал улупура. Аммаки му ибарайин мяна саб хулаъ дусру йишв'инди ккудукІурайиб дар. Чпин дару йишв'ин дуснайи мялимар, алимар, духтрар, шаирар гъийин уъмриъ къадарсуз гизаф духънайивалин шагъидар духънахъа. Гъацдар «кеспагълийири» имбударин ляхинра ужуз, мешребсуз ва гъадму ляхин апІурайи касарра гъюрматсуз апІура. Фукъан ужужди рякъюруш чан дару йишв'ин дуснайи кас, гъадмукъан ва хъана артухъдисира багъалу шула апІурайи ляхниинди чав дибиснайи йишв балгурайи инсан.

Эльмира Аьшурбеговайин «Поэзияйин геренар» шиърарин гъварчнан «сифтейин гафнаъ» рягматлу Шамил Къазиевди, авторин тяриф апІбахъди сабси, хъана бикІура: «Гизафдари, рифмайиинди хъпалгувалтТан савайи, чпик саб жюрейинра жудожествуйин гюрчегвал, халкъдин поэзияйихъна багахълувал, кІваз тясир апІувал ктру шиърар, хифарси уч апІури, табтарстар китабар адагъура. Лигуруш, табтиъ айи вари хифар кушвдар ву: гъюбгъну кІури, дурариъ кинцІ бихъурдар, жилик кивну кІури, дурарикан бегъерлу гъарар шулдар». Йиз уъмриъ гъацдар шиърар узузра чапдиъ гизаф гъаркъюнзуз: къюб царнаъ тувуз шлу мяна вари шиъриъра бихъурдар. Шиир учв фукъан гафар сигъди, хъа мяна генгди дубхъну ккуни, гъяйбатлуди гъиссар арайиз хру, утканди, гюрчегди мутму шикиллу апІру, жудожествуйин тамам вуйи тясирлу эсер ву. Прозайиъсира дарди, поэзияйиинди урхурайидарихъди сюгъбатнаъ айиган, шаири чан кІван гъевеслувал, гафнан устадвал, яратмишарин зигъимлувал, имбударихъан тафавутлуди дюн'яйихъинди лигувал ва думу рябкъювал, чаз айи заан инсанвалин гъиссар имбударихъна рукъувал чан асас буржи ва метлеб вуди дебккну ва ачухъ дапІну ккунду.

Хуш вузуз учв дюн'яйиин илмиди гъаргандиз вуйи ядигар чаз гъазанмиш гъапІу гафнан устад-шаир А.С.Пушкин. Пушкиндин шиърар урхруган, хиял шулу гизаф шид ади ахмиш шулайи нирихъди, кІвак рягъятвал кади, яркъуди

гъатІабцІнайи гъюлсиб уьмрихъна жвувра гъягъюрайиси. Казахарин шаир Дж.Джабаевди Пушкиндиз къимат туврайи шиъриан саб бенд таржума апІураза:

**Алмаздиси акв туврава, якъутси дабалгнава,
Шиърарин виляятдин къудратлу шаир,
Мяълийирин гавагъирар халкъдиз тувунва,
КІару аьсриан яв зигъимдин нур гъюри а.**

Хъа Лермонтовди кІуруш, чан шиърариинди ухъуз ихъ Ватан фукъан ккун хъуз гъитра, дидин гъюлериз ухшар вуйи нирар, яркъу чоллер, ягъал дагълар, кІан-кІул адру яркврар.

Халкъдихъан юкІв убгурайи, халкъдиз айи зиллет шиърариъ тясирлуди шикиллу апІурайи Некрасов! Дагъустан хабахъ дибисну, думу кІваантІан ккун дапІну (Йиз Дагъустан кІури), ягъал хядариз ухшар инсанарихъна «тІирхуз» къаст гъапІу, дадйир ишуз мигъитанай, жилариз бачкІин, дишагълийириз – ягълухъин намус уьбхъй кІури, гъарай гъапІу Расул Гъямзатов! Гъаму шаирарин поэзияйи инсанариз жанлу уьмрихъна дих апІура, ватанпервервалин гъиссар уягъ апІура, уьмри ихъ улихъ диврайи суалариз жавабар агури, фикир либхуз гъитра, ухълан илтІибкІнайи уьмур вари терефарихъанди шикиллу апІура. Расул Гъямзатовдин чан уьмрин юлдшихъди аьхирин вахтна гъабхъи сюгъбат-шиъриъ шаирин кІван жумартвал, игитвал, инсанвал, учв уьмриан душну аку дюн'яйиин гъузрайирихъна вуйи «лизи бахилвал», гъякъ жилирвал рякъбюрахъуз. ГучІури-гучІури поэзияйин симарик кучри, гъадму шиир таржумайиинди урхрударин суддиз тувраза:

**Уьмур аьхирихъна гъафиш,
АпІидиза увкан хаиш
Шубуб гаф пуз увуз, аьзиз,
Гъарган му кІваъ айидар йиз:
Сабпи гаф вуйиз – «Аферин»,
Учвра вуйиб гизаф ширин.
Къюбпи гафназ мюгълет тувиш,
Пидизавуз: «АпІин багъиш».
Йиз къисматнан духъну йисир
Шубубпи гаф – кІван жини сир –
Шюкюр Дугъаз – азуз мердвал,
Ккун апІурза увуз «Сагъвал»,
Рягъимлувал назил дубхъну,
Хъана къувват узуз тувиш,
КІван сяргъятар яркъу дапІну,
Текрар вуйиз: «АпІин багъиш,
Аферин вуз, Аферин вуз,
Ккун апІурза Сагъвал увуз».**

Шаириз ялгъуз сар инсан, саб гъядиса, саб мутму суратлу апІбаъ уьмумиламиш дапІну, гизаф инсанар, гъядисйир, вари уьмур рякъюз гъитру зигъим, бажаранлувал ади ккунду. Гъарвахтна цІикаб чІукІар апІруган, вахтсузди уьмриан

гъушу жигьил баяр кIваин духъну, бабарин уларихъна дерднан нивгъар гъюз гъитру Юсуф Базутаевдин шиърикан дарпиди гъузуз шулдарзухъан, гъаз гъапиш шаири гъякъикъат кIваз гизаф тясир апIруганси инсафсуз шикиллу апIура. Хизандин улихъ дивнайи цIикбин бицIибсиб, хъа дерд-хажалатнан ахъюбсиб чIукI чахъинди апIурайи дада хал-хизандин юкIси, дидин даягъси рякъюрахъуз.

Ихъ абйир-бабарин кIул'ина гъафи читин вахтар кIваин апIури, гъизилтIан багъа вуйи ризкънан тяриф апIури, «Удар» кIуру шиърин Калмыкияйин шаир Д.Кугультиновди бикIура: «...Гъизил! Фу ву гъизил? – Металл! Гъизил даршра хай шулу. Лиг гъа, гъизилихъ учв тевиш, гиран апIуз мумкин ву удри, гъаз гъапиш, варибдин кIул уъл ву, уъл удрикан арайиз гъафиб ву, удрин рякъюб ригъдикан ву, маъ дидин жиликан ву, думу битмиш апIурайир инсан ву, инсандиз уьмур, къувват туврайиб уъл ву, удар ву.

Уьмрин гъякъикъатдихъан ухъу ярхла духъну ккундар. Вахт-вахтарик ухъ'ин улукъу читинвалар кIваин дарапIиш, гъябгъюрайи уьмрин ухъу гъалатIар деетуб мумкин ву. МутIалиб Митаровдин «Уьлкан къаса» эсериан инсафсуз дявдин суфат ухъуз шикиллу апIурайи сакъюдар цIарар хуз ккундузуз: «Уьл!» – кIури ачIлиз гъягъюрайи бабан къяляхъ хъергнайи, ишурайи бай «...Фун чан эржси дубхъну айи лап ахъю,

Уьл адруган, чIурариъ укIар итIбу;

...мухан удрар агури, эплин швумар пеълин бацарси кIару духънайи тIубарихъди ригъурайи дишагъли;

...гъамцдар йигъарикан хабар адру уьлкан футбол апIурайи баяр.

Эсерин ахъириъ шаири гъарай апIура:

**Агъ баяр, футбол апIурайи уьлкан,
Агъ инсанар, за дарапIрай уьл жиллан!
...Гъар вахтна кIваинди гъибтай – уьлик ихъ
АмкIна ифи, намусна гъир'ят кайихъ.**

Чазра, имбударизра кади тюгъметар йивури, Шамил Къазиевди чан «Бабаз» кIуру шиърин ихъ улихъ диврайи суалариз саб фикир тувдихъа!

**Гъаз рякъюрадар ухъуз бабан машнак кайи къарцIар?
Гъаз вахт бихъурдар ухъуз бабахъди апIуз гафар?
Гъаз ихъ бабарин уьмур дубхъна ккилигуб ухъуз?
Гъаз гъюру ухъу бабарихъна герендиз гъарган,
Булагъдихъна гъюруганси дахаргнайи инсан?**

Гъарсаб суалну ухъук кайи бабан буржар кIваин апIура. Гъарсаб суалну бабан сурат ухъуз багъалу апIура, ухъу деету гъалатIар дюз алауз теклиф дивра.

Гафнан ахъю устад Гянжийиан вуйи Низамийи чан яратмиш апIбаринъ, чаз даимлу ядигар гъазанмиш апIбахъди сабси, чакан вуйи шиърин инсан пуч апIру гъизилихъна вуйи чан вижмасузвал, касиб вушра, кIван жумартвалин сяргъятсузвал, шиърарин вилайтдиъ чав апIурайи агъавал ва искусствойиз айи къувват тянкъид апIура. Думу шиир таржума апIураза:

**Вуза касиб, вуза бахтлу, уьмриъра зигьимлур,
 Мюгьюббатвалин виляятдиъ танхлихъна за шлур,
 Ккундарзуз гъзил: гъзили гъабхуру уларин нур,
 Вушра касиб, вуза девлетлуйир тухъ аплуз шлур,
 Клан ккайиб дарш гъюл, думу гъичра бикъуз даршул,
 Вуза гъарган саб саягъ – русвагъ аплуз узу даршул.
 Лепе йивбаъ сабурлу, гъарсаб шиир вуйиз мержан,
 Вуза ашукъ, клулиъ айир бюлбюларин лижан
 Йиз сесерин хазнайиан, узу уьмриъ битмиш гъаплу,
 Гизаф вахтна шаирари чпин шиърар дюзмиш аплур.
 Ухшар вуза завун чархлиз, гъацлишварин мучлушнаан
 Хабар туврайи ахсарарикан, гележегдин йигъарикан
 Му кIваъ убшру тIонт гъюлерин фагъумсузвал,
 Шиърарин виляятдиъ аплураза агъавал.**

Гафнан устадваликан улхруган, шаирар ва шиърар ккун хъуз гъитрайи П.П. Ершовдин бицлидаризра, аьхюдаризра урхуз аьшкъ шлу «Гъузгъун – дайча» махъвнакан дарпиди гъузуз шулдар. Аферин чаз, рягъматлу Шамил Къазиевдиз, эсерин художествойин тамамвал, гюрчег'вал, чаз айи хусусиятвал, аьнтIикъавал ис хъуз гъидритди, думу ихъ бицлидарихъна таржума дапIну рубкъбаз. Гъарсаб кеспнаъ чан поэзия, чан Низамнама а. Низамнамайиъ ухъухъна вуйи тIалабар ачухъ дапIна. Макъалайин клулиъ дупнайи гафар ачухъ аплури, пуз ккундузуз: а мялимар – мектеб уьбхюрайидар, а мялимар – мектебди уьрхюрайидар, а аьлимар – чпи дибиснайи йишваз лайикълудар, а аьлимар – лайикълударин йишв'ин дуснайидар; а духтрар – Гиппократдин ху намуслуди тамам аплудар, а духтрар – аьзарлуйиз лигруган, жибаъ айи пул рябкърудар; а шаирар – поэзияйиъ ашкъар вуйидар, а – «шаирар». Сифте вуди инсанди аплурайи кеспнаъ чирахдиси акв тувздудубгъну, зегъмет дизигну ккунду, хъасин гъадму аквнахъди мучлувалиан удучIвуз рякъ гъибихъу ксари гъюрматлу ччвурназ учвра лайикълу апIиди.

Зиихъ духнайи мисалариинди шиърарин мяналувал фициб дубхъну ккундуш узхъан улупуз гъабхънуш, шаирарин улихъ (иллагъки тазади шулайидарин) теклиф дивдихъа, чпин шиърариз къалайи гъиву «коллегийрин» гъюнариин бачIар диривди, чпин гафнан устадвал, шиърарин мяналувал, дIон'я рябкъювал, думу шикиллу, суратлу аплувал заан дережайиъ дебккуз гъяракат апIуб. Гъит дурари чпин эсерариъ ухъуз уьмриъ фу лазим вуш, фу ккундуш, фу ккундарш – вари улупри. Ухъуз тербия адру аьгъювалар, берекет адру девлет, архаинвал адру яшайиш, мянфяаьтсуз гъар-йимиш, аьхюр, мясляаьт, гъюрмат адру хал, гъул, Ватан, иман камил дару инсан, кIару бахилвал, ужуз фурсвал, шит такабурвал, уьмриз хас дару гъяракатар, мянасуз ихтилатар герек дархъуз.

«Саб кечел кайи агълижи клул'инди лиж чиркин аплуру» клуру мисал гъякълуб ву. Ихъ аплурайи кеспнаъ марцциди гъузуз зегъмет зигидихъа, ихъ кеспра, кеспагълийирра заан дережайиъ дерккбан бадали. Дурар чиркин хъувалихъан ихтият апIидихъа. Хъа варитIан мубарак ляхин чан йишв аьгъюди дусувал ву.

**Мегъемер ГЪЯЖИИБРАГЪИМОВ,
 Табасаран район,
 Ккувлигъ гъул**

ГъуштІил гъул, Хив район

Литературайин Табасаран

На табасаранском языке

